

Rapportering av mistenkelige transaksjoner i banker

Hva påvirker bankansattes beslutning om å rapportere?

Annett L. Hafthun og Hanne Ulfsnes

Veileder: Tina Søreide

Masterutredning i økonomi og administrasjon

Hovedprofil: Økonomisk styring

NORGES HANDELSHØYSKOLE

Dette selvstendige arbeidet er gjennomført som ledd i masterstudiet i økonomi- og administrasjon ved Norges Handelshøyskole og godkjent som sådan. Godkjenningen innebærer ikke at Høyskolen eller sensorer inntår for de metoder som er anvendt, resultater som er fremkommet eller konklusjoner som er trukket i arbeidet.

Sammendrag

Hvitvasking er en trussel og et alvorlig samfunnsproblem da det gir kriminelle mulighet til å profitere på ulovlige handlinger. Hvitvasking gjennomføres stort sett ved misbruk av bankvesenet. Bankenes rapportering av mistenkelige transaksjoner til Økokrim er derfor et viktig tiltak i kampen mot hvitvasking. En vesentlig del av rapporteringsprosessen er at ansatte i bankene rapporterer internt når de avdekker mistenkelige forhold og transaksjoner. Utgangspunktet for denne masterutredningen har på bakgrunn av dette vært å undersøke hva som påvirker den bankansattes rapporteringsbeslutning.

Denne masterutredning søker å studere hva som påvirker den ansattes beslutning om å rapportere en mistenkelig transaksjon. Vi har utført en kvantitativ studie ved hjelp av en spørreundersøkelse for å undersøke hvilke forhold som påvirker tilbøyeligheten til å etterleve undersøkelses- og rapporteringsplikten hos bankansatte.

Studien kartlegger høy tiltro til egen etterlevelse av undersøkelses- og rapporteringsplikten blant bankansatte. Våre funn viser at tilbøyeligheten til å rapportere er lavere blant bankansatte som på ulike måter opplever rapportering av mistenkelige transaksjoner som ressurskrevende. Bankansatte har også lavere tilbøyelighet til å rapportere dersom de har et preventivt fokus sammenlignet med et proaktivt fokus. Tilstedeværelsen av elektroniske overvåkingssystem som benyttes til å identifisere mistenkelige transaksjoner kan påvirke beslutningen om å rapportere. Treffsikkerheten til systemet må oppfattes å være høy for at systemet skal virke i sin hensikt. Dersom treffsikkerheten oppfattes som lav kan det derimot svekke tilbøyeligheten til å rapportere.

Forord

Denne oppgaven er skrevet som en del av masterstudiet i økonomi og administrasjon ved Norges Handelshøyskole. Den utgjør 30 studiepoeng av vår hovedprofil innen Økonomisk styring, og er skrevet i samarbeid med Skattesenteret ved Norges Handelshøyskole. Arbeidet med oppgaven har vært omfattende og lærerikt, og vi har hatt et godt samarbeid som har gjort prosessen engasjerende.

Vi håper denne oppgaven kan bidra med å belyse hvor viktig anti-hvitvaskingsarbeidet i banker er, og samtidig gi et bidrag til forståelse av insentiver og faktorer som påvirker beslutningen om å rapportere mistenkelige transaksjoner. Vi håper også at oppgaven kan gi innspill til banker og myndigheter, og motivere til fremtidig forskning.

Doktorgradsstipendiat Joel Berge fortjener en stor takk for sitt engasjement og mange interessante innspill til oppgaven. Uten din kunnskap og hjelpsomme innstilling ville ikke oppgaven hatt tyngden den har i dag. Vi vil også takke Rune Grundekjøn, Ole Jørgen Eiterå, Rune Søfting og Sven Arild Damslora for innsikt og nyttige innspill til oppgaven.

Videre vil vi rette en stor takk til alle som har tatt seg tid til å svare på spørreundersøkelsen vår, og alle de engasjerte menneskene vi har kommet i kontakt med i banker over hele landet. Dere har gjort det mulig for oss å belyse oppgavens problemstilling.

Til slutt vil vi spesielt takke vår veileder Tina Søreide for oppfølging, engasjement og gode tilbakemeldinger gjennom hele prosessen.

Norges Handelshøyskole

Bergen, 1. juni 2019

Annett L. Hafthun

Hanne Ulfsnes

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
1.1 Bakgrunn	1
1.2 Motivasjon	2
1.3 Problemstilling og avgrensninger	4
1.4 Oppgavens struktur	6
2. Foretaksansvar og lønnsomhet	7
2.1 Bankenes rolle i bekjempelse av hvitvasking	7
2.2 Lønnsomhet	9
2.3 Motstridende interesser	10
3. Hvitvasking: Fenomenet og reguleringer	12
3.1 Hva er hvitvasking og hvorfor er det et problem?	12
3.2 Internasjonale føringer for regulering	14
3.2.1 FATF	14
3.2.2 EUs fjerde hvitvaskingsdirektiv	14
3.3 Hvitvaskingsloven: Institusjonell forankring	15
3.4 Straffeloven: Kriminalisering og straff	18
3.5 Elektronisk overvåkingssystem	19
3.6 Hvitvasking i Norge	20
3.6.1 Omfang	20
3.6.2 FATFs evaluering av Norge	20
3.6.3 Rapportering av mistenkelige transaksjoner	21
3.7 Internasjonale trender og modus for hvitvasking	22
4. Konseptuell tilnærming	23
4.1 Individet som beslutningstaker	23
4.1.1 Antagelsen om rasjonell aktør	24
4.1.2 Fordeler ved å ikke rapportere	25
4.1.3 Ulemper ved å ikke rapportere	27
4.1.4 Moralsk kostnad	30
4.2 Beslutninger når individet er del av en organisasjon	31
4.2.1 Leders anledning til å påvirke ansatte	32
4.2.2 Moralsk motivasjon og normer i organisasjonen	32
4.2.3 Sanksjoner og tap av omdømme	34
4.3 Heuristikker og beslutningsskjevhet	36
4.3.1 Tilgjengelighet	36
4.3.2 Tvetydighet	37
4.3.3 Automatisering	38

4.4	Utforming av hypoteser	39
5.	<i>Empirisk metode</i>	41
5.1	Forskningsdesign	41
5.1.1	Valg av metode	41
5.1.2	Populasjon og utvalg	42
5.2	Spørreundersøkelse	43
5.2.1	Utforming av spørreundersøkelsen	43
5.2.2	Eksperiment	44
5.2.3	Måling av resultater	45
5.3	Datainnsamling	45
5.3.1	Primær- og sekundærdata	45
5.3.2	Distribusjon	46
5.4	Spørreundersøkelsens kvalitet	46
5.4.1	Reliabilitet	46
5.4.2	Validitet	47
5.5	Frafallsanalyse	48
5.6	Statistisk metode	49
5.6.1	Klargjøring av data	49
5.6.2	Deskriptiv statistikk	49
5.6.3	Slutningsstatistikk	50
5.6.4	Multipel lineær regresjon	51
6.	<i>Empirisk analyse og funn</i>	52
6.1	Deskriptiv analyse	52
6.1.1	Respondentene	52
6.1.2	Kartlegging av egenskaper	54
6.2	Test av hypoteser	61
6.2.2	Hvis rapportering oppfattes å være kostnadsfylt	61
6.2.3	Etisk motivasjon	64
6.2.4	Tilbakemeldinger fra Økokrim	66
6.2.5	Eksperiment: Elektronisk overvåking	67
6.2.6	Oppsummering av resultater	72
6.3	Diskusjon og implikasjoner	73
6.3.1	Overdreven tro på egne ferdigheter	73
6.3.2	Kostnad ved å rapportere	75
6.3.3	Elektronisk overvåkingssystem	76
6.3.3	Misnøye med tilbakemelding fra Økokrim	78
7.	<i>Avslutning</i>	79
7.1	Konklusjon	79
7.2	Metodiske begrensninger ved studien	81
7.3	Forslag til videre forskning	81

Referanser.....83
Appendiks91

Tabelloversikt

Tabell 1: Styrken i relasjonen mellom variabler	50
Tabell 2: Deskriptiv statistikk respondenter	52
Tabell 3: Rapportering kan være ubehagelig.....	55
Tabell 4: Ubehag ved kundetiltak	55
Tabell 5: Kostnader ved rapportering	55
Tabell 6: Holdninger rapportering som bankens samfunnsansvar	56
Tabell 7: Kompetanse og ferdigheter	59
Tabell 8: Opplæring og jevnlig oppdatering av kompetanse	60
Tabell 9: Oppdages transaksjonen av andre	60
Tabell 10: Tilbakemelding fra Økokrim på innsendte rapporter	61
Tabell 11: Hypotese 1: Grupper	62
Tabell 12: Hypotese 1: Mann Whitney U test	62
Tabell 13: Hypotese 1: Tilleggsspørsmål, grupper	63
Tabell 14: Hypotese 1: Tilleggsspørsmål, Mann Whitney U test	63
Tabell 15: Hypotese 2.1: Grupper	65
Tabell 16: Hypotese 2.1: Mann Whitney U test	65
Tabell 17: Hypotese 2.2: Grupper	65
Tabell 18: Hypotese 2.2: Mann Whitney U test	66
Tabell 19: Hypotese 3: Grupper	66
Tabell 20: Hypotese 3: Mann Whitney U test	67
Tabell 21: Hypotese 4: Uavhengige variabler eksperiment	67
Tabell 22: Hypotese 4: Mann Whitney U test	68
Tabell 23: Hypotese 4: Lineær multippel regresjonsanalyse, modell 1-6	69
Tabell 24: Hypotese 4: Treffsikkerhet, Kruskal Wallis test	70

Figuroversikt

Figur 1: Totalt antall rapporter om mistenkelige transaksjoner fra banker i Norge i perioden 2014-2018	21
Figur 2: Rangering av egen motivasjon til rapportering	57
Figur 3: Rangering av oppfattet motivasjon til rapportering for arbeidsgiver	58
Figur 4: Grafisk oversikt over svar på variabelen for tilbøyelighet til å unnlate rapportering	62
Figur 5: Totalt antall MT-rapporter fra rapporteringspliktige aktører i Norge og Danmark i perioden 2012-2018	74

1. Innledning

1.1 Bakgrunn

Hvitvasking gjennomføres stort sett ved misbruk av bankvesenet eller annen legitim næringsvirksomhet (Økokrim, 2019a). I Norge er banker en av de institusjonene med høyest risiko for å bli utnyttet til hvitvasking (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017). De sentrale pliktene til finansinstitusjonene etter hvitvaskingsreglene er å identifisere kunder og rapportere mistenkelige transaksjoner til Økokrim, hvilket skal vurderes ut fra en risikobasert tilnærming (Finansdepartementet, 2017). Kontroller Finanstilsynet har foretatt viser at flere norske banker sliter med å følge opp hvitvaskingsregelverket, særlig når det kommer til kontroll av kundeforhold og risikoanalyse (Gran & Otterdal, 2019). Det har i den siste tiden dukket opp flere saker i nyhetsbildet som omhandler hvitvasking av penger i store og internasjonalt anerkjente banker. Blant bankene som angivelig skal ha oppbevart hvitvaskede midler er HSBC, Deutsche Bank, Bank of China og Royal Bank of Scotland (Haldevang, 2017). Også de nordiske bankene Danske Bank, Nordea og Swedbank har blitt anklaget for omfattende hvitvasking, som i sum dreier seg om beløp i milliardklassen (Torset, 2019).

Felles for hvitvaskingssakene er hovedsakelig svikt og mangler i bankenes styrings- og kontrollsystemer. Bill Browder, korrupsjonsjeger og fondsforvalter i Hermitage Capital Management, mener bankdirektører ser seg blind på mulighetene til å tjene penger og at dette går utover bankens anti-hvitvaskingsinnsats. I mange tilfeller er det kun enkle undersøkelser som skal til for å avsløre at midler er hvitvasket (Kvikstad, 2018). Browder hevder at for at omfattende hvitvasking skal være mulig, må det dreie seg om grov forsømmelse eller bevisst bistand fra ansatte på innsiden av banken, eller en kombinasjon av de to. Browder mener at slike omfattende saker av hvitvasking ikke hadde vært mulig uten bankenes bevisste involvering.

Danske Bank-saken

Danske Bank-saken er kjent som en av de største internasjonale hvitvaskingsskandalene i historien (Lund et al., 2018a). Banken er mistenkt for å ha vært involvert i hvitvasking i perioden mellom 2007 og 2015, hvor 200 milliarder euro ble overført i mistenkelige

transaksjoner gjennom bankens estiske filial (Reuters, 2018). Pengene stammer hovedsakelig fra kunder i Russland og land som tidligere tilhørte Sovjet, og har blitt overført videre til konti over hele Europa.

Tidligere Danske Bank-ansatt Howard Wilkinson ble oppmerksom på en mistenkelig transaksjon, og gjennom en enkel undersøkelse ble mistanken raskt bekreftet (Hope et al., 2018). Wilkinson varslet ledelsen første gang i 2013. De mistenkelige pengestrømmene fikk fortsette i flere år uten at noe ble gjort, til tross for gjentatte varsler fra ansatte og myndigheter. Allerede i 2012 uttrykte det danske Finanstilsynet bekymringer over kunder med høy risiko i Danske Bank Estland. Hemmelig data og dokumenter avslørte at banken hadde kjennskap til at mistenkelige transaksjoner i millionklassen daglig ble overført. Det var først i slutten av 2015 at Danske Bank stengte de problematiske kundekontoene (Lund et al., 2018a).

Etter at saken ble offentlig kjent i mars 2017 valgte administrerende direktør for Danske Bank, Thomas Borgen, å fratrukke sin stilling. Borgen var selv ansvarlig for de baltiske avdelingene fra 2009 til 2012 (Lund et al., 2018 a). I mars 2019 ble det foretatt ransakelse av Thomas Borgens bolig, og han ble kort tid etter siktet i forbindelse med etterforskningen (Høgseth, 2019). Etterforskningen førte også til at ti ansatte ved den estiske filialen ble pågrepet for å ha bistått kunder med hvitvasking gjennom bankens systemer (Christensen, 2018).¹

Siden offentliggjøringen av hvitvaskingsskandalen i mars 2017 har Danske Bank mistet 28 000 kunder i Danmark (Reuters, 2018), og aksjeverdien har falt med 42 prosent.² Foreningen av aksjonærer i Danske Bank krever erstatning for kurstapet hvitvaskingssaken har medført for foreningens medlemmer. De påpeker at banken bevisst unngikk å fortelle markedet hva som egentlig hadde skjedd (Lund, 2019).

1.2 Motivasjon

Norge synes å være et attraktivt land å plassere hvitvaskede penger i, blant annet på grunn av finanssystemets stabilitet og kredibilitet. Undersøkelser gjort av World Values Survey (2014) viser at Norge er det landet i verden med høyest interpersonal tillit, og Transparency

¹ Danske Bank-saken er per 01.06.2019 ikke ferdig etterforsket.

² Fallet har skjedd i løpet av to år (Lund, 2019).

International (2018) rangerer Norge som et av de land i verden med minst korrupsjon.³ Foreløpig har ikke norske banker vært utsatt for store hvitvaskingssaker tilsvarende danske og svenske med henholdsvis Danske Bank og Swedbank. Hvorvidt dette skyldes tilfeldigheter kan det være vanskelig å si noe om. Det er spesielt to årsaker til at norske banker i likhet med andre nordiske kan være ekstra utsatt for hvitvasking. Den første grunnen er at Norge har egen valuta, noe som gjør det mulig å fjerne spor ved veksling. Den andre grunnen er at Norge har et godt rykte internasjonalt, og det stilles derfor sjeldent spørsmål om transaksjoner som kommer fra Norge (Lund og Trumpy, 2018).

Flere land som tidligere har fremstått som skatteparadis har blitt presset til åpenhet.⁴ Dette fører til at aktører som ønsker å hvitvaske midler, må plassere midlene i andre land. Økokrim vurderer derfor trusselen for at norske finansinstitusjoner blir brukt som transittsted for å legitimere pengestrømmer som økende, og at utbytte fra kriminalitet begått i utlandet blir plassert i Norge (Økokrim, 2015). Samtidig er Norge et land med relativt høyt finansielt hemmelighold.⁵ I Tax Justice Network sin Financial Secrecy Index (2018) er Norge rangert som det dårligste landet i Norden på finansiell åpenhet. Finansielt hemmelighold antas å øke økonomisk kriminalitet, hvitvasking, korrupsjon og skatteunndragelse (Tax Justice Norge, 2018). Manglende adgang til informasjon om reelle eiere er av OECD (2013) identifisert som den største utfordringen for bekjempelsen av økonomisk kriminalitet og illegale pengestrømmer.

Norge har gode forutsetninger for å forebygge, avdekke og sanksjonere forbrytelser forbundet med hvitvasking og terrorfinansiering, men evalueringer og trusselvurderinger viser at det er rom for ytterligere forbedringer av Norges systemer (Justis- og beredskapsdepartementet, 2018). Bankers bidrag gjennom rapportering av mistenkelige transaksjoner er viktig i bekjempelse og forebygging av hvitvasking. I en ideell verden har bankene og regulerende myndighet et felles insentiv om å minimere (og aller helst eliminere) hvitvasking. I realiteten er det også slik, men til hvilken pris? I tillegg til å minimere omfanget av hvitvasking kan det

³ TIs korrupsjonsindeks måler folks *oppfatning* av korrupsjon, og er derfor et usikkert estimat. Indeksen kan likevel være nyttig fordi den reflekterer folks tillit til myndighetene i landet.

⁴ OECD definerer skatteparadis som et land som pålegger lav eller ingen skatt. Hentet fra: <https://www.oecd.org/ctp/glossaryoftaxterms.htm#T>, lest 02.05.19

⁵ Finansielt hemmelighold innebærer at det nektes tilgang til finansiell informasjon med myndigheter, eksempelvis skatt- eller politimyndighet. Financial Secrecy Index (FSI) rangerer jurisdiksjoner etter graden av hemmelighold av deres finansielle aktiviteter. FIS har et kvalitativt og et kvantitativt mål. Det kvalitative målet vurderer jurisdiksjoners lover og regulering. Det kvantitative målet vektet jurisdiksjonens størrelse og innflytelse på det globale markedet (Tax Justice Network, 2018).

være i bankansattes interesse å maksimere profitt, personlige bonuser og å ha en bekymringsfri arbeidsdag. Slike interesser kan havne i konflikt som fører til at det må gjøres prioriteringer av ressursbruk.

Denne studien omhandler bankansattes insentiver til å etterleve undersøkelse- og rapporteringsplikten slik de er pålagt gjennom lov. I tillegg til reguleringen er det flere faktorer som spiller inn på deres motivasjon, blant annet holdninger, moral og pliktfølelse. Det kan også være andre forhold som kunnskap og erfaring som spiller inn. Det har, som vi allerede har vært inne på, blitt rettet stor oppmerksomhet i mediene mot bankenes svake anti-hvitvaskingsarbeid (heretter også omtalt som AML).⁶ Vi opplever det som overraskende at det ikke finnes mer forskning rundt ansattes tilbøyelighet til å rapportere, da rapporteringen av mistenkelige transaksjoner er bankenes hovedbidrag i bekjempelsen av hvitvasking og økonomisk kriminalitet. Større forståelse av faktorene som ligger bak rapporteringsbeslutningen vil kunne gi relevante myndigheter og banker ny innsikt. Denne innsikten er nyttig i utviklingen av forebyggende tiltak mot hvitvasking. En viktig motivasjonsfaktor for å skrive denne oppgaven er å kunne bidra med innsikt til et svært viktig fagfelt med internasjonal relevans.

1.3 Problemstilling og avgrensninger

Det er en sammenheng mellom anti-hvitvaskingsarbeidet som legges ned i bankene og de forholdene bankene beslutter å rapportere. Således gir antallet rapporter Økokrim mottar et bilde av bankenes AML-prosesser. Dersom en bank ikke har rutiner og systemer for undersøkelser og rapportering av mistenkelige forhold, vil antallet rapporter de sender til Økokrim trolig være lik null. Dersom banken derimot har optimale AML-rutiner og rapporteringssystemer, vil antallet rapporter de sender til Økokrim gjenspeile det faktiske nivået av mistenkelige forhold hos bankens kunder. Av ulike grunner kan det være variasjon i bankers rapporteringssystemer og tilbøyeligheten til å rapportere. Vi ønsker å undersøke hvilke forhold som kan forklare denne variasjonen ved å fokusere på insentiver som påvirker de ansattes beslutning om å rapportere. Hver organisasjon er ulik en annen når det kommer til størrelse, rutiner og kultur, og det samme gjelder rapporteringssystemene deres. Felles for majoriteten av banker er at de ansatte utgjør førstelinjeforsvaret mot å bli utnyttet til hvitvaskingsformål.

⁶ AML = Anti Money Laundering

De ansattes vurderinger og beslutning om å rapportere, samt faktorer som påvirker deres beslutning er avgjørende for bankers tilbøyelighet til å rapportere mistenkelige transaksjoner til Økokrim. I tilfeller der bankansatte avdekker mistenkelige forhold hvor kunden utnytter banksystemet til å hvitvaske penger, kan ansatte stå overfor moralske valg mellom plikten til å rapportere forholdet og profitt fra videre samarbeid med kunden. Denne oppgaven er motivert av denne avveiningen, og handler om hvilke forhold som kan påvirke bankansatte i Norge sin beslutning om å rapportere. På bakgrunn av det har vi utformet studiens problemstilling:

Hva påvirker bankansattes beslutning om å rapportere mistenkelige transaksjoner til Økokrim?

Beslutning

Å fatte en beslutning kan beskrives som det å ta en avgjørelse eller gjøre et valg. For å forstå hvorfor den enkelte person velger som den gjør, er det nyttig med innsikt i individets beslutningsatferd. Beslutninger kan være bevisste eller ubevisste, gjort med overlegg eller skyldes mangel på informasjon eller kunnskap. Beslutningsteori vil omtales nærmere i denne oppgavens konseptuelle tilnærming i kapittel 4.

Ansatte i bank

Med bankansatte sikter vi til personer som jobber bank og som direkte eller indirekte rapporterer til Økokrim. Dette innebærer eksempelvis ansatte i førstelinjen, kundebehandlere, ansatte i compliance-funksjoner og bankens sjef for compliance. Typiske situasjoner hvor ansatte blir oppmerksom på mistenkelige forhold kan være i forbindelse med registrering av nye kunder, gjennomgang av eksisterende kunder, gjennomgang av transaksjoner eller ved varsel fra elektroniske overvåkingssystemer.

Rapportering av mistenkelige transaksjoner

En melding om en mistenkelig transaksjon, også kjent som MT-rapport, har ingen formell definisjon.⁷ Allment er MT-rapporten oppfattet som en rapport utarbeidet av en rapporteringspliktig aktør og omhandler informasjon om transaksjoner, kunder eller andre

⁷ På engelsk omtales MT-rapporter som suspicious transaction report (STR) eller suspicious activity report (SAR).

forhold som de har rimelig grunn til å mistenke, eller har påvist at kan være knyttet til hvitvasking av penger (Europol, 2017). Mistanken kan eksempelvis skyldes transaksjonens uvanlige natur eller omstendigheter, eller personen som er involvert i transaksjonen. Dersom den rapporteringspliktige enheten mistenker at midler er utbytte fra kriminell aktivitet eller relatert til terrorfinansiering, er de pålagt å rapportere mistanken til Økokrim omgående.

Økokrim

Økokrim er den sentrale enhet for etterforskning og påtale av økonomisk kriminalitet og miljøkriminalitet i Norge. Økokrim ble opprettet i 1989, og er både et særorgan i politiet og et statsadvokatembete med nasjonal myndighet (Økokrim, 2017). Enhet for finansiell etterretning (EFE) er underlagt Økokrim og er Norges nasjonal Financial Intelligence Unit (FIU). EFEs hovedoppgaver er å motta rapporter om mistenkelige transaksjoner fra rapporteringspliktige, å analysere informasjonen i rapportene, samt å videreformidle informasjon til rette instans. Informasjonen EFE mottar i rapportene danner grunnlaget for analyser og videre oppfølging fra politi og kontrollmyndighetene (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017). Gjennom oppgaven vil vi referere til EFE som Økokrim.

1.4 Oppgavens struktur

Oppgaven er delt inn i syv kapitler.

Kapittel 1 introduseres oppgavens tema, bakgrunn og motivasjon, samt redegjørelse for oppgavens problemstilling og avgrensninger.

Kapittel 2 redegjør for bankens motstridende interesser knyttet til rapporteringen.

Kapittel 3 gir en innføring i fenomenet hvitvasking og relevante reguleringer for å tydeliggjøre hva som er bankens oppgaver og plikter. Vi ser også på situasjonen i Norge i dag.

Kapittel 4 inneholder oppgavens konseptuelle tilnærming, gjør rede for antakelsen om rasjonelle aktører og individets insentivstruktur. Videre gjennomgås atferdsteori og psykologi for å belyse faktorer som kan påvirke ansattes beslutninger. Avslutningsvis utledes oppgavens hypoteser.

Kapittel 5 presenterer oppgavens empiriske forskningsmetode.

Kapittel 6 inneholder en presentasjon av resultatene, samt diskusjon av funnene og implikasjoner disse.

Kapittel 7 presenterer oppgavens konklusjon, diskuterer dens begrensninger og gir forslag til videre forskning.

2. Foretaksansvar og lønnsomhet

Hensikten med dette kapittelet er å gjøre rede for bankenes rolle i bekjempelse av hvitvasking samt bankens grunnleggende insentivstruktur.

2.1 Bankenes rolle i bekjempelse av hvitvasking

En del av finansnæringens foretaksansvar er å overvåke, avdekke og varsle mistenkelige transaksjoner til rette myndigheter. He (2010) argumenterer for at bankene er den institusjonen som oftest benyttes av hvitvaskere. Det skyldes flere faktorer. Finansielle institusjoner tilbyr flere tjenester som eksempelvis innskudd, lån og valutaveksling. Som et resultat av den avgjørende rollen de har i økonomien, har banker i stor grad blitt fokus for internasjonal AML-innsats. Bankene er også kjernen i betalingssystemene, og digitalisering har ført til at en større andel av transaksjoner - både lovlige og ulovlige - i dag går via bankenes systemer i stedet for kontante overføringer. Ved bevisst eller ubevisst hjelp fra finansinstitusjoner flytter kriminelle kapital mellom kontoer og land for å skjule midlenes ulovlige opphav (He, 2010).

Deler av bankenes AML-arbeid er lovpålagt, mens noe gjør bankene av egeninteresse fordi det er inkludert i deres samfunnsansvar. Bankene spiller en sentral rolle i samfunnet, og en viktig faktor for et velfungerende samfunn er at bankene er sunne, stabile og bærekraftige. Forhold i økonomien kan bidra til at bankenes stabilitet svekkes, blant disse er misbruk av det finansielle systemet til hvitvasking av penger. Myndighetene har ikke mulighet til å overvåke økonomien fullstendig, og er derfor avhengig av at banker og andre gatekeepere bistår i regulering av økonomien.⁸ Banken har selv mulighet til å forhindre at de misbrukes til hvitvasking ved å frastå fra å gjennomføre transaksjoner eller opprette kundeforhold som synes å ha utspring i kriminell aktivitet. Det er imidlertid ikke bankens overordnede formål å være etterforsker for myndighetene, og av den grunn kan det være variasjon både på individ- og organisasjonsnivå i hvor langt man som rapporteringspliktig aktør strekker seg for å gjennomføre undersøkelser. Etersom hvitvaskingsloven er risikobasert kan bankene til en viss grad ha subjektive tolkninger av hva som gjør en potensiell kunde eller transaksjon mistenkelig og til et objekt for videre undersøkelser (Unger og van Waarden, 2009),⁹ men en slik tilnærming fritar ikke

⁸ Gatekeepere defineres av Kraakman (1986) som fagfolk som står i posisjon til å forhindre kriminelle handlinger ved å unngå samarbeid eller samtykke som er nødvendig for den kriminelle.

⁹ Nærmere om risikobasert tilnærming i kapittel 3.2.2.

bankene fra å gjøre undersøkelser ved tvilstilfeller. Etablering av nye kundeforhold, opprettelse av nye kontoer og store mengder transaksjoner er del av den daglige driften i en bank, det er derfor naturlig å stille høye aktsomhetskrav til bankene. Aktsomhetskravet innebærer at bankene og deres ansatte ikke kan frita seg fra undersøkelser gjennom en naiv holdning til risiko og mistanke.

Krav til bankenes håndtering av mistenkelige forhold er basert på identifisert risiko slik at det i praksis vurderes individuelt i ulike banker, og i visse tilfeller også internt i banken (Søfting, 2019). Hvorvidt et kundeforhold eller en transaksjon blir ansett som mistenkelig er avgjørende for at plikten til å rapportere transaksjonen til Økokrim utløses. Et sentralt spørsmål er hvor langt undersøkelsesplikten går. Ifølge Rui (2012) er grensen mellom risiko og mistanke muligens noe subtil, men mistanke er mer konkretiserbar enn generell høy risiko for hvitvasking. Ikke alle rapporteringspliktige har juridisk utdanning, og det kan ikke med rimelighet forventes at de gjennomfører tidvis omfattende juridiske analyser for å avgjøre om det foreligger undersøkelsesplikt. Likevel er den rapporteringspliktige pålagt å gjennomføre kundetiltak i form av undersøkelser, og skal av den grunn ha god kjennskap til egen kunde. Således kan man argumentere for at det stilles høye krav til bankers aktsomhet, og at de ansattes beslutning om hvorvidt de skal rapportere mistenkelige transaksjoner eller ikke til Økokrim er bevisste valg.

Det uttrykkes bred enighet innad i finansbransjen om at det er deres plikt å bidra til et stabilt samfunn og å hindre at næringen blir utnyttet av kriminelle (Finans Norge, 2017a).¹⁰ Roar Østby i DNB understreker at de som finansinstitusjon sitter tett på kunden og derfor er nærmest til å både kunne oppdage og stoppe mistenkelige transaksjoner (Giske, 2018). Å forebygge og forhindre hvitvasking så tidlig som mulig fører til at etterforskningsprosessen blir mindre tidkrevende og kostbar for samfunnet, samtidig som sannsynligheten for at midlene forsvinner inn i den legale økonomien reduseres (Søfting, 2019). Finansnæringen overvåker, avdekker og varsler mistenkelige transaksjoner til rette myndigheter. Dette er en del av lovkravene og næringens samfunnsansvar.

¹⁰ Finans Norge er hovedorganisasjon for finansnæringen i Norge og representerer omlag 240 finansbedrifter og rundt 50 000 ansatte. Hentet fra <https://www.finansnorge.no/om-finans-norge/>. Lest 28.04.2019.

2.2 Lønnsomhet

Bankenes AML-innsats krever betydelige ressurser, og kostnaden i forbindelse med bankenes ressursbruk er hovedsakelig knyttet til tidkrevende AML-aktiviteter. Tidligere forskning utført av Bosworth-Davies (1998) indikerer at det bankene opplever som de mest tidkrevende, og derav kostbare, aktivitetene er praktisk og teoretisk opplæring, identifisering av kunder, samt utfylling og analysering av rapporter om mistenkelige transaksjoner (heretter også omtalt MT-rapporter). Webb (2004) finner imidlertid at identifisering av kunder oppleves som den mest tidkrevende delen av arbeidet, etterfulgt av overvåkning av transaksjoner og opplæring. Interne og eksterne rapporter om mistenkelige transaksjoner ble også omtalt som kostbare prosedyrer. Siden disse studiene ble gjennomført har hvitvaskingsregelverket vært utsatt for store og hyppige endringer. Gjennomføringen av disse endringene har vært kostbare, men har imidlertid bidratt til stor forbedring av bankenes AML-innsats, blant annet gjennom forretningsmodeller, bransjestandarder og holdninger (Finans Norge, 2017a). DNB oppgir at de har brukt ressurser til en verdi av 250 millioner kroner på kundetiltak i løpet av en periode på tre år (Giske, 2018).

Banker tjener godt på gebyrer ved etablering av nye kunder og transaksjoner. Som en privat aktør har banken et mål om profitt, og isolert sett kan det være lønnsomt for en bank å ha kunder som bruker banken til hvitvasking. Jo flere kunder og transaksjoner banken har, desto høyere er omsetningen. Bankene kan dermed tjene stort på hvitvasking, og flere britiske politikere har uttalt at hvitvasking er så lukrativt at det ikke bør stoppes (Engesland et al., 2018). Granskning av Danske Bank-skandalen i Estland viser eksempelvis at mistenkelige transaksjoner var svært lønnsomme for banken (Lund et al., 2018b). I sin interne rapport anslår Danske Bank at de har omsatt for halvannen milliard danske kroner gjennom at kunder har plassert hvitvaskede midler i deres estiske filial (Danske Bank, 2018). I en studie av banksektorens effektivitetsutfordringer med AML i Storbritannia gjengis følgende sitat (Bello, 2016, s. 49):

*«In as far I am concerned, banks are only concerned with preventing fraud but not money laundering [...] It doesn't make sense to prevent customers from bringing deposits that will increase the bank's profitability».*¹¹

¹¹ Sitat av en Money Laundering Reporting Officer (MLRO). I UK er alle bedrifter innen den regulerte finanssektoren påkrevd å utpeke en MLRO som skal ha oversikt over bedriftens AML-systemer (UK Government, 2014).

2.3 Motstridende interesser

Forholdet mellom Økokrim, banken og de ansatte kan beskrives ved hjelp av en utvidet variant av tradisjonell agentteori. Den utvidede modellen, som tar utgangspunkt i Tiroles artikkel *Hierarchies and Bureaucracies: On the Role of Collusion in Organizations* (1986), beskriver forholdet mellom prinsipal, supervisor og agent, hvor supervisoren fører tilsyn med agenten på vegne av prinsipalen. Dette perspektivet kan være nyttig for å forklare relasjonen mellom banken og Økokrim, da ønskene deres nødvendigvis ikke er forenelige. I tillegg til at det kan være vanskelig for Økokrim å observere arbeidet banken utfører eller vanskelig å vite hvor effektiv eller ærlig banken er. Forutsatt at ledelsen (supervisor) og ansatte (agent) i banken har insentiver til å samarbeide, kan det oppstå en skjult enighet dem imellom om å tillate kunder å utnytte bankens systemer til å hvitvaske penger. Effekten av samarbeidet kan være at Økokrim (prinsipalen) mottar manipulert informasjon, enten ved at informasjon ignoreres eller bevis skjules. Resultatet er i et slikt tilfelle kan være mangelfull rapportering.

Bankene er vanligvis primært opptatt av avkastning til aksjonærer, mens myndighetene primært er opptatt av å forhindre hvitvasking av penger. De har imidlertid nytte av den andres primærinteresse, fordi bankene også er opptatt av virkningen hvitvasking har på lønnsomheten, og myndighetene av bankens soliditet. Denne motstridende interessen mellom banker og myndigheter kan være viktig for å forstå variasjonen i tilbøyeligheten til å rapportere. «Plikten til å tjene penger for eierne» bør være sekundær i forhold til, eller i det minste begrenset av, plikten overfor samfunnet som helhet. Et foretak bør således forventes å innføre interne retningslinjer og kontrollsystemer som skal hindre at ansatte involveres i lovbrudd som foretaket selv kan profitere på. I praksis ser vi imidlertid at slike systemer ikke automatisk blir innført eller effektivt iverksatt i alle foretak (Søreide, 2013). Betydningen av at hele samfunnet fungerer på en god måte, er viktigere enn at organisasjonen fungerer godt, og lovbrudd er mer alvorlig enn brudd på en organisasjons forventninger. Dermed kan vi påstå at hvert enkelt individ alltid har et større ansvar overfor samfunnet enn overfor egen organisasjon, selv om organisasjonen utfører tjenester som også samfunnet er tjent med.

Fravær av rapportering kan enten være et bevisst valg som følge av en rasjonell beslutning, eller et ubevisst valg som følge av at manglende oppmerksomhet, kunnskap, erfaring etc. Dersom manglende rapporteringen oppdages kan det få konsekvenser uavhengig om det var en bevisst beslutning eller ikke. I enkelte tilfeller kan mangelfull rapportering være en del av

organisasjonens normer. Det kan hende at ledere tillater, eller til og med oppfordrer til, uærlig atferd. I en slik situasjon kan vi tenke oss at ledelsen tillater mangelfull rapportering da det fører til økt gevinst for ledelsen og organisasjonens eiere. Ledelsen kan indirekte påvirke ansattes beslutning om å rapportere ved å gi uttrykk for at rapportering av mistenkelige transaksjoner er brysomt eller unyttig.

Webb (2004) gjennomførte en studie av Money Laundering Reporting Officers sine holdninger til hvitvaskingsreguleringen i Storbritannia. Han finner at deres holdninger til loven, samt gjennomføringen varierte fra negative holdninger hvor kun lovens minstekrav oppfylles, til de som oppfyller hele lovens innhold og stiller seg svært positive til AML-regimet. Respondentene i undersøkelsen kategoriseres i tre grupper ut fra holdning; 27 % av respondentene har positive holdninger, 40 % er nøytrale, mens 33 % har negative holdninger. Positive holdninger innebærer en oppfatning av at reguleringen er nødvendig for å forhindre hvitvasking, og det er god praksis for bankene. Nøytral holdning innebærer en oppfatning av at formålet med reguleringen er godt, men er det er ikke verdt innsatsen. Negativ holdning innebærer at etterlevelse av reguleringen oppleves som tidkrevende og en byrde for banken. Undersøkelsen viser også at 60 % av respondentene mener at reguleringen ikke fører til effektiv redusering av hvitvasking, mens 40 % mener AML-regimet er effektivt.

3. Hvitvasking: Fenomenet og reguleringer

Hensikten med dette kapitlet er å skape forståelse for hvorfor et velfungerende rapporteringssystem er viktig. Videre skal vi presentere de nasjonale og internasjonale regelverkene norske banker plikter å følge og reguleres av, og tilslutt gjøre rede for situasjonen i Norge i dag.

3.1 Hva er hvitvasking og hvorfor er det et problem?

Det er flere måter å forklare hvitvasking, Økokrim (2019a) definerer det som:

«Handlinger som på ulike måter bidrar til sikre utbyttet fra straffbare handlinger ved å skjule hvor det blir av eller hvem som har rådigheten over det, eller som tilslører inntekter eller eiendelers ulovlige opphav».

Hvitvasking er altså en form for økonomisk kriminalitet, hvor ulovlig utbytte fra en kriminell handling legaliseres ved å integrere det i den lovlige økonomien. Hvitvasking kan gjennomføres på flere måter. Ifølge Økokrim (2019a) er en vanlig metode at utbyttet settes inn på en annen persons konto, for eksempel en slektning, tas ut i kontanter, veksles og smugles til utlandet eller blir brukt til kjøp av kostbare forbruksvarer som for eksempel biler. Mer avanserte metoder er at utbytte kanaliseres inn i en virksomhet, ved for eksempel fiktive salg. Utbytte tas senere ut av virksomheten som et lovlig utbytte. De mest avanserte metodene blir ifølge Økokrim (2019a) ofte gjennomført ved hjelp av profesjonelle aktører som bistår kunder med for eksempel plassering av penger i lav- eller nullskattland, for å unngå skatteplikt på store deler av egen inntekt eller formue. Slik kapitalflukt bidrar til å senke skatteinntektene i det opprinnelige landet.

Fordi hvitvasking er en ulovlig handling utført av kriminelle aktører, er omfanget vanskelig å fastslå. Det internasjonale pengefondet har likevel estimert at det på verdensbasis hvitvaskes verdier for mellom 2 og 5 % av brutto nasjonalprodukt i løpet av ett år (Pietschmann & Walker, 2011). Dette utgjør mellom \$1,6 og \$4,0 trillioner årlig. Selv om estimatet er usikkert er det likevel en indikasjon på at hvitvasking utgjør en reell trussel for samfunnet og verdensøkonomien. Det er flere grunner til hvorfor forhindring og bekjempelse hvitvasking er viktig.

En kriminell aktør er i stor grad avhengig av å integrere det ulovlige utbyttet fra en profittmotivert kriminell handling i den legale økonomien for å kunne nyte av fordelene. Hvitvasking har ingen direkte menneskelige offer, men er en forutsetning for å begå profittmotivert primærforbrytelser som narkotikatrafikk, terrorhandlinger, skatt- og avgiftsunndragelse og utpressing. Ved å miste muligheten til hvitvasking vil profittmotivert kriminalitet derfor bli mindre lukrativt.

Dersom kriminelle lykkes med å legalisere utbytte fra for eksempel narkotikatrafikk, kan disse midlene brukes til å finansiere ny kriminell virksomhet. Et eksempel kan være at man bruker de hvitvaskede midlene til å finansiere en kriminell virksomhet som fanger fisk utenfor tillatt område eller unnlater å rapportere om fangst. Dette gjør at virksomheten fisker fra- og utnytter et større område enn en tilsvarende lovlig virksomhet. Dette kan føre til betydelige konkurransefortrinn for den kriminelle virksomheten ved at de kan selge et større kvantum til en lavere pris sammenlignet med den lovlydige virksomheten. På den måten kan den kriminelle virksomheten tiltrekke seg en større del av kundemassen og slik bli mer lønnsom sammenlignet med den lovlydige. Av dette ser vi at hvitvasking både kan generere annen kriminalitet og føre til konkurransevridninger. Konkurransen i privat og offentlig næringsliv er viktig for økt produktivitet og vekst, men en forutsetning for sunn og rettferdig konkurranse er like rammevilkår for aktørene i markedet (Rui, 2012).

Hvitvasking av penger er også knyttet til problemer med korrupsjon. Dersom en person i en maktposisjon mottar et korrupsjonsutbytte kan vedkommende ved å hvitvaske dette utbytte i større grad benytte gevinsten uten at det oppdages. Mulighet for hvitvasking kan derfor gjøre det mer attraktivt å bedrive korrupsjon. For eksempel ble en rekke FIFA-representanter i 2015 arrestert og siktet for korrupsjon og hvitvasking.¹² Bakgrunnen for siktelsene var mottagelse av bestikklser på 150 millioner dollar over en periode på 24 år, og etterforskningen avdekket i ettertid systemer for hvitvasking av store pengesummer.¹³ Uten mulighet for å hvitvaske ville det sannsynligvis vært vanskeligere å skjule de mottatte bestikkelsene i så mange år.

¹² FIFA (Fédération Internationale de Football Association) er en sammenslutning av 211 nasjonale fotballforbund.

¹³ Hentet fra <https://www.nrk.no/nyheter/fifa-kongressen-2015-1.12379791>. Lest 28.04.2019.

Tilførsel av kapital er viktig for økonomisk utvikling i et land, og dersom et land ikke har evne eller vilje til å forhindre og bekjempe hvitvasking vil de kunne tiltrekke seg kapital med utspring fra kriminelle handlinger. Dersom det er kjent blant investorer at det forekommer mye hvitvasking i et land vil dette kunne avskrekke investorer med frisk kapital fra å investere. Samtidig blir det attraktivt for kriminelle å investere kriminelt utbytte i landet fordi sannsynligheten for å bli tatt er lavere enn andre steder.

3.2 Internasjonale føringer for regulering

3.2.1 FATF

Financial Action Task Force (heretter FATF) er et mellomstatlig organ med formål om å styrke internasjonalt samarbeid mot hvitvasking og terrorfinansiering, samt å fremme effektiv gjennomføring av rettslige, regulative og operasjonelle tiltak for bekjempelse av hvitvasking og terrorfinansiering. FATF har fastsatt 40 anbefalinger medlemslandene skal etterleve samt kriterier for å måle hvorvidt anbefalingene er innført. Det er organisasjonens hovedoppgave å evaluere landenes implementering av standardene i en Mutual Evaluation Report.¹⁴ Ved evaluering av medlemslandenes innføring av tiltakene er det to sentrale komponenter som vurderes – teknisk compliance og effektivitet (FATF, 2019). Teknisk compliance referer til implementering av spesifikke krav fra anbefalingene i lovverket og effektivitet til hvilken grad de definerte resultatene er oppnådd i praksis. I EU-landene og i EØS-området gjennomføres FATFs standarder ved endringer i EUs hvitvaskingsdirektiv, som videre legger føringer for det norske regelverket. FATFs anbefalinger regnes som soft-law, men de har likevel stor gjennomslagskraft på grunn av de omfattende evalueringene av medlemslandenes implementering i eget lovverk.¹⁵

3.2.2 EUs fjerde hvitvaskingsdirektiv

Formålet med EUs hvitvaskingsdirektiv er å beskytte samfunnet og det økonomiske systemet mot hvitvasking og terrorfinansiering, med særskilt fokus på beskyttelse av det finansielle

¹⁴ Hentet fra <https://www.fatf-gafi.org/about/whoweare/>. Lest 24.04.2019.

Mutual Evaluation er en evaluering utført av FATF av et medlemslands system for å forebygge kriminelt misbruk av det finansielle systemet, samt anbefalinger til hvordan landet kan forsterke systemet sitt ytterligere.

¹⁵ Soft-law er erklæringer og anbefalinger som vedtas på internasjonale konferanser, men som ikke er formelt juridisk bindende (Ot.prp. nr. 38, 2000-2001).

systemet.¹⁶ Det fjerde hvitvaskingsdirektivet bygger videre på det tredje hvitvaskingsdirektivet, men vektlegger i større grad risikobasert tilnærming til tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering (Østli, 2018). Risikobasert tilnærming innebærer at banker og andre rapporteringspliktige foretak må vurdere på hvilke måter virksomheten kan bli misbrukt til hvitvasking og hvilke forhold bankens ansatte må følge opp som mistenkelige. I vurderingen må den rapporteringspliktiges forretningsmodell, produkter, tjenester, salgskanaler, kundetype, kundeforhold, transaksjoner og marked tas i betraktning (Finanstilsynet, 2016). I praksis vil ulike rapporteringspliktige av den grunn ha ulik vurdert risiko for å bli misbrukt til hvitvasking, og derfor ulike systemer for å arbeide med anti-hvitvasking. Eksempelvis kan en liten lokal sparebank hvor det sporadisk forekommer kontantinnskudd- og uttak vurdere risiko for å bli misbrukt til hvitvasking på en annen måte enn en større forretningsbank med daglige digitale transaksjoner mellom virksomheter i millionklassen. Muligheten for å bli misbrukt kan være til stede i begge banker, men systemene for å avdekke mistenkelige forhold må utvikles basert på egen identifisert og vurdert risiko.

Et femte hvitvaskingsdirektiv er utformet som respons på blant annet terrorangrep i Paris og Brussel, Panama Papers og utviklingen av virtuell valuta. Direktivet ble formelt vedtatt av EU i 2018, med gjennomføringsfrist januar 2020 (Krais, 2018). Dagens regelverk i Norge er basert på det fjerde direktivet og oppgaven baseres derfor på dette.

3.3 Hvitvaskingsloven: Institusjonell forankring

Som EØS-medlem er Norge forpliktet til å innføre EUs vedtak og direktiver. Dagens lov trådte i kraft 15.oktober 2018 og er utarbeidet i samsvar med EUs fjerde hvitvaskingsdirektiv og FATFs anbefalinger.¹⁷ Norsk-etablerte banker og filialer av utenlandske banker i Norge er regulert gjennom loven om tiltak mot hvitvasking og terrorfinansiering, heretter hvitvaskingsloven, og lovpålagt rapporteringsplikt.¹⁸

Det skilles ofte mellom ekstern og intern rapportering av mistenkelige transaksjoner. For å kunne rapportere en mistenkelig transaksjon eksternt til Økokrim må en ansatt være tildelt en rolle som rapporteringspliktig gjennom Altinn. Den interne rapporteringen er den første delen

¹⁶ Hentet fra <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32015L0849>. Lest 24.04.2019.

¹⁷ Prop. 40 L (2017–2018)

¹⁸ Hvitvaskingsloven § 4

av bankens rapporteringsprosess. Når en ansatt blir oppmerksom på en transaksjon som kan være mistenkelig, må vedkommende rapportere forholdet til en som er tildelt rolle som rapporteringspliktig i banken. Som rapporteringspliktig aktør er banken pålagt å foreta en risikovurdering for å identifisere og vurdere risiko for hvitvasking knyttet til egen virksomhet.¹⁹ Risiko for å bli misbrukt til hvitvaskingsformål kan som tidligere nevnt variere fra bank til bank, avhengig av for eksempel typen kunder. Banken skal ha oppdaterte rutiner for å sikre at virksomheten håndterer identifisert risiko, og det skal utpekes en person i ledelsen som skal ha et særskilt ansvar for å følge opp rutinene.

«Kjenn-din-kunde»-prinsippet står sentralt i hvitvaskingsloven, og innebærer at den rapporteringspliktige må utføre risikobaserte kundetiltak.²⁰ Det vil si at kundetiltak og tilhørende oppfølging skal gjennomføres på grunnlag av den vurderte og identifiserte risikoen for hvitvasking (Finans Norge, 2017b). Kundetiltak innebærer registrering av bestemte kundeopplysninger, bekreftelse av identitet, bekreftelse av identitet til reelle rettighetshavere og innhenting av opplysninger om kundeforholdets formål og tilsiktet art. Tiltak skal utføres ved etablering av nye kundeforhold og ved mistanke om hvitvasking eller terrorfinansiering. Formålet med kundetiltak er at de rapporteringspliktige skal etablere kjennskap til sine kunder og omfanget av kundeforholdet samt hvilke tjenester og produkter kunden vil benytte (Finans Norge, 2017b). Ved god kjennskap til kunden og kundens formål med relasjonen til banken vil det være lettere for banken og dens ansatte å identifisere avvik knyttet til forventede kapitalbevegelser og de bevegelser kunden faktisk utviser.

Dersom risiko for hvitvasking eller terrorfinansiering etter risikovurdering er vurdert som lav kan forenklede kundetiltak utføres. Indikasjoner på lav risiko er blant andre at kunden er bosatt i et område som anses å innebære lav risiko eller som har tilfredsstillende tiltak for bekjempelse av hvitvasking.²¹ Dersom det likevel viser seg at den rapporteringspliktige har mistanke om hvitvasking eller terrorfinansiering, eller risiko i utgangspunktet vurderes som høy, er ikke forenklede kundetiltak tilstrekkelig. Man må da iverksette forsterkede tiltak for å sikre kjennskap til kunden og kundeforholdet.²² Indikatorer på høy risiko er blant andre uvanlige omstendigheter knyttet til kundeforholdet, eller at transaksjonen går til land som ikke har

¹⁹ Hvitvaskingsloven § 7.

²⁰ Hvitvaskingsloven § 9.

²¹ Hvitvaskingsforskriften § 4-6.

²² Hvitvaskingsloven § 17.

tilfredsstillende og effektive tiltak for bekjempelse av hvitvasking.²³ Dersom kunden eller personer som handler på vegne av kunden er en politisk eksponert person, eller den reelle rettighetshaveren er en politisk eksponert person, nært familiemedlem eller kjent medarbeider til en politisk eksponert person skal det utføres forsterkede kundetiltak.²⁴ Forsterkede kundetiltak innebærer blant annet at det skal innhentes godkjenning fra en overordnet før etablering eller opprettholdelse av kundeforholdet, og det skal gjennomføres tilstrekkelige tiltak for å fastslå formuens og midlenes opprinnelse.²⁵

Den rapporteringspliktige skal jevnlig gjennomføre kundetiltak som et ledd i en løpende oppfølging.²⁶ Oppfølgingen omfatter blant annet overvåking av kundens transaksjoner for å sikre at transaksjonene er i samsvar med innhentede opplysninger om kunden, kundens virksomhet og kundeforholdets formål og tilsiktede art. Dersom det avdekkes forhold som kan indikere at midler har tilknytning til hvitvasking oppstår undersøkelsesplikten for den rapporteringspliktige.²⁷ Dette innebærer at den rapporteringspliktige må foreta undersøkelser for å avdekke eller bekrefte mistanken. Indikasjoner som kan føre til mistanke er forhold som avviker fra den kjennskapen den rapporteringspliktige har fra kundetiltak i form av kunden eller kundeforholdets formål, at en transaksjon synes å være av mistenkelig karakter eller at transaksjonsmønsteret synes å være endret.

Dersom den rapporteringspliktige etter nærmere undersøkelser finner forhold som bekrefter mistanke om hvitvasking oppstår rapporteringsplikten²⁸. Dette innebærer at opplysninger vedrørende de avdekkede forholdene skal oversendes til Økokrim.²⁹ Dersom en mistenkelig transaksjon er oppdaget skal den ikke gjennomføres uten at Økokrim er underrettet, og Økokrim kan i særskilte tilfeller forby gjennomføring av transaksjonen. Kunden skal ikke gjøres oppmerksom på at han er satt under undersøkelse, at opplysninger er oversendt til Økokrim eller at han er under etterforskning fordi dette kan være brudd på taushetsplikten.³⁰

²³ Hvitvaskingsforskriften § 4-9.

²⁴ Hvitvaskingsloven § 18.

²⁵ Hvitvaskingsloven §§ 17 og 18.

²⁶ Hvitvaskingsloven § 9.

²⁷ Hvitvaskingsloven § 25.

²⁸ Hvitvaskingsloven § 26.

²⁹ I praksis skjer denne oversendelsen ved at den rapporteringspliktige sender inn informasjon via et skjema på den teknologiske plattformen Altinn. Dette er en internettportal for digital dialog mellom næringslivet, privatpersoner og offentlige etater.

³⁰ Hvitvaskingsloven § 28.

Rapportering av opplysninger til Økokrim i god tro vil ikke føre til brudd på taushetsplikten og gir derfor i utgangspunktet ikke grunnlag for erstatnings- eller straffeansvar. Det kan likevel være grunnlag for erstatnings- og straffeansvar dersom det foreligger forsett eller grov uaktsomhet.³¹ Manglende rapportering og overholdelse av hvitvaskingslovens bestemmelser kan straffes med gebyr inntil 44 millioner NOK samt bøter og fengsel inntil 1 år. Rapporteringspliktige foretak har et lovfestet objektivt ansvar og kan ilegges sanksjoner selv om ingen enkeltpersoner har utvist skyld, men en rapporteringspliktig som er en enkeltperson må ha utvist forsett eller grov uaktsomhet for å sanksjoneres.³² Styremedlemmer, ledelse, ansatte eller andre som utfører oppdrag på vegne av den rapporteringspliktige, kan ilegges gebyr uten at foretaket ilegges gebyr dersom rapporteringsplikten ikke utføres ved forsett eller grov uaktsomhet.

3.4 Straffeloven: Kriminalisering og straff

Behovet for effektiv straffeforfølgelse av organisert kriminalitet er hovedbegrunnelsen for kriminalisering av hvitvasking (Rui, 2012). Som tidligere nevnt er hvitvasking av utbytte fra kriminelle handlinger ofte en forutsetning for å kunne bedrive organisert kriminalitet. Kriminalisering av hvitvasking kan være et preventivt virkemiddel ved at fremtidige straffbare handlinger unngås. Strafferettslig reguleres hvitvasking etter straffelovens §§ 337-341.

En bankansatt kan straffes for hvitvasking dersom han, aktsomt eller uaktsomt, yter bistand til å sikre utbyttet av en straffbar handling ved for eksempel å oppbevare, skjule eller transportere et kriminelt utbytte.³³ Det er ikke et krav om at primærforbrytelsen som genererte det kriminelle utbyttet skal identifiseres og heller derfor ikke et krav om at den ansatte skal kjenne til denne handlingen (Riksadvokaten, 2018). Dersom en bankansatt forstår eller burde forstått at innholdet i en transaksjon eller et kundeforhold han har befatning med ikke har lovlig opphav og likevel yter bistand til denne kunden, kan han straffes for hvitvasking etter straffeloven. Ansatte i banker kan straffes på grunnlag av medvirkningsansvar, og det stilles derfor ikke krav til at det er den ansatte som aktivt utfører transaksjonen for å bli straffet.³⁴ Strafferammen for hvitvasking er bot eller fengsel inntil 2 år, uavhengig av om handlingen er gjort med forsett

³¹ Hvitvaskingsloven §§ 26 og 51.

³² Objektivt ansvar betyr ansvar uten skyld. Ved lovfestet objektivt ansvar finnes det lover som regulerer at objektivt ansvar skal finne sted under visse omstendigheter og vilkår.

³³ Straffeloven §§ 337a) og 340.

³⁴ Straffelovens § 15: Et straffebud rammer også den som medvirker til overtredelsen, når ikke annet er bestemt.

eller skyldes uaktsomhet.³⁵ Grov hvitvasking kan straffes med fengsel inntil 6 år. Hvorvidt hvitvasking anses å være grov vurderes på bakgrunn av hva slags handling utbyttet stammer fra, om utbyttet er av betydelig verdi og om hvitvaskingen har forekommet regelmessig.³⁶ Strafferamme for grov uaktsom hvitvasking er bot eller fengsel inntil 2 år.³⁷

3.5 Elektronisk overvåkingssystem

Som rapporteringspliktige aktører er banker lovpålagt å ha elektroniske overvåkingssystemer for å avdekke forhold som kan indikere hvitvasking.³⁸ Ifølge Graklev (2017) har slike systemer tre hovedfunksjoner; overvåke transaksjoner, klassifisere risiko og screening av PEP-lister.³⁹ For at det elektroniske overvåkingssystemet skal være optimalt tilpasset den enkelte banks produkttilbud og kundeportefølje må parametere som ligger til grunn for varsling være satt basert på bankens individuelt vurderte risiko. Dette innebærer at alle scenarier og regler for systemet skal være programmert i samsvar med identifiserte forhold og risikoanalyse, med særlig fokus på forhold med høy risiko (Graklev, 2017). Dersom nye trender eller andre risikomomenter identifiseres må aktuelle parametere endres deretter for å i størst mulig grad oppnå høy treffsikkerhet. Ifølge Finanstilsynets risiko- og sårbarhetsanalyse (2016) er det mange rapporteringspliktige foretak som finner det utfordrende å lage systemer som med høy presisjon varsler om mistenkelige transaksjoner. Etter tilsyn har Finanstilsynet gjort funn som tilsier at deler av systemet ofte er lite treffsikre og gir så mange falske positive treff at det krever store ressurser i bankene for skille falske treff fra ekte (Johannessen & Karlsen, 2017).

Jo mer digitalisert systemene er, desto mindre subjektive og personavhengige er vurderingene. Selv om de elektroniske systemene stadig blir mer effektive, er bankene avhengig av medarbeidere som kan drifte og utvikle systemene. For at systemene skal være effektive må de som utvikler systemene være i stand til å identifisere metodene som brukes. Dette kan være utfordrende når det stadig er forandring i metoder og indikasjoner på hvitvasking.⁴⁰ Den elektroniske overvåkingen er ment som et hjelpemiddel, og den rapporteringspliktige har derfor fortsatt en selvstendig plikt til å undersøke mistenkelige transaksjoner.

³⁵ Straffeloven § 340.

³⁶ Straffeloven § 338.

³⁷ Straffeloven § 340.

³⁸ Hvitvaskingsloven § 38

³⁹ PEP = Politisk eksponerte personer

⁴⁰ Hentet fra <https://www.hvitvasking.no/begrepsavklaring/hva-er-en-mistenkelig-transaksjon/>. Lest 25.04.2019.

3.6 Hvitvasking i Norge

3.6.1 Omfang

I 2018 ble 94 tilfeller av hvitvasking anmeldt og 44 forhold er registrert med en form for straffereaksjon (Statistisk sentralbyrå, 2019). Dette utgjør henholdsvis 0,03 % av det totale antallet anmeldte lovbrudd og 0,016 % av det totale antallet straffereaksjoner.⁴¹ Omfanget av hvitvasking i Norge er likevel trolig mer utbredt enn hva som kommer frem av statistikkene. Politiets innbyggerundersøkelse viser at «annen svindel, bedrageri eller annen økonomisk kriminalitet» kun anmeldes av 29 prosent av de som har svart at de har vært utsatt for denne typen kriminalitet (Politidirektoratet, 2018). Denne statistikken omfavner flere former for kriminalitet enn hvitvasking, men det kan likevel tyde på store mørketall av antall anmeldte forhold knyttet til hvitvasking.

Ifølge Økokrims trusselvurdering (2015) har politiets samlede innsats mot økonomisk kriminalitet svak overordnet styring og koordinering, eksempelvis mellom politidistrikter. Fordi en kriminell eller et kriminelt nettverk kan begå flere lovbrudd i ulike distrikt kan mangel på samarbeid føre til at små enkeltsaker blir henlagt, selv om det på et nasjonalt plan utgjør en større og mer alvorlig trussel. I praksis kan dette føre til at bekjempelse av hvitvasking blir nedprioritert. Begrenset respons på økonomisk kriminalitet fra politiet bidrar ifølge Økokrims trusselvurdering (2015) til at utbredelsen og trusselen for denne type kriminalitet øker. Politiets innsats mot hvitvasking har sammenheng med politiets evne til å avdekke indikasjoner på hvitvasking. Politiet rapporterer selv at det sjelden forekommer at indikasjoner på hvitvasking eller ulovlige pengestrømmer er inngangen til etterforskning av annen alvorlig kriminalitet. I mange tilfeller må komplekse saker avgrenses av hensyn til kapasitet, noe som kan medføre at etterforskningen ofte fokuser mer på primærforbrytelsen og mindre på hvitvasking.

3.6.2 FATFs evaluering av Norge

I 2014 ble Norges arbeid mot hvitvasking evaluert i en Mutual Evaluation-report. Hovedfunnet i rapporten fra 2014 var at det var nødvendig med bedre arbeid for å identifisere og forstå risiko ved hvitvasking. Rapporten konkluderer med at Norge har lyktes med implementering av tiltak mot hvitvasking i lovreguleringer, særlig når det gjelder forebyggende tiltak. Likevel ble det

⁴¹ Totalt antall anmeldte lovbrudd (alle typer) i 2018: 317 927 og totalt antall straffereaksjoner (alle typer reaksjoner og lovbrudd) i 2018: 277 175.

påpekt at effektiviteten i enkelte sektorer var for svak, og det var behov for sterkere anvendelse av risikobasert tilnærming, samt at etterforskning og rettsforfølgelse har hatt for lav prioritet. Videre ble det påpekt at myndighetenes mulighet til analyse og identifisering av kriminelle forhold var svekket på grunn av lav kvalitet og kvantitet på mottatte rapporter om mistenkelige transaksjoner. Det rettes kritikk mot Finanstilsynets omfang og intensitet av tilsyn, samt at tilsynet som føres er mer rettet mot teknisk compliance heller enn effektiviteten av de implementerte tiltakene (FATF, 2014).

3.6.3 Rapportering av mistenkelige transaksjoner

Det er gjort fremskritt i arbeidet som legges ned for å bekjempe hvitvasking etter FATFs evaluering i 2014, for eksempel ved implementering av EUs fjerde hvitvaskingsdirektiv. Likevel har blant andre Finanstilsynet, ved Irene Støback Johansen, uttalt at det fortsatt er stort forbedringspotensial i anti-hvitvaskingsarbeidet som legges ned hos norske bedrifter (Lerberg, 2018). Finanstilsynet observerer og erfarer at risikoanalysene er mangelfulle og ikke tilpasset egen virksomhet (Lerberg, 2018).

Rapportene Økokrim mottar danner i stor grad grunnlag for politiets og andre myndigheters arbeid knyttet til bekjempelse og forhindring i hvitvasking. Det har vært en markant økning i antall rapporteringer fra banker i perioden 2012 til 2018 (se figur 1).

Figur 1: Totalt antall rapporter om mistenkelige transaksjoner fra banker i Norge i perioden 2014-2018 (Økokrim, 2018)

Økningen antas å skyldes ulike forhold. Økt oppfølging og samarbeid mellom myndigheter og rapporteringspliktige aktører, økt bevissthet og kunnskap om hvilken trussel hvitvasking utgjør for deres virksomhet, samt tiltak for bedre intern organisering av arbeidet mot hvitvasking anses å være sentrale forhold (Justis- og beredskapsdepartementet, 2018).

3.7 Internasjonale trender og modus for hvitvasking

Internasjonalt benytter kriminelle fremdeles kontanter i stor skala (Europol, 2015), men stadig nye metoder benyttes for å hvitvaske penger. Norge er ikke lenger et kontantbasert samfunn, men det genereres likevel noe utbytte i kontanter som hvitvaskes (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017). Aktører som ønsker å hvitvaske kontant utbytte fra kriminell aktivitet vil kunne forsøke å plassere dette blant annet i banker. Tollvesenet anslår at mellom to og tre milliarder kroner blir smuglet ut av Norge hvert år, og årlig returneres mellom åtte og tolv milliarder norske kroner i kontanter, som det ikke kan gjøres rede for, fra utenlandske banker (Økokrim, 2015). Beregninger basert på valutaregisteret tilsier at det i 2016 ble deklart inn 8,5 milliarder kroner mer enn det ble deklart ut (Økokrim, 2018).⁴²

Fremvekst av kryptovalutaer og vekslings tjenester knyttet til virtuelle valutaer kan øke risikoen for hvitvasking og terrorfinansiering i samfunnet (Finanstilsynet, 2018) og ifølge Økokrim (2018) er kryptovaluta godt egnet for hvitvasking. Samtidig er nyere betalingstjenester mer sporbare enn kontanter og gir derfor politiet nye muligheter for å finne spor. Erfaring viser dog at det er mer krevende å spore nye betalingsmetoder enn tradisjonelle bankoverføringer (Økokrim, 2018). Enkelte kryptovalutaer har kryptering i hvert eneste ledd, hvor både beløp og mottakerne av beløpene er anonymisert. Dette kan gjøre det vanskelig, og i noen tilfeller umulig for politiet å spore midlene. Forsvinnings saken i Lørenskog i 2018 hvor det ble fremsatt krav om løsepenger i kryptovaluta er et eksempel på at denne typen valuta kan være vanskelig å spore (Dønvold-Myhre, 2019). Produkttilbudet endres raskt og bankene kan ha manglende evne til å identifisere og forstå hvordan nye produkter og tjenester kan benyttes til hvitvasking eller terrorfinansiering (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017). Samtidig utvikler de

⁴² Valutaregisteret inneholder opplysninger om valutaveksling og overføring av betalingsmidler inn og ut av Norge. Hentet fra: <https://www.skatteetaten.no/bedrift-og-organisasjon/rapportering-og-bransjer/tredjepartsopplysninger/bank-finans-og-forsikring/valutaregisteret/rapportere-og-registrere/>. Lest 29.05.18.

kriminelle aktørene stadig nye metoder å misbruke bankenes systemer på (Strzelecki, 2018), noe som kan gjøre identifiseringsprosessen enda mer utfordrende.

4. Konseptuell tilnærming

Den konseptuelle tilnærmingen bygger på ulike emner innen klassisk økonomisk teori, atferdsteori og psykologi, og er firedelt. I den første delen vil vi først gå inn på grunnleggende økonomisk teori, der vi tar for oss betingelsen om rasjonelle aktører og ser på individet som beslutningstaker. Vi studerer individets insentivstruktur ved å ta for oss fordeler og ulemper knyttet til beslutningen om å rapportere. I den andre delen vil vi undersøke hvordan organisasjonen som individet er en del av påvirker beslutninger individet tar og betydningen av organisasjonens holdninger og normer. Videre, i del tre, ser vi på hvilke beslutningsskjevheter ansatte som rapporterer om mistenkelige transaksjoner spesielt kan være utsatt for. I den fjerde delen gjør vi en oppsummering av litteratur og forskning som er gjennomgått og utleder fire hypoteser på bakgrunn av dette.

Det er, til vår kjennskap, lite forskning som tar for seg de ansatte i rapporteringspliktige bedrifter og deres rolle ved avdekking av hvitvasking. Mye av den forskningen vi tar i bruk er derfor knyttet generelt til uærlighet og det å begå lovbrudd. Hensikten med denne delen vil være å redegjøre for å kartlegge insentivstrukturen som foreligger for ansatte med utgangspunkt i bankenes rapporteringsplikt.

4.1 Individet som beslutningstaker

For å forstå hvorfor den enkelte person velger å rapportere mistenkelige transaksjoner eller lar være, er det hensiktsmessig med innsikt i individets beslutningsprosess. Beslutningsteori anvendes for å forklare individets beslutningsatferd og underliggende faktorer som er avgjørende for beslutningen (Tjora, 2018). Selv om vi har en teoretisk forståelse av hvordan beslutninger blir fattet av individer, er det ikke opplagt at de samme mekanismene gjelder for selskaper (Søreide, 2013). Likevel kan ikke en organisasjon i seg selv ta avgjørelser, og det vil derfor alltid være enkeltpersoner som fatter beslutninger på organisasjonens vegne.

4.1.1 Antagelsen om rasjonell aktør

Å være rasjonell blir i dagligtalen ofte forbundet med å være fornuftig, logisk og det å ta gjennomtenkte valg. Innen klassisk økonomisk litteratur er den formelle definisjonen «evnen til å maksimere forventet nytte i en beslutningssituasjon der man står overfor flere handlingsalternativer» (Lai, 1999, s. 16). Ved usikkerhet må aktøren beregne forventet nytte og tilhørende sannsynligheter for at alle de ulike utfallene som kan inntreffe (Morgenstern & Neumann, 1944).

Antagelsen om rasjonalitet forutsetter at aktøren har klare og entydige mål, bruker all informasjon om tilgjengelige handlingsalternativer effektivt, samt har stabile og rangerte preferanser (Lai, 1999). Preferansene må være komplette og transitive (Levin & Milgrom, 2004). Baron (1999) understreker at nytte er en subjektiv verdi. Ulike aktører vil kunne ha ulike preferanser og dermed ende opp med forskjellige optimale beslutninger. Aktører optimerer valget, avhengig av mulighetene i en gitt situasjon. Det er dermed ikke forskjeller i aktørers grunnleggende motivasjon som avgjør om de blir kriminelle eller ikke; det skyldes en vurdering av fordeler og ulemper basert på individets preferanser.

Teorier som forutsetter rasjonalitet predikerer atferd relativt godt, til tross for at antagelsen om rasjonelle aktører er en forenkling av beslutningsprosessen. Analyser som bygger på antagelsen er fortsatt nyttige for å forstå hvordan beslutninger tas, spesielt ved viktige avgjørelser eller repetitive valg (Søreide, 2016). I artikkelen *Crime and Punishment: An Economic Approach* (1968) benytter Gary Becker rasjonalitetsantagelsen for å forklare hvordan individer motiverer det å begå lovbrudd gjennom å maksimere sin nytte. Tilsvarende kan rasjonalitetsantagelsen legges til grunn for å predikere individers tilbøyelighet til å rapportere om mistenkelige transaksjoner til Økokrim.

Beckers modell

Becker (1968) forklarer hvordan individer tar beslutningen om å begå lovbrudd basert på en vurdering av forventet nytte og kostnad. Individet sammenlikner forventet gevinst med mulige tap, og velger å begå lovbrudd dersom gevinsten overgår risikoen. Individet avveier også netto nytte ved å begå lovbrudd mot netto nytte ved å forbli lovlydig. Forventet nytte kan være i form av økt inntekt, vekst eller anerkjennelse, mens forventede kostnader kan være i form av straffe- og/eller erstatningsansvar, eller tap av ansettelsesforhold, omdømme eller andre personlige tap

(Søreide, 2013). Fordi nytten og kostnadene som regel ikke er kjent for individet må vurderingene baseres på et estimat av forventninger.

Risikoen ved å begå lovbrudd er en funksjon av sannsynligheten for å bli avslørt, straffen en får dersom man blir avslørt, samt en variabel som inkluderer andre faktorer som påvirker beslutningen, eksempelvis alternativkostnaden og tilbøyeligheten til å begå kriminelle handlinger (Becker, 1968). Økt sannsynlighet for å bli avslørt eller strengere straff vil således føre til redusert nytte ved å begå lovbrudd, og dermed resultere i færre lovbrudd. Becker (1968) viser til forskning som tyder på at effekten av økt sannsynlighet for å bli tatt, vanligvis har større effekt enn strengere straff. Dette er også relevant når det gjelder rapporteringsbeslutningen.

Ved å benytte insentivperspektivet og det teoretiske rammeverket fra Becker (1968) kan vi forsøke å forstå hvordan individer beslutter å frstå fra å rapportere. Fordi rapporteringsplikten er lovfestet, er beslutningen om å frstå fra å rapportere i tilfeller hvor det skulle vært rapportert et brudd av hvitvaskingslovens bestemmelser. Således kan antall MT-rapporter som ikke leveres til Økokrim betraktes som en funksjon av sannsynligheten for å bli avslørt dersom man lar være å rapportere og straffen man mottar hvis manglende rapportering blir oppdaget. I praksis er det vanskelig å si hvor godt Beckers modell predikerer antall lovbrudd et individ begår, både fordi få mennesker åpent vil innrømme at de har begått lovbrudd og fordi det ikke er mulig å føre statistikk over lovbrudd som *ikke* begås. Tilsvarende er det vanskelig å si noe om antallet tilfeller som *burde* vært rapportert, men som ikke rapporteres fordi folk sjeldent ønsker å innrømme at de bevisst eller ubevisst har gjort en dårlig jobb.

4.1.2 Fordeler ved å ikke rapportere

Ifølge Becker (1968) vil et individ begå kriminelle handlinger dersom dets forventede nytte overstiger forventet nytte ved å begå lovlydige aktiviteter. Tilsvarende vil en bankansatt la være å rapportere om mistenkelige transaksjoner dersom den forventede nytten ved å la være å rapportere er større enn nytten ved å rapportere. Det er som regel en rekke forhold som påvirker den forventede gevinsten ved å frstå fra å rapportere. Disse forholdene kan ha både monetær og ikke-monetær verdi.

Lønn og bonus

Rapportering av mistenkelige forhold kan føre til direkte økonomiske tap for de ansatte dersom lønn eller bonus avhenger av bankens lønnsomhet. Et eksempel fra praksis er ansatte i Danske Bank sin estiske filial. De fikk i 2014, samtidig som alvorlige varsler om hvitvasking var kjent, utbetalt rundt en månedslønn ekstra i bonus (Lund et al., 2018b). I flere tilfeller, blant annet i Deutsche Bank og Danske Bank, har hvitvaskerne hatt personer på innsiden av bankene som enten så en annen vei eller aktivt deltok i hvitvaskingen (Solheimsnes, 2018). Dette illustrerer hvordan ansatte kan være villig til å frastå fra plikten pålagt gjennom regelverket for å oppnå økonomisk gevinst.

Fare for ubehageligheter

En bekymringsfri arbeidshverdag med positive opplevelser kan for mange har stor verdi og nytte. Å havne i en ubehagelig situasjon eller konfrontasjon med en kunde vil kunne oppleves som en belastning. I en undersøkelse blant revisorer og regnskapsførere som tar for seg undersøkelses- og rapporteringsplikten kommer det frem at nesten halvparten av de spurte er helt enige i at de tror det forekommer tilfeller hvor rapporteringspliktige unnlater å rapportere på grunn av faren for ubehageligheter (Davidsen m.fl., 2007).⁴³

Når det gjennomføres undersøkelser eller rapportering av mistenkelige forhold skal ikke kunden informeres om dette. I følge Webb (2004) er mange rapporteringsansvarlige misfornøyd med at de må vente på tilbakemelding fra den nasjonale etterretningstjenesten da de ikke kan informere kunden om at det gjøres undersøkelser. De kan heller ikke tillate gjennomføring av transaksjonen da det kan innebære å medvirke i hvitvasking. Slike situasjoner fører til at ansatte ofte må dikte opp unnskyldninger for at det tar lengre tid enn normalt å gjennomføre transaksjoner. En slik presset situasjon kan oppleves som ubehagelig for bankansatte (Bello, 2016). Dette gjelder spesielt ved mindre banker, både fordi avstanden mellom kunder og ansatte er mindre, og fordi for små banker er hver kunde viktig for bankens omsetning.⁴⁴ Som følge av at transaksjoner forsinkes kan kunder oppleve økonomiske tap og reagere med sinne og frustrasjon. Det kan oppleves uriktig at slike økonomiske tap også kan ramme kunder som ikke har gjort noe ulovlig.

⁴³ Revisorer og regnskapsførere har riktignok tettere kontakt med sine kunder enn ansatte i banker har som fører til at rapportering i større grad oppleves som svik. Funnene kan likevel gi en indikasjon for bankbransjen også, da kunden, uansett bransje, ikke skal informeres om at det gjennomføres undersøkelser og rapportering.

⁴⁴ I en liten bank vil kunden ha større marginalnytte enn en kunde i en større bank.

Videre er ikke alle kunder positive til at banken stiller spørsmål og gjør undersøkelser i forbindelse med kundeforholdet. Det kan føre til at bankansatte havner i konfrontasjoner med misfornøyde kunder. I 2017 ble Nordea klaget inn til Finansklagenemnda av en kunde som mente at banken snoket i private forhold, og viste forakt da banken stengte tilgang til nett- og mobilbank. Nordea hadde stilt kunden spørsmål om skattemessig tilknytning, blant annet hvor pengene kom fra, overførsler til utlandet og antall kontantuttak, for å sikre at kundeforholdet var oppdatert (Oterholm, 2017).⁴⁵

Det har hendt at bankansatte i Norge i forbindelse med etterlevelse av undersøkelses- og rapporteringsplikten har mottatt både drapstrusler og trusler om hevnaksjoner.⁴⁶ Selv om de som rapporterer om mistenkelige forhold i utgangspunktet er anonyme, risikerer ansatte at identiteten deres gjøres kjent. Dette innebærer at de for eksempel kan bli utnevnt som vitne dersom informasjonen i rapporten benyttes som bevisgrunnlag for hvitvasking i retten. Ved å frastå fra å rapportere vil man ikke utsettes for slike konfrontasjoner. Slike ubehagelige situasjoner og personlige belastninger som potensielt oppstår ved undersøkelser og rapportering kan påvirke den opplevde nytten ved å rapportere negativt. Å frastå fra å rapportere vil således kunne fremstå som en mer fordelaktig beslutning.

4.1.3 Ulemper ved å ikke rapportere

Ulempen ved å begå lovbrudd beror ifølge Becker (1968) på risikoen for å bli oppdaget og straffen dersom man blir oppdaget.

Risiko for å bli oppdaget

Sannsynligheten for å bli oppdaget forteller implisitt om muligheten for å bevisst frastå fra å rapportere. Det er flere som kan oppdage den manglende rapporteringen, deriblant ledere og kolleger i banken, det elektroniske overvåkingssystemet, media, tilsynsmyndigheten eller andre myndigheter. Videre kan disse sørge for at samfunnet forøvrig informeres. Hvem som oppdager den manglende rapporteringen er avgjørende for om andre informeres og hvilken straff individet kan forvente. Dersom avsløringen kun skjer innad i organisasjonen kan det foreligge motiver for å holde det skjult for samfunnet, enten for at organisasjonen skal unngå

⁴⁵ Klagen fikk ikke medhold.

⁴⁶ Ot.prp. nr. 72 (2002-2003)

straff eller fordi slik atferd er akseptert og utbredt. Historisk er sannsynligheten for at individer blir avslørt og straffet for mangelfull etterlevelse av hvitvaskingsdirektivet liten i Norge, men de senere årene har myndigheter i Europa i større grad begynt å forfølge bankansatte for deltakelse i hvitvasking (Christensen, 2018).

Ifølge Becker (1968) er risikoen for at individet blir straffet lik sannsynligheten for å bli oppdaget multiplisert med konsekvensene av at lovbruddet blir oppdaget. Det innebærer at dersom sannsynligheten for å bli oppdaget er svært lav, vil konsekvensene av å bli oppdaget være irrelevant, selv om de har stor effekt. I praksis er individet trolig ikke like bevisst om risikoen for å bli oppdaget og straffet som forutsetningen bak teorien om rasjonelle aktører tilsier. Nyere forskning innen psykologi og atferdsøkonomi har bidratt til å forklare at mennesker har kognitive begrensninger og styrket forståelsen for hvordan aktører *faktisk* fatter beslutninger. Denne forskningen har bidratt til styrket insentivforståelse, og forklarer effekter som kan påvirke opplevelsen av oppdagelsesrisiko og ulike former for straff.

Ifølge Kahneman & Tversky (1979) har mennesker dårlig intuisjon når det kommer til beregning av sannsynligheter. De erfarer at mennesker overdriver forskjellen mellom null sannsynlighet og liten sannsynlighet, og mens liten sannsynlighet blir overestimert, har store sannsynligheter en tendens til å bli underestimert. Mennesker har også en tendens til å fokusere mer på umiddelbare konsekvenser enn konsekvenser i fremtiden, særlig dersom konsekvensene er usikre. Årsaken til denne effekten er individets holdning til risiko og diskonteringsfaktor. Holdning til risiko påvirker hvordan individet estimerer sannsynligheter for gevinst og tap, og diskontering sier noe om hvor sterkt individet foretrekker inntekt i dag fremfor i morgen (Bazerman et al., 2002). Eksempelvis vil man ofte utsette rutinemessige kontrolltimer hos tannlegen på grunn av kostnader og ubehag, samt at fordelene av å dra synes å være usynlig og langt fram i tid. Den umiddelbare og synlige effekten av å rapportere et mistenkelig forhold er en kostnad eksempelvis i form av tap av kunde og inntekt. Den forventede nytten ved å rapportere, blant annet positivt omdømme eller fravær av bøter, er usikker, ligger lenger frem i tid og er til dels usynlig. Det kan føre til at den forventede kostnaden ved å ikke rapportere undervurderes eller oversees ved vurdering den totale nytten ved å rapportere.

Straffen hvis man blir oppdaget

Becker (1968) understreker at både formen for straff og hvor streng straffen er påvirker aktørens beslutning, og hvis straffen økes tilstrekkelig vil det kompensere for lav sannsynlighet for å bli oppdaget. Søreide (2013) gjør imidlertid rede for flere forhold som i praksis begrenser en slik effekt. En første begrensning er at straffens omfang ikke har så klar effekt som teorien predikerer. Det kan eksempelvis skyldes at formen for straff som benyttes treffer på en effektiv måte, eller at det simpelthen er vanskelig å måle effekten av straff. Et annet aspekt er at straffen må være tilstrekkelig høy for at den skal ha effekt på beslutningen dersom gevinsten ved å avstå fra å rapportere er stor, samtidig som sannsynligheten for å bli avslørt er liten. Hvitvaskingsloven setter et tak på hvor høyt straffenivået kan være, og i enkelte tilfeller vil ikke det være høyt nok. Et tredje forhold er at straffen må treffe beslutningstakeren for å ha en slik effekt som teorien tilsier. Ved manglende rapportering av mistenkelige forhold kan både individet som lar være å rapportere, de som er ansvarlig for at banken etterlever hvitvaskingsregelverket og banken som organisasjon, motta sanksjoner. Når sanksjonene rettes mot organisasjonen vil det i mindre grad påvirke individets kostnader, og dermed ha liten effekt på individets motivasjon til å rapportere mer.

Straffen individet kan forvente hvis mangelfull rapportering oppdages, avhenger av hvem som oppdager det. Dersom det kun oppdages internt vil det kunne føre til reprimande fra arbeidsgiver og reduserte karrieremuligheter eller ingen straff i det hele tatt, alt ettersom hvordan bankens anti-hvitvaskingsregime fungerer i praksis. Dersom manglende rapportering oppdages av myndigheter og/eller medier, vil banken i større grad kunne forvente sanksjoner i form av bøter og tap av omdømme. I riktig alvorlige tilfeller under skjerpene omgivelser hvor manglende rapportering er gjort med forsett eller grov uaktsomhet kan individer straffes med fengsel. Ved intern avsløring vil altså straffen i stor grad rettes mot individet, mens straffen ved ekstern avsløring i større grad rettes mot banken som organisasjon og ansvarlige ledere. Selv om det er slik at det til syvende og sist er enkeltindividet som er ansvarlig for deltakelsen i lovbrudd, blir ansatte som unnlater å rapportere om mistenkelige transaksjoner sjelden holdt ansvarlig. Det foreligger dermed sterke insentiver for å tillate mistenkelige transaksjoner i situasjoner hvor lønnsomheten er stor. Under disse forholdene kan det tyde på at den ansattes moralske kostnader er viktig dersom den ansatte skal beslutte å rapportere.

4.1.4 Moralsk kostnad

I samsvar med antagelsen om rasjonelle aktører, understreker Becker (1968) at individets villighet til å begå kriminelle handlinger er viktig for beslutningen om å begå lovbrudd. En måte å beskrive villigheten er gjennom individets moralske kostnader, og denne kostnaden er derfor viktig for insentivene. I stort sett alle kulturer verdsettes ærlighet og moralitet (Mazar et al, 2008). Folk flest avstår fra å begå lovbrudd fordi man ikke identifiserer seg som kriminell og ønsker å etterleve samfunnets normer. Mennesker har en tendens til å forsvare uetisk atferd om de selv vinner på den uetiske atferden. Dette omtales gjerne som nøytraliseringsteknikker og handler om at individet rasjonaliserer sin egen involvering i lovbrudd (Sykes og Matza, 1957). Jo enklere det er å forsvare en uetisk handling, desto lavere er de moralske kostnadene for beslutningstakeren.

Integritet og positiv selvfølelse

Misligheter og ulovligheter i en bedrift kan ha ødeleggende virkning på ansattes moral fordi de ansatte bekymrer seg for sitt personlige omdømme og fremtidige karrieremuligheter (Zahra et al. 2005). En faktor som kan redusere sannsynligheten for misligheter er at individer innehar høy integritet. Mennesker med høy integritet og høye moralske verdier vil velge å ikke begå lovbrudd, til tross for at de vil sitte igjen med mindre penger.

I sin forskning finner Mazar et al. (2008) at beslutningsprosessen i stor grad handler om hvordan man oppfatter seg selv og hvordan andre oppfatter en (self-consept). I tillegg til gevinsten ved handlingen, sannsynligheten for å bli tatt og den potensielle straffen, tar individer hensyn til hvordan beslutninger påvirker synet på seg selv. Opptil flere ganger i løpet av livet står de fleste mennesker overfor dilemmaet: tjene på uærlighet, eller beholde et positivt syn på seg selv med ærlighet. Mennesker løser likevel ofte dilemmaet ved å finne et nivå av uærlighet som ikke påvirker selvfølelsen negativt. Ifølge Mazar et al (2008) bruker folk som betrakter seg selv som ærlige personer ulike mekanismer som gir de mulighet til å være litt uærlige uten at den positive selvfølelsen svekkes. I sin forskning fant de at når muligheten til å jukse er tilstede, vil folk benytte seg av den, men omfanget av uærlighet per person er relativt lavt sammenliknet med hvor mye juks som er mulig. Med andre ord jukser de fleste litt når muligheten byr seg og det er en gevinst ved å jukse.

For å beholde den positive selvfølelsen vil folk overholde sine interne standarder selv om det innebærer en ofring av økonomisk gevinst. Evans et al. (2001) har forsket på hvilken effekt økonomisk gevinst har på folks ærlighet. De finner at individer ofte ofrer økonomisk gevinst for å kunne levere ærlige eller delvis ærlige rapporter, og observerer ingen bevis for at større gevinst fører til mer uærlighet. Snarere tvert imot konkluderer Evans et al. med at folk ikke lyver mer selv om gevinsten ved å lyve øker. De hevder dog at det er en sammenheng mellom ærlighet og hvordan overskudd fordeles mellom ledelsen og resten av bedriften.

4.2 Beslutninger når individet er del av en organisasjon

Hittil har vi tatt utgangspunkt i at den ansattes insentiver er basert på at den ansatte tar uavhengige og individuelle beslutninger. Ansatte er imidlertid individer som er del av en organisasjon, og gjennom tilhørighet til organisasjonen kan individer oppleve sterk sosial innflytelse og påvirkning av deres identitet og holdninger. Ifølge Tirole (1986) kan individers atferd ofte predikeres best på bakgrunn av analyse av insentiver hos både individet og gruppen individet tilhører.

En sentral motivasjonsfaktor for individer som tilhører en gruppe eller organisasjon er de gjeldende normene. Å følge normer er en viktig drivkraft hos de fleste mennesker fordi man ønsker å unngå sanksjoner, føle seg «normal» og leve opp til de standarder man bekjenner seg til (Alvesson, 2011). Normativt press og oppfattede forventninger fra bedriften fører til at ansatte har en tendens til å etterstrebe disse forventningene. En bedrifts etablerte normer og standarder kan ha sterke føringer for ansattes atferd og det kan straffe seg å gjøre ting på en annen måte enn de etablerte normer og standarder tilsier. En medarbeider kan for eksempel være best tjent med å holde tilbake et velfundert forbedringsforslag dersom bedriftskulturen er lite åpen for kritikk eller individuelle initiativer. Ved å komme med et slikt forslag risikerer den ansatte å bli motarbeidet, utestengt fra det kollegiale fellesskapet og å sette jobben sin i fare, til tross for at alle kunne vært tjent med forbedringsforslaget (Lai, 1999). Eksempelvis; I Swedbank skal angivelig Viveka Strangert, den daværende lederen for compliance, blitt avskjediget kort tid etter å ha varslet om svakheter i forebyggingen av hvitvasking i de baltiske filialene (Klevstrand, 2019).

Et individ som er involvert i lovbrudd, vil og bør kunne holdes ansvarlig, enten det opererer på vegne eller som del av en gruppe. Ansvarsfølelsen for individet kan påvirkes av gruppetilhørigheten ved å svekke den selvstendige dømmekraften. Når gruppen oppmuntrer til lovbrudd vil kostnaden individet opplever ved å begå lovbrudd synke. I slike tilfeller vil også gruppen typisk oppmuntre til å skjule lovbruddet (Søreide, 2013). Fordi mennesker motiveres av sosial aksept kan de ledes til å ta beslutninger som er til fordel for gruppen, selv om dette skulle medføre en ulempe for individet selv (Søreide, 2016).

4.2.1 Leders anledning til å påvirke ansatte

Ansattes insentiver kan også påvirkes av observasjon av lederens atferd (Bandura, 1977). Dette fenomenet er kjent som *social learning*, og støttes av forskning som viser at ledere har autoritet til å påvirke ansattes etiske atferd (Brown et al., 2004). Dette betyr at dersom den ansattes overordnede, bankens ledelse eller andre relevant lederroller utviser lite engasjement rundt anti-hvitvaskingsarbeidet eller oppmuntring til å rapportere om mistenkelige transaksjoner internt, kan en konsekvens være at ansatte rapporterer mindre. Om ledelsen har holdninger som er mot hvitvasking, og har stor forståelse for de negative konsekvensene hvitvasking medfører samfunnet, forsterkes de ansattes insentiver til å melde fra om forhold som indikerer hvitvasking. Dersom lederen finner det mindre viktig å rapportere om mistenkelige transaksjoner kan dette påvirke ansatte som rapporterer internt til å rapportere mindre. En slik holdning kan skyldes at ledelsen finner maksimering av profitt viktigere enn bekjempelse av hvitvasking. Webb (2004) fant i sin forskning at en utbredt holdning er at banken ikke har direkte fordeler av anti-hvitvaskingsarbeid. Profitt er avgjørende for bedriftens eksistens, og profittmaksimering er derfor en viktig faktor i bedriftens beslutningsprosesser. Bedrifter har gjerne flere mål, men profittmaksimering rangeres øverst for de fleste (Søreide, 2013). Press fra aksjonærer eller andre interessenter for å oppnå best mulig resultat kan føre til at selskaper fatter beslutninger som innebærer en overtredelse av loven (Byram, 1982).

4.2.2 Moralsk motivasjon og normer i organisasjonen

Zeidan (2013) viser til flere studier som indikerer at bedrifter bør gjøre mer for å fremme etterlevelse av lovverk fordi kostnadene ved ulovlighet i bankbransjen er høyere enn kostnadene ved å overholde lover. Det er dermed i bedriftens direkte egeninteresse å legge til rette for holdninger og normer som fremmer etisk atferd. Spesielt ved implementering av kontrakter som det er vanskelig for ledelsen å håndheve kan moralsk motivasjon bidra til å

redusere problemet, da ansatte vil ha en indre motivasjon for å etterleve kontraktene de har inngått (Cappelen & Tungodden, 2012).

En studie gjennomført av Tyler & Balder (2005) tar utgangspunkt i at selskapets suksess er avhengig av hvorvidt de klarer å få sine ansatte til å følge gjeldende lover og regler. De finner at en modell som bygger på selvregulering er mest effektivt. En slik modell innebærer at ansatte motiveres av sosiale verdier og normer, fremfor eksterne faktorer som trusler om sanksjoner. Studien viser at en sterk bedriftskultur som fremmer etisk atferd og lovlidighet er et effektivt forebyggende tiltak mot kriminell atferd. En kultur preget av lovlidighet kjennetegnes ved at ansatte ikke motiveres av frykten for å bli tatt og straffet, men heller av et ønske om å opptre i overensstemmelse med etiske normer og regler (Tyler & Balder, 2005).

Proaktivt og preventivt fokus

De fleste bedrifter oppfordrer ledere og ansatte til å fokusere på maksimering av profitt, eksempelvis ved å understreke viktigheten av å nå bestemte finansielle mål innen en tidsramme, eller gi bonuser til ansatte som når salgsmålene sine (Baetz, 1998). Etiske initiativer blir derimot ofte betraktet som overtramp som bør unngås (Gino & Margolis, 2011).

I sin studie finner Gino & Margolis (2011) resultater som indikerer at å fokusere på faktorer på individnivå alene kan være utilstrekkelig når man skal forstå hvordan uetiske beslutninger tas. De finner at faktorer som verdier og tilnærming til etisk atferd formes av individers medlemskap til organisasjoner og samspillet innad i miljøet. Gino & Margolis (2011) studerer hvordan små variasjoner i holdninger kan påvirke individers etiske atferd. De bruker teori om regulatorisk fokus til å skille mellom to måter med ulik strategisk motivasjon for å opptre etisk. Den første måten er et proaktivt fokus, hvor man fremmer og anerkjenner etiske handlinger. Den andre måten er et preventivt fokus, hvor målet er å forhindre og forebygge uetiske handlinger. Mens det proaktive fokuset er et fokus som handler om måloppnåelse og positive utfall, er det preventive fokuset et fokus som handler om opprettholdelse av ansvar og plikter som er nødvendig for å hindre negative utfall. Etisk atferd kan dermed tolkes som mål som skal oppnås, eller som lov- og regelbrudd på som skal forhindres. Forskjellene kan til dels forklares av individers holdning til risiko. Mens proaktivt fokus kan gi utforskende og risikosøkende atferd, kan preventivt fokus gi konservativ og risikoreducerende atferd (Crowe & Higgins, 1997).

Et individs regulatoriske forståelse formes av egen utviklingshistorie og omgivelser, eksempelvis organisasjonen man jobber for. Organisasjoner kan forme ledere og ansattes regulatoriske fokus gjennom sine retningslinjer, insentivsystemer og bedriftskultur. Dette er verktøy som videre vil påvirke de ansattes etiske atferd. Gino & Margolis (2011) hevder at organisasjonens regulatoriske fokus har direkte effekt på individers etiske atferd innen organisasjonen ved å forsterke nytten ved å handle ærlig eller kostnaden ved å handle uærlig (Gino & Margolis, 2011). Uetisk atferd kan reduseres ved å gjøre etterlevelse av lover og regulering til en del av bedriftens normer og ved å stimulere et preventivt fokus hos individene. Et sunt arbeidsmiljø avhenger av lederes og organisasjonens evne til å spre etiske normer og verdier. Uetisk atferd bør gjøres mindre attraktivt gjennom retningslinjer, organisasjonens regelverk og organisasjonskulturen (Gino & Margolis, 2011). Forskning Gino & Margolis (2011) refererer til har vist at faktorer som etisk kultur og klima er viktig for å predikere frekvensen og forekomsten av uetisk atferd innenfor grupper og organisasjoner.

Når en organisasjon og dens ansatte har samme fokus vil det være lettere for individer å forstå og etterleve organisasjonens etiske budskap. Under disse forholdene vil ansatte oppleve at «det føles riktig», såkalt *regulatorisk tilpasning*. Regulatorisk tilpasning innebærer at det er konsistens mellom et mål og strategien for å oppnå målet (Gino & Margolis, 2011). En slik regulatorisk tilpasning kan forsterke den ansattes følelse av engasjement og jobbtilfredshet, samt føre til sterkere etterstrebelser av måloppnåelse.

Gino & Margolis (2011) finner at et proaktivt fokus fører til større sannsynlighet for aktiv uetisk atferd, såkalt *error of commission*, enn ved et preventivt fokus. De forklarer funnet med at individer med proaktivt fokus normalt sett har større risikoappetitt enn individer med preventivt fokus. Gino & Margolis (2011) antar også at et preventivt fokus fører til høyere sannsynlighet for passiv uetisk atferd, såkalt *error of omission*, enn ved et proaktivt fokus, men fordi studien operasjonaliserer uetisk atferd i form av *error of commission* finner de ikke bevis for dette.

4.2.3 Sanksjoner og tap av omdømme

Stadig flere europeiske banker holdes ansvarlige for aktiviteten som kundene deres foretar, særlig amerikansk finanstilsyn har i flere tilfeller innført strenge sanksjoner mot europeiske banker (Solheimsnes, 2018). Dersom bankers manglende etterlevelse av hvitvaskingsregelverket blir kjent kan det utløse flere former for kostnader på organisatorisk nivå. Både i form av direkte og indirekte kostnader, samt omdømmekostnader (Zeidan, 2013).

Bøter og overtredelsesgebyr er kostnader som følger direkte av lovbrudd. Hvitvaskingsloven gir hjemmel til å gi bankene overtredelsesgebyr brudd av lovens bestemmelser. Videre er omdømmekostnader kostnader som påløper som følge av at markedsaktører ikke ønsker å ha tilknytning til et selskap som bryter loven (Arlen, 2012). Antall fremtidige kontrakter kan reduseres, fordi kunder ikke ønsker å kjøpe produkter eller tjenester fra selskaper knyttet til slike hendelser. Videre kan selskap som er mistenkt få vanskeligheter med fremtidig rekruttering, da det er mulig at potensielle arbeidstakere ikke ønsker å jobbe for selskaper med denne tilknytningen. Det kan også tenkes at dersom selskapet mistenkes for et lovbrudd vil de bli strengere overvåket av relevante tilsynsorgan i fremtiden. Dette kan for eksempel føre til at selskapet må bruke mer ressurser på tilsyn. Det kan også være at investorer ikke ønsker å investere i selskaper med en tilknytning til mistanke om lovbrudd. Ifølge Jon Petter Rui kan omdømmetapet i bankene bli større ved en bot (Trumpy & Lund, 2018). Tap av omdømme kan føre til tap av markedsposisjon som videre fører til svekkede finansielle prestasjoner (Zeidan, 2013). Zeidan (2013) finner indikasjoner på at ett lovbrudd, uavhengig av dets alvorlighetsgrad, er nok til å svekke omdømmet til den aktuelle banken.

Bøter og tap av omdømme kan videre føre til indirekte kostnader for banken. Zeidan (2013) har studert effektene lovbrudd har på bedrifters finansielle prestasjoner innen banksektoren. Han finner at når lovbrudd blir kjent for allmenheten kan det påvirke både dagens og fremtidige kontantstrømmer negativt og dermed påvirke verdsettelsen av selskapet (Zeidan, 2013). Hans funn er i tråd med funn fra tidligere studier, men indikerer at de negative effektene av ulovlig bedriftsattferd er forsterket innen banksektoren av flere grunner. For det første er de direkte sanksjonene i form av bøter fra myndighetene potensielt svært store innen banksektoren. For det andre er tillit en viktig forutsetning bankens prestasjonsevne, og lovbrudd og svekket omdømme kan ha akutt negativ effekt på tilliten. Et tredje argument er at bankene står overfor risikoen for økt regulering da gjentatte lovbrudd fra banker kan føre til at regulatorer innfører ytterligere regler for å hindre fremtidige hendelser. Videre kan en innstramning fra regulerende myndigheter oppfattes som en indikator på usikkerhet og føre til overreaksjon fra aksjonærer. Samlet kan disse effektene føre til at bankens aksjekurs reduseres og kapitalkostnadene øker.

4.3 Heuristikker og beslutningsskjevhet

Beslutningen om å undersøke og rapportere mistenkelige forhold kan være kompliserte fordi informasjon er ustrukturert og konsekvensene av beslutningen potensielt er store. Når individer skal ta beslutninger som oppleves som kompliserte eller komplekse kan de forenkle beslutningsprosessen ved å ta i bruk heuristikker. Heuristikker kan betraktes som mentale snarveier. Slike snarveier kan redusere tiden og kapasiteten en aktør bruker på å fatte beslutninger, og en slik effektivisering er oftest positivt (Plous, 1993). En bakside er at heuristikker også kan føre til systematiske skjevheter og dermed dårligere beslutninger, såkalte beslutningsskjevheter. Som alle andre er individer som jobber i bank utsatt for slike beslutningsskjevheter. Bankansatte kan være spesielt utsatt for beslutningsskjevhetene knyttet til tilgjengelighet, tvetydighet og automatisering.⁴⁷

4.3.1 Tilgjengelighet

Beslutningsskjevheter knyttet til tilgjengelighet forekommer dersom de siste erfaringene som er gjort er avgjørende for beslutninger som tas i fremtiden (Lai, 1999). Kriminelle tar stadig i bruk nye metoder for hvitvasking (Sagmoen, 2019), hvilket innebærer at å reagere på kjente indikatorer ikke er tilstrekkelig. Dersom rapporteringspliktige i stor grad baserer seg på allerede identifiserte metoder for hvitvasking kan det føre til undersøkelser som burde vært gjort ikke gjennomføres, og potensielt kan utbytte med kriminelt opphav sluses ubemerket gjennom systemet.

Ifølge Isa et al. (2015) er lav kompetanse, opplæring og kunnskap vedrørende regulatoriske krav en stor utfordring for at bankansatte skal kunne forhindre hvitvasking. En viktig kilde til kunnskapsutvikling er tilbakemelding på tidligere rapporteringsarbeid fra myndighetene som evaluerer og analyserer innholdet i innsendte rapporter. Når man tar beslutninger basert på tidligere erfaringer kan tilbakemeldinger på tidligere vurderinger være viktig for å begrense skjevhet i beslutningen. Slik systemet er i dag får bankene i liten grad tilbakemelding fra Økokrim vedrørende deres innsendte rapporter. Ifølge Eiterå (2019) sender Økokrim en automatisert bekreftelse på meldingsmottaket, men det kan det ta opptil et år å få tilbakemelding om at saken blir tatt inn til videre analyse eller etterforskning. Rapporteringspliktige får i svært få tilfeller vite om deres mistanke var berettiget eller ikke.

⁴⁷ Også kjent som *availability bias*, *ambiguity bias* og *automation bias*.

Webb fant i sin undersøkelse av rapporteringspliktiges holdning til hvitvaskingsreguleringen i Storbritannia (2004) at tilbakemeldingen på MT-rapporter oppleves som utilstrekkelig. Disse funnene støttes også i Bellos studie (2016). Konsekvensene av manglende tilbakemelding på innsendte MT-rapporter kan være at rapporteringspliktige i større grad må basere seg på generelle mønstre og trender. Uten tilbakemeldinger kan det være vanskelig å trekke riktig og relevant informasjon ut fra konsekvensene av tidligere handlinger. Dette kan føre til at kvaliteten på det som rapporteres blir lavere og mindre informativ enn det som er ideelt.

Dette støttes også av Ross og Hannan (2007) som hevder at systematiske tilbakemeldinger på rapportering er viktig for å ikke være begrenset til kjente og identifiserte metoder for hvitvasking. Det kan føre til at rapporteringspliktige retter fokus mot bestemte kundegrupper og er mindre oppmerksom på andre kunder. Eksempelvis gjelder en stor andel av rapportene Økokrim mottar kunder med utenlandsk statsborgerskap og enkelte næringsgrupper, deriblant bygg- og anleggsbransjen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2018). Det kan føre til at mer sofistikerte metoder som utføres av kriminelle nettverk og bedrifter i mindre grad fanges opp.

4.3.2 Tvetydighet

Det kan oppstå beslutningsskjevheter knyttet til tvetydighet dersom det er flere alternative måter å tolke informasjon på (Bazerman et al., 2002). Tvetydige reguleringer kan føre til at en agent får større rom til å bestemme hvordan han vil forholde seg til kontrakten med prinsipalen. Det kan være særlig problematisk dersom det er konflikt mellom eksempelvis lønnsomhet som er bedriftens primærinteresse og samfunnsansvar som er myndighetenes primærinteresse (Helgesson, 2011).

En risikobasert tilnærming som benyttes i hvitvaskingsregelverket kan være utsatt for tvetydighetsskjevheten fordi tilnærmingen gir rom for skjønsmessige vurderinger av risiko. Denne vurderingen er avgjørende for hva den enkelte aktør anser som mistenkelig og ikke, og kan til en viss grad forklare hvorfor ulike banker, eller ulike individer i samme bank vurderer samme transaksjon forskjellig. Kriteriene som avgjør om undersøkelser og rapportering i det konkrete tilfellet er nødvendig blir ifølge Unger & Waarden (2009) vagere når beslutninger tas basert på subjektive vurderinger. Således kan risikobasert tilnærming i større grad gi en «gyldig» unnskyldning for å forstå fra å rapportere en transaksjon som objektivt sett fremstår som en mistenkelig transaksjon. I stedet for å bli klandret for mangelfull rapportering kan

aktøren forsøke å legge skylden på en svak vurdering av risiko eller at de benytter andre vurderingskriterier. En slik unnskyldning til å la være å gjøre undersøkelser kan eksempelvis praktiseres dersom rapporteringsarbeidet oppleves tidkrevende eller ubehagelig, til tross for at rapportering er påkrevd. Det støttes av Feldman & Lifshitz (2011), som argumenterer for at juridisk tvetydighet kan føre til at man undergraver loven og favoriserer egen motivasjon.

4.3.3 Automatisering

Det elektroniske overvåkingssystemet er et viktig verktøy når mistenkelige transaksjoner skal identifiseres. Bruk av denne typen automatiserte og datagenererte verktøy kan føre til at menneskelige beslutningstakere ikke søker etter, eller ignorerer, informasjon som strider med den automatiserte løsningen. At den automatisering løsningen ukritisk aksepteres som korrekt kan forårsake beslutningsskjevhet (Skitka & Mosier, 1996). Automatiseringen kan føre til at menneskelige beslutningstakere overser feil fordi systemet ikke varsler (*error of omission*). En bankansatt kan eksempelvis stole for mye på at det elektroniske overvåkingssystemet og overvurdere treffsikkerheten. Det kan resultere i redusert årvåken slik at andre potensielt mistenkelige transaksjoner som ikke varsles av systemet ikke vurderes grundig nok. Mazar & Hawkins (2015) fant nærliggende resultater i sin forskning. Individuer opptrer mer uærlig dersom man passivt kan akseptere en feil, og opptrer mer ærlig dersom man aktivt må overstyre en *default*.⁴⁸ Kontekstuelt kan man si at tilbøyeligheten for å utføre undersøkelser av en mistenkelig transaksjon kan være lavere dersom det elektroniske overvåkingssystemet ikke varsler, sammenlignet med at systemet varsler. Dersom den ansatte ser transaksjonen uten at systemet varsler kan han «se gjennom fingrene», men dersom systemet varsler må han ta et aktivt valg ved å ikke utføre undersøkelser knyttet til den varslede transaksjonen (*error of commission*). Det kan være tilfellet dersom en transaksjon som varsles som mistenkelig av det elektroniske rapporteres videre til Økokrim uten å foreta ytterligere undersøkelser for å bekrefte eller avkrefte mistanken.

Parasuraman & Riley (1997) fant i sin forskning at menneskelige beslutningstakere ofte misbruker og stoler for mye på automatiserte hjelpemidler. Det kan være problematisk da det automatiserte systemet ikke alltid har den samme muligheten til å se hele konteksten på den måten et menneske har, i tillegg til at få automatiserte systemer er fullstendig pålitelige. Skitka

⁴⁸ En default kan forklares som et standardisert valg.

et al. (1999) fant i sin forskning at når systemet fungerte på riktig måte genererte gruppen som brukte automatiserte hjelpemidler mindre feil enn gruppen som foretok manuelle vurderinger. Videre fant de at dersom den automatiserte prosessen ikke var fullstendig ble det generert mer feil i gruppen med automatiserte hjelpemidler sammenlignet med gruppen med manuelle vurderinger. Årsaken til denne skjevheten var at gruppen som brukte automatiserte hjelpemidler ikke fikk med seg de forholdene systemet ikke varslet, men som burde vært oppdaget. Økt kunnskap og erfaring rundt rapporteringsplikten redusere effekten av beslutningsskjevhet knyttet til automatisering. Kunnskap om hvordan systemet fungerer og hvordan det er designet kan også føre til at man i større grad klarer å bruke systemet på en hensiktsmessig måte og unngår beslutningsskjevheter.

4.4 Utforming av hypoteser

Vi har til nå gjennomgått relevant lovgivning, litteratur og forskning som danner grunnlaget for denne oppgavens konseptuelle tilnærming. Videre ønsker vi på bakgrunn av den konseptuelle tilnærmingen å motivere og forklare de teoretiske resonnementene bak våre fire hypoteser.

Hypotese 1

Tilbøyeligheten til å rapportere synker hvis rapporteringen oppfattes å være kostnadsfylt.

Webb (2004) fant i sin forskning at bankene ikke opplever å ha direkte fordeler av anti-hvitvaskingsarbeidet. På den andre siden viser Zeidan (2013) til flere studier som indikerer at det er i bedriftens egeninteresse å legge til rette for holdninger og normer som fremmer etisk atferd og etterlevelse av lovverk fordi kostnadene ved ulovlighet i bankbransjen høyere enn kostnadene ved å overholde lover. Vi søker med denne hypotesen å undersøke ansattes holdning til anti-hvitvaskingsarbeidet og i hvilken grad de opplever at det går ut over andre arbeidsoppgaver. Det er nærliggende å anta at ansattes holdninger påvirkes av sosial innflytelse og gruppetilhørighet. På bakgrunn av antagelsen om rasjonelle aktører og profittmaksimerende organisasjoner forventer vi å finne at dersom ansatte oppfatter signaler fra ledelsen om at kostnadene for banken forbundet med å rapportere er store, vil tilbøyeligheten til å rapportere reduseres.

Hypotese 2

Samsvar mellom ansattes og deres oppfattelse av arbeidsgivers motivasjon til å rapportere mistenkelige transaksjoner styrker tilbøyeligheten til å rapportere.

Vi søker med denne hypotesen å studere effekten av ansattes etiske holdning og moralske motivasjon. Hypotesen bygger videre på hypotese 1 og holdninger i organisasjonen. Hypotese 2 er utviklet med utgangspunkt i Gino & Margolis (2011) antakelse om at små variasjoner i holdninger kan påvirke individers etiske atferd. Sammen med individenes personlige verdier og selvfølelse, har organisasjonens etablerte holdninger og normer betydning for bankansattes moralske kostnader. Organisasjonens regulatoriske fokus har ifølge Gino & Margolis (2011) direkte effekt på individers etiske atferd ved å forsterke nytten ved å handle ærlig eller kostnaden ved å handle uærlig. Et proaktivt fokus legger vekt på gevinst ved etisk atferd, mens det preventive fokuset legger vekt på tap ved uetisk atferd. Med denne hypotesen ønsker vi å undersøke om ansatte har et grunnleggende proaktivt eller preventivt fokus, og om deres fokus er samsvarende med deres oppfatning av bankens fokus. Hvis de samsvarer og det er regulatorisk tilpasning, vil det ifølge Gino & Margolis (2011) være lettere for de ansatte å forstå og etterleve organisasjonens etiske budskap. Vi forventer å finne at hvorvidt det foreligger regulatorisk tilpasning eller ikke, vil gjenspeiles i tilbøyelighet til å rapportere.

Hypotese 3

Manglende tilbakemelding fra Økokrim svekker tilbøyeligheten til å rapportere mistenkelige transaksjoner.

Vi har utformet denne hypotesen på bakgrunn av teori om beslutningsskjevheter. Denne hypotesen tar utgangspunkt i at Økokrim i liten grad gir bankene tilbakemelding på MT-rapporter, i tillegg til antakelsen i hypotese 1 om at anti-hvitvaskingsarbeidet oppfattes som kostnadskrevende for banken. En oppfatning av at Økokrim ikke gir tilbakemelding forventes å ha to virkninger. For det første fører mangel på tilbakemelding til at ansatte føler at de legger ned ressurser på tidkrevende rapporter uten at de får noe igjen for det. Dersom ansatte opplever lite engasjement fra både organisasjonen og Økokrim, kan det forsterke nedprioritering av undersøkelser og rapportering av mistenkelige forhold. For det andre er tilbakemeldingen viktig informasjon i bankenes evaluering av eget anti-hvitvaskingsarbeid, spesielt fordi hvitvaskingsregelverket benytter en risikobasert tilnærming. Manglende tilbakemelding kan dermed være kilde til beslutningsskjevheter hos ansatte fordi bankene ikke får innspill fra

Økokrim og dermed baserer seg på kjente kjennetegn på hvitvasking. I tillegg vil risikobasert tilnærming gir rom for tvetydige tolkninger av regelverket, og når Økokrim ikke følger opp vil bankene og de ansatte i større grad velge minste motstands vei ved gjennomføring av undersøkelser og rapportering.

Hypotese 4

Nærvær av elektroniske overvåkingssystemer påvirker tilbøyeligheten til å gjøre undersøkelser.

Denne hypotesen bygger på beslutningsskjevhet som følge av automatisering. Jo mer digitalisert rapporteringssystemet er, desto mindre er graden av menneskelig innblanding. Det fører til at systemene blir mer objektive, men kan også føre til at den kritiske sansen til de som arbeider med undersøkelser og rapportering blir svekket. Selv om de elektroniske overvåkingssystemene stadig utvikles, vil bankene alltid være avhengig av dyktige medarbeidere som kan utvikle og drifte systemene. Ifølge Skitka og Mosier (1996) kan bruk av automatiserte og datagenererte løsninger føre til at menneskelig beslutningstaker ignorerer eller ikke søker motstridende informasjon når den automatiserte løsningen aksepteres som korrekt. Vi forventer at anvendelse av elektroniske overvåkingssystemer kan svekke ansattes tilbøyelighet til å undersøke forhold og transaksjoner som ikke varsles av systemet.

5. Empirisk metode

I dette kapitlet vil vi først gjøre rede for metoden som ligger til grunn for våre analyser, samt hvordan vi har utformet og utført spørreundersøkelsen for innsamling av primærdata. Deretter vil vi gjennomgå hvordan den empiriske analysen vil bli presentert og hvilke statistiske metoder vi vil benytte.

5.1 Forskningsdesign

5.1.1 Valg av metode

Vi ønsker å undersøke hva som påvirker bankansattes beslutninger om å rapportere mistenkelige transaksjoner, og forskningsdesignet i oppgaven vil av den grunn i hovedsak være deskriptiv. Denne typen design gir mulighet til å beskrive en hendelse eller situasjon nøyaktig

og teste hypoteser som kan forklare sammenhenger mellom ulike situasjoner og variabler. Vi vil i tillegg teste hvordan ulike uavhengige variabler innvirker på respondentens tilbøyelighet til å gjøre undersøkelser, og deler av studien vil derfor være kausal. Ved å bruke et kausalt design kan vi undersøke og teste forholdet mellom årsak og virkning. For å samle inn primærdata har vi brukt en kvantitativ tilnærming i form av spørreundersøkelse. En kvantitativ tilnærming gjør det mulig å gå i bredden og undersøke mange enheter under relativt få nyanser (Jacobsen, 2015). Dette gjør at vi på en enklere måte kan foreta sammenligninger av funnene våre.

5.1.2 Populasjon og utvalg

Populasjonen oppgaven ønsker å undersøke er bankansatte i Norge som rapporterer internt eller direkte til Økokrim. Å spørre en hel populasjon kan være tid- og ressurskrevende, og vi har derfor foretatt et utvalg av bankansatte som skal svare på undersøkelsen. En fordel ved å utføre en kvantitativ undersøkelse er at man kan generalisere funnene fra utvalget til hele populasjonen. Det er imidlertid viktige forutsetninger som ligger til grunn for en slik generalisering. Den ene forutsetningen er at utvalget skal være tilfeldig trukket, noe som forutsetter at alle i populasjonen har lik sannsynlighet for å bli trukket ut til utvalget (Jacobsen, 2015). Den andre forutsetningen er at utvalget må være representativt. Det vil si at sammensetningen av ulike egenskaper i utvalget må tilsvare sammensetningen av de samme egenskapene i populasjonen. For å oppnå dette må alle variabler i undersøkelsen ha lik fordeling i utvalget og i populasjonen, noe som i praksis er vanskelig å finne informasjon om. Det er vanskelig å garantere at forutsetningene tilfredsstilles, men et ved sannsynlighetsutvalg vil utvalget være tilfeldig trukket og tilnærmet representativt. Et sannsynlighetsutvalg vil derfor være optimalt, men på grunn av begrensninger med hensyn til tid og informasjon har vi utført en strategisk utvelgelse. Utvalget er basert på en kombinasjon av et vurderingsutvalg og bekvemmelighetsutvalg.⁴⁹ For at utvalget vårt i størst mulig grad skal være representativt har vi henvendt oss til både små og store banker med geografisk spredning, samt både forretningsbanker og sparebanker. Fordi utvalget er strategisk valgt tilfredsstilles ikke forutsetningen om tilfeldig trukket utvalg.

⁴⁹ Et vurderingsutvalg er strategisk utvalgt på bakgrunn av de egenskaper man ønsker skal være representert i utvalget og et bekvemmelighetsutvalg er valgt ut fra hva som er enklest å få til (Gripsrud et al., 2010).

Utvalgsstørrelsen kan også være viktig for studiets kvalitet. Optimal størrelse på utvalget er vanskelig å fastslå og må vurderes for hver enkelt studie, men tommelfingerregel er at viktige undergrupper bør være representert med 100 respondenter, minst 30. Da vi har valgt å inkludere et eksperiment i undersøkelsen vår med tre undergrupper har vi satt et mål om minst 30 respondenter per uavhengige variabel vi tester, det vil si minst 90 respondenter.

5.2 Spørreundersøkelse

Innsamlingen av primærdata gjøres gjennom en spørreundersøkelse.⁵⁰ Ved å bruke spørreundersøkelse med lukkede spørsmål kan vi teste mange enheter og standardisere svarene, slik at de enkelt kan behandles og analyseres (Jacobsen, 2015). Med unntak av et eksperiment utformet som et mini-case, vil respondentene motta identiske elektroniske spørreskjema.

5.2.1 Utforming av spørreundersøkelsen

For at undersøkelsen skal oppfattes som innbydende og oversiktlig har vi utformet korte, konkrete spørsmål og svaralternativer, med opptil tre spørsmål per side. En linje som indikerer fremdrift er plassert øverst på siden slik at respondenten har oversikt over hvor mye av undersøkelsen som gjenstår. Videre har vi valgt å variere retningen på spørsmålene der det er flere delspørsmål eller påstander listet opp under hverandre. Dette har vi gjort for å unngå problemer med at respondenten av vane krysser av på samme side (Mordal, 1989). Fordi undersøkelsen er elektronisk vil respondentene ikke ha mulighet til å kommunisere med oss underveis. Vi har derfor fokusert på å utforme enkle, relevante og entydige spørsmål, slik at det skal oppstå minst mulig tvil.

Da vi ikke har mulighet til å observere at respondentene samtykker og er kvalifisert for utvalget, innleder vi undersøkelsen med kontrollspørsmål hvor de må bekrefte at de samtykker til deltakelse og at de jobber i bank. Spørreskjemaet er utformet slik at undersøkelsen avsluttes dersom respondenten svarer nei på kontrollspørsmålene. Videre har vi valgt å stille demografiske spørsmål for å få oversikt over respondentene da populasjonen har stor variasjon innad. Vi ønsker å kartlegge faktorer som respondentenes rapporteringsrolle, erfaring og hvorvidt de jobber i en stor eller liten bank. Vi har også stilt spørsmål om respondentens oppfatning av egen og filialens lønn og bonus for å undersøke om det foreligger personlige

⁵⁰ Oversikt over spørsmålene i spørreundersøkelsen finnes i appendiks 10.

økonomiske incentiver til å påvirke omsetningen. Videre inneholder undersøkelsen et eksperiment, hvor respondentene randomiseres i tre ulike grupper, mer om dette i kapittel 5.2.2. Etter eksperiment skal respondentene svare på spørsmål med hensikt om å kartlegge kunnskap og holdninger knyttet til regelverk, opplæring og rutiner.

For å undersøke respondentens tilbøyelighet til å rapportere har vi avslutningsvis stilt spørsmålet «Har du noen gang unnlatt å (internt eller eksternt) rapportere en mistenkelig transaksjon som burde vært rapportert?». Spørsmålet kan oppleves sensitivt fordi det moralsk sett finnes et riktig og et galt svar. Ved å svare ja på dette spørsmålet innrømmer han eller hun å ha begått brudd på hvitvaskingsloven. For å oppmuntre til ærlige svar har vi valgt å minne om undersøkelsens anonyme karakter i forkant av dette spørsmålet. Ifølge Jacobsen (2015) kan spørsmål som får respondenten til å på en eller annen måte reagere negativt på spørsmål, føre til at undersøkelsen avsluttes tidligere. For å forsøke å unngå dette informerte vi om at dette var undersøkelsens siste spørsmål. Videre har vi forsøkt å kartlegge eksempelvis ferdigheter og kompetanse ved å stille spørsmål med ulike vinklinger. Dette er for å redusere problemer med uærlighet.

5.2.2 Eksperiment

For å utføre eksperiment har vi utført en casestudie. Tidligere erfaring fra lignende studier viser at case-oppgaver kan føre til frafall i undersøkelsen (Hagelund & Sandvik, 2016). Vi valgte derfor å kun ha ett enkelt case i vår spørreundersøkelse. I eksperimentet randomiseres respondentene inn i tre grupper, hvorav en er kontrollgruppe og de to andre gruppene er utsatt for manipulasjon. Disse to treatmentgruppene presenteres for informasjon om hvorvidt den elektroniske overvåkingen varsler eller *ikke* varsler om en mistenkelig transaksjon. Kontrollgruppen utsettes ikke for manipulasjonen; informasjon om elektronisk overvåkingssystem utelates. Hensikten med eksperimentet er å undersøke om de to uavhengige variablene «varsler» og «ikke-varsler» påvirker den avhengige variabelen om hvor sannsynlig respondenten mener det er at kundeansvarlig vil bruke av arbeidstiden til å utføre omfattende undersøkelser for å bekrefte eller avkrefte mistanke. Resultatet fra eksperimentet vil kunne si noe om virkningen det elektroniske overvåkingssystemet har på den ansattes beslutning om å gjøre undersøkelser eller ikke.

5.2.3 Måling av resultater

Vi benyttet Likert-skala for kategorisering av svaralternativ på majoriteten av spørsmålene i undersøkelsen.⁵¹ Dette gir mulighet til å nyansere svarene, og derfor oppnå en mer korrekt gjenspeiling av respondentenes holdninger. Det vil også gi mulighet til mer avanserte analyser sammenlignet med få verdier. For å unngå at respondenten finner undersøkelsen strevsom har vi valgt å begrense skalaen til fem svaralternativer i de fleste tilfeller. Samtidig sikrer vi at svaralternativene er uttømmende, og unngår situasjoner hvor respondenten ikke finner et passende svaralternativ. Ved spørsmål og påstander knyttet til holdninger og følelser valgte vi å ha med en nøytral midt-kategori da dette typisk er spørsmål respondenten ikke har en bestemt formening om (Jacobsen, 2015). I de tilfellene det er åpenbart at det ikke er behov for en nøytral kategori har vi unnlatt det for å tvinge respondenten til å ta et standpunkt. Der vi ikke har brukt Likert-skala har vi brukt vurderingsskala med intervallene 0 til 10 og 0 til 100.

5.3 Datainnsamling

5.3.1 Primær- og sekundærdata

For å belyse problemstillingen i denne oppgaven har vi anvendt både primær- og sekundærdata. Primærdata er data samlet inn gjennom spørreskjema og sekundærdata er gjennomgått i kapittel 3 og 4. Sekundærdataen i dette studiet er både kvantitativ og kvalitativ, eksempelvis informasjon fra rapporter, nyhetsartikler og tidligere forskning fra relevante fagområder. For å sikre oppgavens kvalitet har vi ved innsamling i sekundærdata vært nøye og kritiske til kildene.

Vi benyttet programvaren «Qualtrics» til utarbeidelse og gjennomføring av spørreundersøkelsen. For å optimere undersøkelsen og sørge for at den i størst mulig grad er relevant, enkel og entydig ble den pilottestet. Hensikten med forhåndstesting var å minimere sannsynligheten for at respondentene ville oppleve problemer med gjennomføring av undersøkelsen (Saunders et al., 2012). Vi testet undersøkelsen på personer både med og uten erfaring fra bank. Testere med erfaring hadde særskilt fokus på spørsmålenes relevans og innhold. Testere uten erfaring hadde fokus på formuleringer og hvorvidt undersøkelsen fremstod som ryddig og oversiktlig. Etter mottatt tilbakemelding utførte vi hensiktsmessige endringer før distribusjon.

⁵¹ Likert-skala er en graderingsskala, hvor alternativene graderes fra for eksempel «Svært enig», «Delvis enig», «Verken enig eller uenig», «Delvis enig» og «Svært uenig».

5.3.2 Distribusjon

På grunn av tids- og informasjonsmangel var det vanskelig å ta direkte kontakt med respondentene i utvalget. Vi tok derfor kontakt med representanter i de ulike bankene med forespørsel om å distribuere undersøkelsen videre til ansatte i relevante stillinger. For å motivere og overbevise om viktigheten av deltagelse valgte vi å ta kontakt per telefon i første omgang. De vi ikke fikk kontakt med fikk tilsendt e-post med tilsvarende informasjon. Det bles endt et informasjonsskriv med lenke til undersøkelsen til både de vi snakket med på telefon og de vi sendte e-post til. Skrivet kunne videresendes til andre relevante respondenter i banken. Hensikten med skrivet var å informere om anonymitet og motivere til deltagelse.⁵²

5.4 Spørreundersøkelsens kvalitet

Reliabilitet og validitet er viktige begreper når man vurderer spørreundersøkelsens kvalitet (Saunders, et al., 2012). Reliabilitet refererer til datamaterialets pålitelighet og hvilken grad vi kan stole på resultatene, samt etterprøve studiet og oppnå samme resultater. Validitet viser til datamaterialets gyldighet og kan deles i henholdsvis ekstern og intern validitet. Ekstern validitet sier noe om hvilken grad resultatene kan overføres til populasjonen og intern validitet sier noe om undersøkelsen måler det vi ønsker å måle, og derfor om data som er innhentet belyser problemstillingen (Saunders et al., 2012).

Begrepene er overlappende, slik at metoden vil aldri være pålitelig så lenge den ikke er gyldig, og motsatt (Johannessen et al., 2010). Ved å etterstrebe høy reliabilitet og validitet i de metodiske beslutningene vi har tatt, kan vi redusere sannsynligheten for feilslutninger i studiet og dermed i større grad stole på resultatene. Vi vil i det følgende diskutere de mest sentrale utfordringene knyttet til reliabilitet og validitet i dette studiet.

5.4.1 Reliabilitet

Det er ulike faktorer som kan føre til at undersøkelsens pålitelighet svekkes. I vår undersøkelse er dette i hovedsak utfordringer knyttet til respondentskjevhet og respondentfeil.⁵³ Respondentskjevhet kan forekomme dersom respondenten ønsker å fremstå som bedre enn han er eller svare slik han tror vi er ute etter. Opptil flere spørsmål i spørreundersøkelsen har rette

⁵² Informasjonsskriv ligger vedlagt i appendiks 9.

⁵³ Observatørfeil og observatørskevhet kan forekomme under innsamling av data, men er ikke relevant for vår oppgave ettersom det er elektronisk undersøkelse hvor vi som observatører ikke er tilstede.

og gale svar, i form av at feil svar kan indikere brudd på hvitvaskingsloven. Dette kan føre til at respondentene svarer uærlig og at svarene dermed blir mindre pålitelige. Som nevnt i kapittel 5.2.1 har vi gjort tiltak for å redusere dette problemet. Skjevhet kan også oppstå dersom respondenten ikke er kvalifisert for utvalget. For å redusere denne skjevheten har vi presisert at undersøkelsen er anonym både i telefonsamtaler, e-poster, informasjonsskriv og i selve undersøkelsen. Kontrollspørsmålet innledningsvis om hvorvidt respondenten jobber i bank eller ikke vil i stor grad sørge for at respondenten er kvalifisert for deltakelse.

Respondentfeil kan oppstå dersom respondenten blir påvirket av ulike forhold som endrer svarene, for eksempel ved at undersøkelsen utføres når respondenten er ukonsentrert på grunn av tidspress, sultfølelse eller er opptatt med andre ting. For å redusere denne typen feil har vi utformet undersøkelsen slik at den kan gjennomføres på det tidspunktet respondenten selv ønsker, innenfor en gitt dato. Vi har forsøkt å lage en kort undersøkelse med enkle spørsmål for å redusere problemer med at svarene påvirkes av forstyrrende elementer.

5.4.2 Validitet

Intern validitet er viktig for at vi skal ha dekning for de slutningene vi trekker i analysen og de resultatene vi får. For å redusere problemer med lav intern validitet har vi satt oss nøye inn i tema vi undersøker og utformet spørsmål på bakgrunn av denne informasjonen. Undersøkelsen er som nevnt pilottestet på personer i banksektoren med god kjennskap til tema, i tillegg har veileder og andre kompetente fagfolk gjennomgått spørsmålene. På den måten har vi til dels sikret at spørsmålene er relevante for problemstillingen. For å oppnå høy intern validitet må undersøkelsen måle det vi ønsker å måle. Vi har derfor forsøkt å formulere konkrete og tydelige spørsmål for å minimere utfordringer med tvetydige og uklare spørsmål og svaralternativer. For å sikre at formuleringene er konkrete og tydelige utførte vi som nevnt pilottester på personer utenfor banksektoren. Fokus for testene var å sikre tydelige og konkrete formuleringer.

Ved å etterstrebe høy ekstern validitet kan vi i større grad generalisere resultatene våre fra utvalget i studiet til hele populasjonen. Vi har ikke tilfeldig trukket utvalg, og studiet vil derfor ha svekket ekstern reliabilitet. Da vi har utført et strategisk utvalg kan det ha oppstått problemer med systematisert frafall i utvalget. Vi har likevel forsøkt å kontakte banker med spredning i geografisk plassering og størrelse, samt at vi har kontaktet både sparebanker og forretningsbanker for å i størst mulig grad forhindre systematisk frafall. Casespørsmålene i

eksperimentet er forsøkt formulert enkelt og presist for at respondentene med større sannsynlighet kan klare å relatere situasjonen til virkeligheten. Videre testet vi eksperimentet på personer som jobber i banksektoren for å sikre at casesituasjonen reflekterte en reell situasjon som respondentene kunne relatere til. For å unngå høy frafallsrate forsøkte vi å utforme undersøkelsen slik at den ville oppleves innbydende, kort og konsis.

5.5 Frafallsanalyse

Fordi vi ikke har hatt direkte kontakt med respondentene er det vanskelig å gi et tall på hvor mange spørreundersøkelsen nådde ut til. Undersøkelsen ble tilslutt påbegynt av 182 respondenter hvorav 151 respondenter fullførte hele undersøkelsen. Det vil si at 17 % av de som påbegynte undersøkelsen ikke fullførte, og responsraten dermed er 83 %. Ved en feiltagelse ble det ikke programmert «forced response» på spørsmål 13 hvor respondenten blir bedt om å rangere egen motivasjon for å rapportere om mistenkelige transaksjoner. Det førte til at to respondenter ikke svarte på dette spørsmålet, og antallet respondenter som fullførte undersøkelsen i sin helhet dermed er 149. Etersom dette kun gjaldt ett spørsmål valgte vi å beholde svarene til disse to respondentene.

Majoriteten av respondenter som valgte å avslutte undersøkelsen underveis avsluttet etter spørsmål 10 og spørsmål 11; henholdsvis syv og ti respondenter. Spørsmål 10 er eksperimentet i undersøkelsen, og spørsmål 11 omhandler vurdering av egne ferdigheter innen AML-arbeid. At frafallet skjer ved disse spørsmålene kan tyde på at respondentene ikke opplever temaet i undersøkelsen som relevant. De ni første spørsmålene er hovedsakelig demografiske og knyttet til beskrivelse av arbeidsforholdet, mens spørsmål 10 og 11 i større grad er knyttet til rapportering og anti-hvitvasking.

Vi hadde på forhånd en antagelse om at vi ville oppleve frafall fra respondenter underveis i undersøkelsen fordi undersøkelsen oppleves tidkrevende og spørsmålene som stilles føles for sensitive. Frafallsanalysen tyder imidlertid på at tiltakene vi gjorde for å unngå dette har vært effektive.

5.6 Statistisk metode

Vi har benyttet dataverktøyet Stata for å analysere det innsamlede datamaterialet fra spørreundersøkelsen. Første del av analysen er deskriptiv statistikk som har til hensikt å studere svarfordelingen i datasettet, mens andre del består av slutningsstatistikk. Slutningsstatistikken tar utgangspunkt i den deskriptive statistikken og har som formål å teste utformede hypoteser.

5.6.1 Klargjøring av data

For å redusere problemer med reliabilitet og validitet har vi gjennomgått datamaterialet for skjevheter. Vi beregnet at undersøkelsen ville ta 5-10 minutter, og respondenter som brukte under 5 minutter på å fullføre ble derfor nærmere undersøkt. Vi så spesielt etter respondenter som åpenbart har svart likt på alle spørsmål og droppet respondenten dersom vi fant det hensiktsmessig. Videre ble alle respondenter som ikke fullførte undersøkelsen ekskludert fra datasettet.

5.6.2 Deskriptiv statistikk

I kapittel 6 Empirisk analyse og funn vil vi innledningsvis presentere deskriptiv statistikk for å få en oversikt over hvordan de enkelte variablene fordeler seg innenfor de ulike spørsmålene. Vi bruker frekvenstabeller for å presentere nominale verdier som ikke kan rangeres, for eksempel «kjønn» og «rapporteringsrolle». Tabellene inneholder i tillegg til absolutte tall prosentmessige fordelinger da det vil være hensiktsmessig for å gi en god oversikt over resultatene. For å presentere rangerbare, kategoriske variabler, som for eksempel «Jeg er i stand til å indikere hvitvasking», benyttes frekvenstabeller, mens histogram og gjennomsnittsberegninger for sentraltendens benyttes for å presentere kontinuerlige variabler, for eksempel anslag på det elektroniske overvåkingssystemets treffsikkerhet.

Vi har foretatt krysstabuleringer for å presentere sammenheng mellom nominale og ordinale variabler. Styrken i relasjonen mellom variablene måles på ulike måter avhengig av hvilket målenivå variablene er på. Dersom begge variabler er målt på ordinale nivå vil vi benytte Kendalls tau-b. Tau-b er et tall mellom -1 og 1, hvor -1 tilsier perfekt negativ sammenheng, 0 ingen sammenheng og 1 perfekt sammenheng. Dersom minst én av variablene er målt på nominale nivå vil vi benytte Cramers V for å vurdere styrken i relasjonen. V vurderes på samme måte som Tau-b. Se tabell 1 for en oversikt over vurderingskriterier vi legger til grunn.

Tabell 1: Styrken i relasjonen mellom variabler

	Svak	Moderat	Sterk
Kendall's Tau-b	$\text{Tau-b} < 0,20$	$0,20 < \text{Tau-b} < 0,50$	$\text{Tau-b} > 0,50$
Cramer's V	$V < 0,20$	$0,20 < V < 0,50$	$V > 0,50$

En tommelfingerregel ved krysstabuleringer er at forventet frekvens skal være minst fem (Hornæs, 2003).⁵⁴ På bakgrunn av dette har vi i noen analyser valgt å slå sammen svaralternativer som «Helt enig» og «Delvis enig» til «Enig».

5.6.3 Slutningsstatistikk

For å teste hypotesene undersøker vi om det finnes statistisk signifikans for å bekrefte eller avkrefte forventningene. Dersom vi får en ikke-signifikant verdi vil det si at det er sannsynlig at resultatet har oppstått ved tilfeldigheter. Om sammenhengen mellom variabler er signifikant eller ikke avhenger av valg av signifikansnivå. I denne oppgaven vil vi hovedsakelig benytte 5 % signifikansnivå og presisere det dersom annet nivå benyttes.

Det finnes i hovedsak to typer tester, parametriske og ikke-parametriske. Parametriske tester er mer pålitelige, men forutsetningene som ligger til grunn for å kunne benytte slike tester er strenge (Blumberg et al., 2008). Forutsetningene innebærer for det første at utvalget skal være representativt og uavhengig (Saunders et al., 2012).⁵⁵ For det andre forutsetter parametriske tester kontinuerlig data på intervall- og forholdstallsnivå (Saunders et al., 2012). Vi har i hovedsak brukt Likert-skala som måler ordinalt, samt nominale variabler. Deler av spørreundersøkelsen har variabler på intervall- og forholdstallsnivå, men dataene er diskret og ikke kontinuerlig. Datamaterialet må være normalfordelt og ha lik varians. I dette studiet er forutsetningen om normalfordeling brutt, og det er derfor ikke hensiktsmessig å utføre parametriske tester. Ikke-parametriske tester kan imidlertid benyttes dersom forutsetningene om normalfordelte data og lik varians er brutt (Pallant, 2010), og vi vil derfor benytte ikke-parametriske tester i dette studiet.

For å teste hypotesene benytter Kruskal-Wallis test for sammenligning av grupper. Kruskal Wallis test er en variansanalyse hvor nullhypotesen er at det foreligger signifikant likhet

⁵⁴ Forventet frekvens regnes ut ved å multiplisere totalt antall for raden med totalt antall for kolonnen, for så å dividere dette med totalt antall for hele tabellen.

⁵⁵ I kapittel 5.1.2 ble uavhengighet i utvalget diskutert.

mellom minst to av gruppene. Dersom testen viser signifikant ulikhet utfører vi Mann Whitney U test mellom to og to grupper for teste hvilke av gruppene som er signifikant forskjellige.

For å teste om sammenhenger mellom variabler i datasettet er statistisk signifikant vil vi benytte kjikvadrattest. Nullhypotesen i en kjikvadrattest er at det ikke er sammenheng mellom variablene. Det vil si at ved p-verdi lavere enn signifikansnivået kan vi konkludere at det foreligger en signifikant sammenheng mellom variablene.

5.6.4 Multippel lineær regresjon

For å teste hypotese 4 har vi i tillegg benyttet multippel lineær regresjon. Dette gir oss mulighet til å undersøke om andre forhold kan påvirke tilbøyeligheten til å utføre undersøkelser, utover manipulasjonene vi foretar i eksperimentet. Multippel lineær regresjon er en estimeringsmetode som finner en sammenheng mellom flere uavhengige variabler og én avhengig variabel. Avviket mellom observert og estimert verdi måles ved variansen, og metoden minimerer derfor variansen for å finne sammenhengen (Keller, 2012).

Modellen kan utledes slik:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \dots + \beta_k x_k + e$$

Hvor Y er avhengig variabel, x_1, x_2, \dots, x_k er uavhengige variabler, $\beta_0, \beta_1, \dots, \beta_k$ er koeffisienter og e er feilledd.

Modellen tolkes ved koeffisienter og signifikansnivå. Koeffisienten sier hvor mye i gjennomsnitt verdien til avhengig variabel øker eller reduseres med en enhets endring i uavhengig variabel (Keller, 2012). Signifikansnivå kan som diskutert tidligere si noe om effekten er et resultat av tilfeldigheter eller ikke. For å kunne benytte multiple lineære regresjonsmodeller er det visse forutsetninger som må oppfylles (Ringdal og Wiborg, 2017):⁵⁶

1. Avhengig variabel må være, eller må kunne betraktes som kontinuerlig på intervall- eller forholdstallsnivå.⁵⁷

⁵⁶ Oversikt over test av forutsetninger ligger vedlagt i appendiks 8.

⁵⁷ Vi bruker en kategorivariabel med 11 svaralternativer (et tall mellom 0 og 10) og anser den derfor som kontinuerlig.

2. Det må være lineær sammenheng mellom avhengig og uavhengige variabler.
3. Residualene må være normalfordelt.
4. Det må være homoskedastiske residualer.
5. Det må være lav eller ingen multikollinearitet mellom de uavhengige variablene.

6. Empirisk analyse og funn

Vi vil i dette kapitlet presentere resultater og funn fra spørreundersøkelsen. Først presenteres deskriptiv statistikk for å gi en oversikt over svarfordelingen og vurdere representativitet. Videre vil vi teste hypotesene våre før vi avslutningsvis oppsummerer resultatene.

6.1 Deskriptiv analyse

6.1.1 Respondentene

Som tidligere nevnt ble undersøkelsen vår påbegynt av totalt 187 respondenter, hvorav 151 av respondentene fullførte undersøkelsen.⁵⁸ I tabellen under viser vi en oversikt over respondentenes demografiske egenskaper.

Tabell 2: Deskriptiv statistikk respondenter

	Antall	Prosent
Kjønn		
Menn	71	47,02
Kvinner	80	52,98
Totalt	151	100,00
Alder		
Under 18 år	0	0
18-24 år	10	6,62
25-34 år	32	21,19
35-44 år	40	26,49
45-54 år	36	23,84

⁵⁸ Oversikt over respondentenes svar og deskriptive analyser ligger vedlagt i appendiks 2 og 3.

55-65 år	32	21,19
Over 65 år	1	0,66
Totalt	151	100,00
Relevant erfaring		
0-3 år	28	18,54
4-6 år	13	8,61
7-10 år	17	11,26
11-15 år	22	14,57
Over 15 år	71	47,02
Totalt	151	100,00
Årsverk i banken		
Under 20	10	6,62
20-50	45	29,80
Over 50	96	63,58
Totalt	151	100,00
Rapporteringspliktig i Altinn		
Ja	40	26,49
Nei	101	66,89
Vet ikke	10	6,62
Totalt	151	100,00

Av 151 respondentene som fullførte undersøkelsen er 53 % kvinner (n=80) og 47 % menn (n=71). Ifølge Finansforbundet jobbet 53,7 % kvinner og 46,3 % menn i 2018 i norske sparebanker og forretningsbanker.⁵⁹ Dette tilsier at kjønnsfordelingen i utvalget er representativt for populasjonen.

Det er forventet lav frekvens på aldersgruppene under 18 og over 65 år. Utover dette har utvalget en jevn fordeling over de ulike aldersgruppene med lavest presentert gruppe 18-24 år (n=10) og høyest representert gruppe 35-44 år (n=40). At relevant erfaring har signifikant sammenheng med alder ($\tau\text{-}b=0.8856$ og $p=0.0000$) er naturlig. Det viser imidlertid at datasettet virker konsistent.

⁵⁹ Hentet fra Finansforbundets lønnsstatistikk 2018, <https://www.finansforbundet.no/lonn/lonnsstatistikk/>. Lest 05.05.2019.

Av tabellen ser vi at banker med under 20 årsverk er lavest representert og banker med over 50 årsverk høyest. Fordelingen er dermed noe skjev, men dette er naturlig da vi når ut til flere respondenter per bank når de er store. Dette kan også skyldes at de største bankene har flere ansatte. Vi har ingen oversikt over hvordan populasjonen er fordelt med hensyn på årsverk, og kan derfor ikke si noe om representativitet.

Det er vanlig praksis at banker har en person eller en gruppe personer som er ansvarlig for den eksterne rapporteringen og de derfor er tildelt rolle som rapporteringspliktig i Altinn. Det er forventet at det er færre respondenter med rapporteringspliktig rolle i Altinn (n=40) enn uten (n=101). Det vil være naturlig å anta at de som har svart «Vet ikke» ikke har en rapporteringsrolle i Altinn. Derfor bli modifisert frekvens for de som ikke er tildelt rapporteringsrolle i Altinn er n=110. Fordelingen i populasjonen er ikke kjent og vi kan derfor ikke si om dette er representativt eller ikke.

6.1.2 Kartlegging av egenskaper

Vurdering av forventede gevinster og ulemper

Ifølge klassisk økonomisk teori tar individer beslutninger om å begå lovbrudd basert på en vurdering av forventede gevinster og kostnader. Vi ønsket derfor å undersøke i hvilken grad rapportering av mistenkelige transaksjoner kan ha effekt på personlig økonomisk gevinst. For å kartlegge bonusordning i banken stilte vi spørsmål om i hvilken grad lønn og bonus påvirkes av omsetning. 0 tilsvarer ingen påvirkning og 10 tilsvarer stor påvirkning. Her var gjennomsnittet henholdsvis 1.66 og 1.5, hvilket tilsvarer liten påvirkning. Det innebærer at respondentene i liten grad opplever at deres egen og filialens lønn og bonusordninger påvirkes av omsetningen. Som vi tidligere har gjort rede for fører MT-rapportering til lavere omsetning da det kan redusere antall transaksjoner og kunder. Ut fra svarene kan det tolkes slik at respondentene ikke opplever å ha personlig monetær gevinst ved å unnlate rapportering.

Tidligere forskning på revisorer og regnskapsførere fant at nærmere halvparten av respondentene hadde unnlatt å rapportere på grunn av fare for ubehageligheter (Davidsen et al., 2007). Vi ønsket å undersøke om dette også er tilfellet for bankansatte og stilte derfor spørsmål om respondentene finner rapportering av mistenkelige transaksjoner som personlig ubehagelig.

Tabell 3: Rapportering kan være ubehagelig

	Antall	Prosent
Enig	48	31,79
Nøytral	23	15,23
Uenig	80	52,98
Totalt	151	100,00

Av tabell 3 fremkommer det at 31,79 % var helt eller delvis enig i påstanden om at rapportering kan være ubehagelig for dem personlig, mens 52,98 % var helt eller delvis uenig i påstanden. For å supplere analysen stilte vi spørsmål om hvor hyppig respondenten har opplevd ubehagelig situasjoner i forbindelse med gjennomføring av kundetiltak.

Tabell 4: Ubehag ved kundetiltak

	Antall	Prosent
Ofte	14	9,27
Sjelden	95	62,98
Aldri	28	18,54
Ikke relevant	14	9,27
Totalt	151	100,00

Av tabell 4 ser vi at 9,27 % av respondentene som svarer at slike ubehagelige konfrontasjoner inntreffer ofte eller svært ofte. Dette tyder på at selv om majoriteten har opplevd ubehagelige situasjoner i forbindelse med rapporteringsarbeidet er det ikke noe de stadig opplever. En årsak til dette kan være at kundene i større grad informeres om at det utføres kundetiltak nå enn tidligere slik at kundene er forberedt på dette.

Vi ønsket videre å undersøke om respondentene oppfatter rapportering som kostbart.

Tabell 5: Kostnader ved rapportering

	Kostbart		Tidkrevende		Bekostning	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Enig	63	41.72	109	72.19	63	41.72
Nøytral	53	35.10	23	15.23	35	23.18
Uenig	35	23.18	19	12.59	53	35.10

Fra tabell 5 kan vi se at 41,72 % av respondentene er helt eller delvis enig i at rapportering av mistenkelige transaksjoner er kostbart, 72,19 % er helt eller delvis enig i at rapportering er tidkrevende og 41,72 % av respondentene er helt eller delvis enig i at rapportering går på bekostning av andre arbeidsoppgaver.⁶⁰ Resultatene tyder på at rapporteringsarbeidet oppfattes som ressurskrevende for en stor andel av respondentene.

Respondentenes holdninger til rapporteringsplikten

Videre ønsker vi å undersøke hvilke holdninger respondentene har til rapportering av mistenkelige transaksjoner som en del av sitt samfunnsansvar.

Tabell 6: Holdninger til rapportering

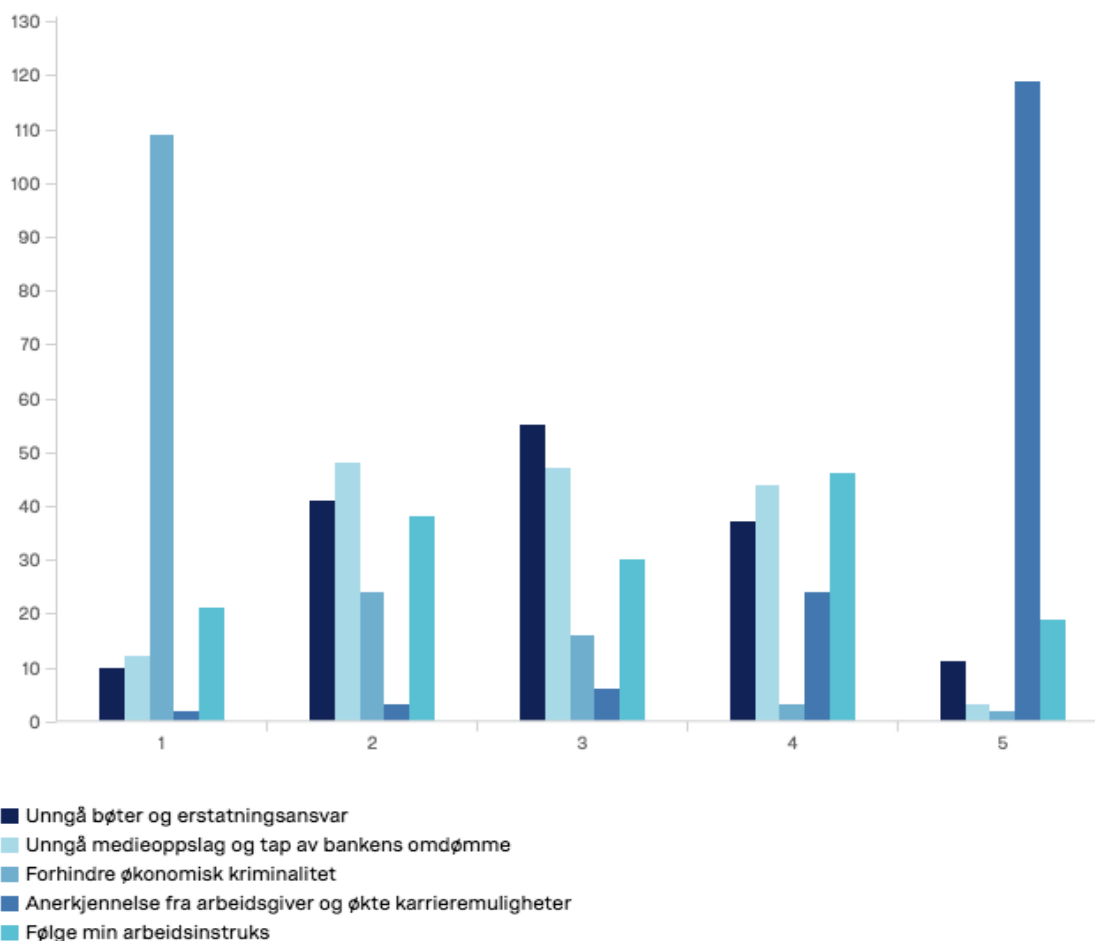
	Viktig for samfunnet		Viktig for bedriften		Ikke bankens ansvar	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Helt enig	138	91.39	130	86.09	1	0.66
Delvis enig	13	8.61	18	11.92	4	2.65
Nøytral	0	0	2	1.32	12	7.95
Delvis uenig	0	0	1	0.066	18	11.92
Helt uenig	0	0	0	0	116	76.82

Av tabell 6 ser vi at det er bred enighet om at rapportering er viktig for samfunnet og for bedriften. Det er imidlertid mer spredning i oppfatning av hvorvidt rapporteringen er bankens ansvar. Det har vært en holdningsendring de siste årene rundt bankenes ansvar i bekjempelse av hvitvasking. At det er noe variasjon i svarene kan tyde på at denne holdningen fortsatt eksisterer.

Respondentenes motivasjon til å rapportere

Respondentenes holdninger og verdier kan ifølge Gino & Margolis (2011) ha direkte effekt på deres etiske atferd. Vi ønsket derfor å kartlegge hva respondentenes anser som viktig motivasjon for å etterleve rapporteringsplikten. I den hensikt ba vi respondentene om å rangere fem ulike alternativer basert på hva som har størst effekt på deres motivasjon for å rapportere.

⁶⁰ Fordi respondentene kan ha ulik oppfatning av hva «kostbart» innebærer utførte vi en Cronbach's alpha test for å undersøke intern konsistens mellom variablene kostbart, tidkrevende og går på bekostning av andre arbeidsoppgaver. Vi finner at $\alpha=0.7797$ som indikerer god intern konsistens.

Figur 2: Rangering av egen motivasjon til rapportering. 1 tilsvarer viktigste motiv og 5 det minst viktige.

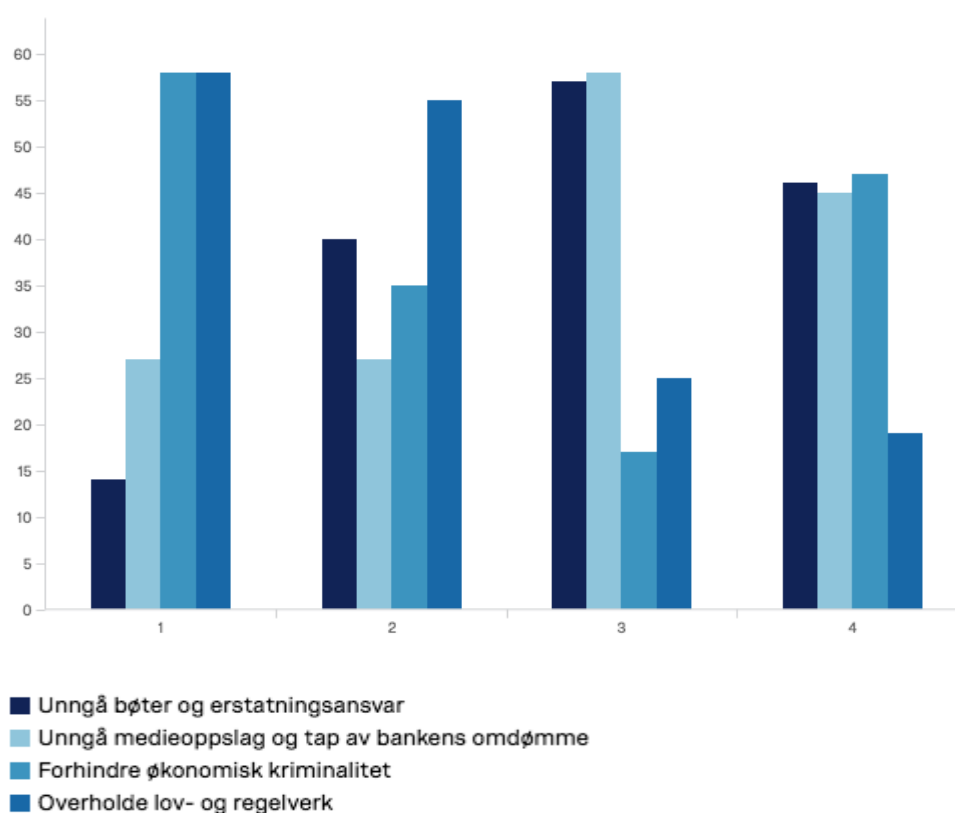
Figur 2 viser rangering av motivasjonsfaktorer for rapportering, hvor 1 tilsvarer viktigste motiv og 5 det minst viktig. Det er spesielt to faktorer som skiller seg ut. 71,14 % av respondentene rangerer «Forhindre økonomisk kriminalitet» som den viktigste motivasjon, mens 76,51 % av respondentene rangerer variabelen «Anerkjennelse fra arbeidsgiver og økte karrieremuligheter» som minst viktig. Som figuren også viser er det stor spredning i rangeringene hvilket tyder på store forskjeller mellom hva respondentene mener er viktigst og mindre viktig ved å rapportere. «Unngå bøter og erstatningsansvar», «Unngå medieoppslag og tap av bankens omdømme» og «Følge min arbeidsinstruks» rangert som viktigste motivasjon av henholdsvis 6,71 %, 7,38 % og 13,42 % av respondentene.

At anerkjennelse og økte karrieremuligheter skiller seg ut som lite viktig for respondentenes motivasjon kan etter vårt skjønn ha flere forklaringer; At rapportering blir ansett som en oppgave som må gjøres på lik linje med andre oppgaver, at rapportering ikke fører til

anerkjennelse og økte karrieremuligheter, eller at respondentene på generell basis ikke motiveres av anerkjennelse og økte karrieremuligheter.

Ledelse og organisasjon

Ifølge Bandura (1977) og Brown et al. (2004) kan ledelse- og organisasjonskultur påvirke den ansattes etiske beslutninger. Vi ba derfor respondentene om å rangere fire ulike alternativer basert på hva de opplever er deres arbeidsgivers viktigste motivasjon til å rapportere mistenkelige transaksjoner.

Figur 3: Rangering av oppfattet motivasjon til rapportering for arbeidsgiver. 1 tilsvarer viktigste motiv og 4 det minst viktige.

Figur 3 viser at respondentene i større grad er uenige i rangeringen av arbeidsgivers motivasjon enn sin egen motivasjon. Vi ser at «Forhindre økonomisk kriminalitet» som skilte seg ut som den viktigste personlige motivasjonen for majoriteten av respondentene oppleves som mindre viktig for arbeidsgiver. 37,75 % av respondentene rangerer «Forhindre økonomisk kriminalitet» som det viktigste motivet for arbeidsgiver, mens hele 30,46 % rangerer det som det minst viktige for arbeidsgiver. Selv om det generelt er stor spredning i rangeringene

opplever 72,1 % av respondentene at overholdelse av lov- og regelverk er det viktigste eller nest viktigste motivet for banken.

Videre kan engasjement fra ledelsen rundt AML-arbeid påvirke holdningene i organisasjonen knyttet til rapporteringen. Vi presenterte derfor en påstand om at den ansatte har tillit til at overordnede følger opp varsler om mistenkelige transaksjoner. Her svarte 88,74 % av respondentene at de er helt eller delvis enig i at de har tillit til at deres overordnede følger opp, mens kun 5,3 % svarte at de er delvis uenig eller helt uenig i påstanden. Dette tyder på at respondentene stoler på at deres overordnede gjør hensiktsmessige vurderinger av interne rapporter, for så å rapportere videre til Økokrim når mistanken blir bekreftet eller ikke kan avkrefte.

Respondentenes vurdering av egne ferdigheter og kompetanse

Tabell 7: Kompetanse og ferdigheter

	Regelverket er enkelt		Utføre kundetiltak		Gjenkjenne hvitvasking	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Enig	104	68.87	123	81.46	143	94.70
Nøytral	24	15.89	18	11.92	5	3.31
Uenig	23	15.23	10	6.62	3	1.98

Av tabell 7 finner vi at totalt 68,87 % er helt eller delvis enig i at hvitvaskingsregelverket er enkelt å forholde seg til. Tabellen fastslår også at 81,46 % er helt eller delvis enig i at de kan utføre risikobaserte kundetiltak. Dette viser at majoriteten av respondentene synes å være trygg på lovens bestemmelser og hvilke plikter de har i forbindelse med å utføre risikobaserte kundetiltak. I siste kolonne ser vi at 94,70 % er enig eller delvis enig i påstanden «Jeg er i stand til å gjenkjenne forhold som kan indikere hvitvasking». Dette tyder på at majoriteten av respondentene har stor tro på egne ferdigheter og kunnskap knyttet til bankens anti-hvitvaskingsprosesser.

Opplæring og jevnlig vedlikehold av kompetanse er et lovpålagt krav for bankene som rapporteringspliktig. Vi ønsker å undersøke hvordan respondentene opplever at opplæringen og kompetanseoppdateringen er.

Tabell 8: Opplæring og jevnlig oppdatering av kompetanse

	Opplæring		Jevnlig oppdatering	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Enig	146	96.69	138	91.39
Nøytral	3	1.99	9	5.96
Uenig	2	1.32	4	2.65

Resultatene fra undersøkelsen som presenteres i tabell 8 viser at 96,69 % av respondentene er helt eller delvis enig i at de får opplæring etter lovens krav og at 91,39 % opplever at opplæringen vedlikeholdes jevnlig.

Vi stilte respondentene spørsmål om hvor sannsynlig de tror det er at en mistenkelig transaksjon blir oppdaget av noen andre dersom noen overser den.

Tabell 9: Oppdages transaksjonen av andre

	Oppdages av andre	
	Antall	Prosent
Sannsynlig	65	43.05
Usikker	55	36.42
Lite sannsynlig	31	20.53

Tabell 9 viser at 43,05 % mener at transaksjonen sannsynligvis blir oppdaget av noen andre. 20,53 % mener det er lite sannsynlig eller svært usannsynlig at den oppdages av noen andre. Dette tilsier at respondentene har stor tro på sine kollegers ferdigheter, hvilket er i tråd med resultatene som viste at respondentene generelt har god tro på egne ferdigheter.

Elektronisk overvåking

Bankene er lovpålagt å ha et elektronisk overvåkingssystem som skal fange opp mistenkelige transaksjoner. Vi ønsket å undersøke hvor treffsikkert respondentene mener overvåkingssystemet er, da dette kan si noe om hvor mye de stole på systemet. Vi fant at gjennomsnittet på en skala fra 0 til 100 % var 64.70 %, med et standardavvik på 20.14. Dette er relativt lavt, og tilsier at respondentene ikke har fullstendig tillit til det elektroniske systemet. Videre svarte 84.11 % av respondentene at de var helt eller delvis enig i påstanden «Jeg er i stand til å bruke det elektroniske overvåkingssystemet på en effektiv måte».

Tilbakemelding fra Økokrim

Tidligere forskning (e.g. Webb, 2004) erfarer at rapporteringspliktige aktører ikke er tilfreds med oppfølgingen av MT-rapportene de leverer. Vi stilte derfor respondentene i vår undersøkelse spørsmål om hvorvidt de er fornøyd med tilbakemeldingen Økokrim gir (utover en automatisk bekreftelse på mottatt rapport).

Tabell 10: Tilbakemelding fra Økokrim på innsendte rapporter

	Tilbakemelding alle		Tilbakemelding relevante	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Fornøyd	16	10.60	16	22.22
Nøytral	21	13.91	21	29.17
Misfornøyd	35	23.18	35	48.61
Vet ikke/Ikke relevant	79	52.32		

Av tabell 10 ser vi at over halvparten svarer at dette spørsmålet ikke er relevant. Dette kan skyldes at de ikke har noe med kommunikasjonen med Økokrim å gjøre. Av de som finner spørsmålet relevant er det 48,6 % som er misfornøyd med tilbakemeldingene, hvorimot 22,2 % er fornøyd.

6.2 Test av hypoteser

For å besvare problemstillingen vil vi, med utgangspunkt i resultatene fra spørreundersøkelsen, teste de fire hypotesene våre.⁶¹

6.2.2 Hvis rapportering oppfattes å være kostnadsfylt

Hypotese 1:

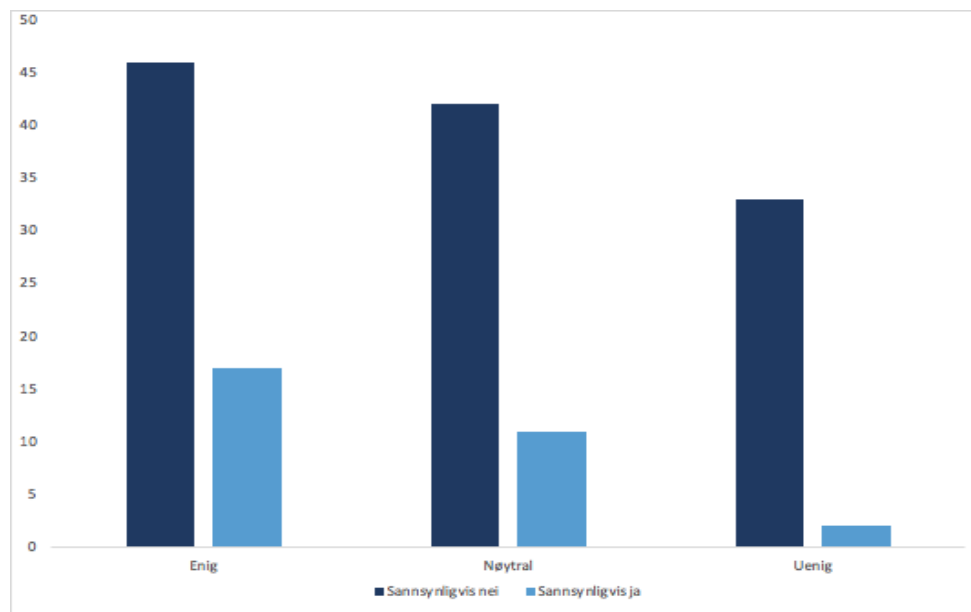
Tilbøyeligheten til å rapportere synker hvis rapporteringen oppfattes å være kostnadsfylt

For å teste den første hypotesen har vi delt respondentene inn i tre ulike grupper basert på hva de har svart på påstanden «Jeg opplever at rapportering av mistenkelige transaksjoner er kostbart».

⁶¹ Oversikt over tester finnes i appendiks 4-7.

Tabell 11: Hypotese 1: Grupper

Gruppe	N	Beskrivelse
1	63	Har svart helt eller delvis enig på påstanden.
2	53	Har svart «Nøytral» på påstanden.
3	35	Har svart helt eller delvis uenig på påstanden.

Figur 4: Grafisk oversikt over svar på variabelen for tilbøyelighet til å unnlate rapportering

Vi har utført Kruskal-Wallis test for å undersøke om respondentenes tilbøyelighet til å rapportere påvirkes av hvorvidt de opplever rapportering som kostbart. Ved å gjennomføre testen finner vi signifikant forskjell mellom minst én av gruppene ($p=0.0409$). Vi utfører derfor Mann Whitney U test for å identifisere mellom hvilke grupper det er signifikante forskjeller.

Tabell 12: Hypotese 1: Mann Whitney U test

Grupper	N	Rank sum	Gjennomsnitt	p-verdi
1	63	2884	1.7302	
3	35	1967	1.9430	0.0111**
2	53	2219	1.7925	
3	35	1697	1.9430	0.0530*
1	63	3581.5	1.7302	
2	53	3204.5	1.7925	0.4368

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Resultatene viser at det er signifikant forskjell på tilbøyeligheten til å rapportere mellom de som opplever rapportering som kostbart og de som ikke gjør det. Vi ser av tabell 12 at gruppe 3 har høyere gjennomsnittsverdi enn gruppe 1. Det indikerer at tilbøyeligheten til å rapportere er høyest for de som ikke opplever rapporteringen som kostbar.

Videre utvider vi kostnadsbegrepet i hypotese 1. Vi ønsker å undersøke hvorvidt oppfatningen av at rapporteringsarbeidet på andre måter oppfattes som ressurskrevende har betydning for tilbøyeligheten til å rapportere. Vi har delt respondentene inn i grupper for påstandene «Rapportering er tidkrevende», «Rapportering går på bekostning av andre arbeidsoppgaver» og «Rapportering kan være ubehagelig for meg personlig». Se tabell 13.

Tabell 13: Hypotese 1: Tilleggsspørsmål, grupper

Gruppe	Beskrivelse
1	Har svart helt eller delvis enig på påstanden.
2	Har svart «Nøytral» på påstanden.
3	Har svart helt eller delvis uenig på påstanden.

Vi utfører Mann Whitney U test på gruppene 1 og 3 for alle tre påstandene.

Tabell 14: Hypotese 1: Tilleggsspørsmål, Mann Whitney U test

Variabel	Gruppe	N	Rank sum	Gjennomsnitt	p-verdi
Tidkrevende	1	109	7178	1.7522	0.1728
	3	19	1078	1.8947	
Bekostning	1	63	4063	1.6984	0.0024***
	3	53	2723	1.9245	
Ubehagelig	1	48	2840	1.7291	0.064*
	3	80	5416	1.8625	

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Resultatene fra testene viser at det ikke er signifikant ulik tilbøyelighet til å rapportere mellom de som synes rapportering er tidkrevende og de som ikke gjør det. Vi ser derimot at det er signifikant forskjell på tilbøyeligheten til å rapportere mellom de som opplever at rapportering går på bekostning av andre arbeidsoppgaver og de som ikke gjør det. Gjennomsnittsverdien er

høyere for gruppe 3, hvilket indikerer at de som er enige i påstanden om at rapportering går på bekostning av andre arbeidsoppgaver har lavere tilbøyelighet til å rapportere. Videre ser vi at det er signifikant forskjell på tilbøyelighet til å rapportere mellom de som mener rapportering kan være ubehagelig og de som ikke synes det på 10 % signifikansnivå. Gjennomsnittverdien er høyest for de som er uenige i påstanden, hvilket indikerer at de som er enige i påstanden om at rapportering kan være ubehagelig personlig har lavere tilbøyelighet til å rapportere enn de som er uenige i påstanden.

På bakgrunn av resultatene kan vi si at dersom rapportering oppfattes å gå på bekostning av andre arbeidsoppgaver og oppleves som ubehagelig, svekkes tilbøyeligheten til å rapportere. Dette er konsistent med Beckers modell (1968). Videre ser vi at det ikke er signifikant forskjell mellom de som synes rapportering er tidkrevende og ikke.

6.2.3 Etisk motivasjon

Hypotese 2:

Samsvar mellom ansattes og deres oppfattelse av arbeidsgivers motivasjon til å rapportere mistenkelige transaksjoner styrker tilbøyeligheten til å rapportere.

Vi finner det hensiktsmessig å gjennomføre testingen av hypotese 2 i to omganger. I første del tester vi hypotesen med utgangspunkt i respondenter som har et proaktivt fokus. I andre del tester hypotesen med utgangspunkt i respondenter som har et preventivt fokus. Fordi vi ønsker å teste om respondentenes motivasjon til å rapportere samsvarer med oppfatningen av arbeidsgivers motivasjon har vi i begge delene av testingen delt respondentene i to grupper ut ifra deres rangeringer.

Hypotese 2.1: Proaktivt fokus

I første del fordeler vi respondentene basert på rangering av «Forhindre økonomisk kriminalitet» da det er motivasjonsfaktoren med sterkest proaktivt fokus.

Tabell 15: Hypotese 2.1: Grupper

Gruppe	N	Beskrivelse
1	88	Respondenter som rangerer «Forhindre økonomisk kriminalitet» som viktigst (1) eller nest viktigst (2) for egen og arbeidsgivers motivasjon.
2	63	Resterende respondenter.

For å undersøke om det er signifikante forskjeller mellom gruppene tilbøyelighet til å rapportere benyttet vi Mann Whitney U test.

Tabell 16: Hypotese 2.1: Mann Whitney U test

Grupper	N	Rank sum	Gjennomsnitt	p-verdi
1	88	6800	1.7778	
2	63	4676	1.8182	0.5408

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

Vi finner ikke signifikante forskjeller mellom gruppene som rangerer «Forhindre økonomisk kriminalitet» som viktigste motivasjon og de som ikke gjør det. Dette indikerer at hvorvidt ansatte opplever at banken og de selv motiveres til å rapportere for å unngå økonomisk kriminalitet ikke påvirker deres tilbøyelighet til å rapportere.

Hypotese 2.2: Preventivt fokus

I andre del ønsker vi å undersøke hvorvidt et felles preventivt fokus vil ha effekt på de ansattes tilbøyelighet til å rapportere. Vi fordeler respondentene i to nye grupper basert på rangeringen av motivasjonsfaktoren «Unngå bøter og erstatningsansvar».

Tabell 17: Hypotese 2.2: Grupper

Gruppe	N	Beskrivelse
1	28	Respondenter som rangerer «Unngå bøter og erstatningsansvar» som viktigst (1) eller nest viktigst (2) for egen og arbeidsgivers motivasjon.
2	123	Resterende respondenter.

Vi utfører Mann Whitney U test for å undersøke om det er signifikante forskjell mellom gruppene tilbøyelighet til å rapportere.

Tabell 18: Hypotese 2.2: Mann Whitney U test

Grupper	N	Rank sum	Gjennomsnitt	p-verdi
1	28	2019.5	1.7500	
2	123	9456.5	1.8131	0.4523

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Vi finner ingen signifikante forskjeller mellom gruppene. Vi kan derfor ikke konkludere med at respondentene som opplever samsvar mellom deres egen og arbeidsgivers motivasjon har høyere tilbøyelighet til å rapportere mistenkelige transaksjoner, verken med proaktivt eller preventivt fokus.

6.2.4 Tilbakemeldinger fra Økokrim

Hypotese 3:

Manglende tilbakemelding fra Økokrim svekker tilbøyeligheten til å rapportere mistenkelige transaksjoner.

For teste hypotese 3 og undersøke om manglende tilbakemeldinger fra Økokrim har en sammenheng med tilbøyelighet til å rapportere, benytter vi krysstabulering. Basert på hva respondentene svarte på spørsmålet om de er fornøyd med tilbakemeldingen Økokrim, har vi delt de inn i tre grupper:

Tabell 19: Hypotese 3: Grupper

Gruppe	N	Beskrivelse
1	16	Har svart «Svært fornøyd» eller «Fornøyd» på påstanden.
2	35	Har svart «Lite fornøyd» eller «Misfornøyd» på påstanden.
3	100	Har svart «Nøytral» eller «Vet ikke/ikke relevant» på påstanden.

Krysstabuleringen viser en svak, ikke-signifikant sammenheng ($V=0.1008$, $p=0.465$). Analysen har imidlertid svakheter på grunn av høyt antall respondenter som ikke finner spørsmålet relevant. På bakgrunn av svakheten knyttet til irrelevante data utfører vi i tillegg en

Mann Whitney U test for å undersøke om det er signifikante forskjeller i tilbøyelighet for å rapportere mellom gruppe 1 og 2.

Tabell 20: Hypotese 3: Mann Whitney U test

Grupper	Rank sum	Gjennomsnitt	p-verdi
1	16	418	1.7500
2	35	908	1.7429

Vi finner ingen signifikant forskjell mellom gruppene som er fornøyd og misfornøyd med tilbakemeldingen Økokrim, og kan derfor ikke konkludere med at ansatte som er misfornøyd med tilbakemeldingene har lavere tilbøyelighet til å rapportere enn de ansatte som er fornøyd.

6.2.5 Eksperiment: Elektronisk overvåking

Hypotese 4: *Nærvær av elektroniske overvåkingssystemer påvirker tilbøyeligheten til å gjøre undersøkelser.*

For å teste hypotesen om at nærvær av elektroniske overvåkingssystemet påvirker tilbøyeligheten til å gjøre undersøkelser, har vi utført en Mann Whitney U test mellom gruppene. I tabellene 21 og 22 presenteres en oversikt over uavhengige variabler og testresultater.⁶²

Tabell 21: Hypotese 4: Uavhengige variabler eksperiment

Variabler	N	Beskrivelse
Kontrollgruppen	53	Får informasjon om en transaksjon som ut fra beskrivelsen kan virke mistenkelig. Variabelen er en dummy-variabel som er 1 hvis respondenten er i gruppen, 0 hvis ikke.
Treatmentgruppe 1	51	Får samme informasjon som kontrollgruppen, men får i tillegg vite at det elektroniske overvåkingssystemet flagger transaksjonen som mistenkelig. Variabelen er en dummy-variabel som er 1 hvis respondenten er i gruppen, 0 hvis ikke.
Treatmentgruppe 2	47	Får samme informasjon som kontrollgruppen, men får i tillegg vite at det elektroniske overvåkingssystemet <i>ikke</i> flagger transaksjonen som mistenkelig. Variabelen er en dummy-variabel som er 1 hvis respondenten er i gruppen, 0 hvis ikke.

⁶² Fullstendig oversikt over instruksjoner til eksperimentet ligger vedlagt i appendiks 10, spørsmål 10.

Tabell 22: Hypotese 4: Mann Whitney U test

Grupper	N	Rank sum	Gjennomsnitt	p-verdi
Kontrollgruppe	53	2708	1.8491	
Treatmentgruppe 1	51	2752	1.8627	0.6250
Kontrollgruppe	53	2939	1.8491	
Treatmentgruppe 2	47	2111	1.6808	0.0673*
Treatmentgruppe 1	51	2842	1.8627	
Treatmentgruppe 2	47	2009	1.6808	0.0229**

* $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$

Vi ser at forskjellen mellom kontrollgruppen og treatmentgruppe 1 (varsel) er ikke-signifikant. Dette tilsier at tilbøyeligheten til å utføre undersøkelser er lik, uavhengig av om det er et overvåkingssystem som varsler eller om beslutningen blir tatt uten hjelp fra et slikt system. I praksis innebærer det at scenariet respondentene blir bedt om å vurdere i eksperimentet i seg selv er nok til å vekke mistanke. Verdien av overvåkingssystemet er i denne situasjonen tilnærmet lik null.

Det er signifikant forskjell på 10 % nivå mellom kontrollgruppen og treatmentgruppe 2 (ikke varsel). Treatmentgruppe 2 har lavere gjennomsnittsverdi enn kontrollgruppen, hvilket tilsier at treatmentgruppe 2 har lavere tilbøyelighet til å utføre undersøkelser enn kontrollgruppen. Dette tyder på at nærvær av elektronisk overvåkingssystem kan føre til mindre kritiske vurderinger og redusert evne til å ta egne vurderinger.

Videre ser vi at det er signifikant forskjell mellom treatmentgruppe 1 og 2 på 5 % nivå. Treatmentgruppe 1 har høyere gjennomsnittsverdi enn treatmentgruppe 2. Dette indikerer at tilbøyeligheten til å utføre undersøkelser er høyere dersom systemet flagger en mistenkelig transaksjon sammenlignet med dersom det ikke flagger. Dette er et naturlig resultat da et varsel oppfordrer til å utføre undersøkelser.

Regresjonsanalyse

Vi ønsker å utvide analysen med en lineær regresjonsmodell for å kontrollere for andre faktorer som kan være av betydning for respondentenes tilbøyelighet til å gjøre undersøkelser.

Tabell 23: Hypotese 4: Lineær multippel regresjonsanalyse, modell 1-7

	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Treatment 1	0.26267 (0.631)	0.47062 (0.379)	0.39716 (0.458)	0.52398 (0.330)	0.50197 (0.480)	0.49623 (0.354)	0.49198 (0.359)
Treatment 2	-1.0385 (0.064)*	-0.85608 (0.118)	-0.89867 (0.102)	-0.8751 (0.109)	-0.88077 (0.098)*	-0.87364 (0.108)	-0.84948 (0.119)
Treffsikkerhet		0.03474 (0.002)***	0.03416 (0.002)***	0.0330 (0.003)**	0.02990 (0.008)**	0.02758 (0.016)**	0.02769 (0.016)**
Unngå bøter ⁶³			-0.37954 (0.079)*	-0.31784 (0.145)	-0.31405 (0.148)	-0.25657 (0.247)	-0.27352 (0.222)
Forhindre				0.43470 (0.098)*	0.42836 (0.102)	0.45451 (0.083)*	0.45393 (0.084)*
Årsverk					-0.52827 (0.145)	-0.58595 (0.109)	-0.59511 (0.105)
Rolle						-0.61285 (0.236)	-0.50871 (0.348)
Erfaring							-0.09600 (0.517)
Konstant	5.6981	3.3233	4.5234	2.3974	3.9812	3.9812	6.7554
N	151	151	149	149	149	149	149
R-squared	0.0386	0.0992	0.1201	0.1368	0.1497	0.1581	0.1425
Adj R-squared	0.0256	0.0808	0.0956	0.1066	0.1137	0.1163	0.1000

P-verdi i parentes. * $p < 0.10$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.01$.

Modell 1

I modell 1 regresjonsmodellen vil vi se på hvor stor effekt de ulike manipulasjonene isolert sett har på tilbøyeligheten til å utføre undersøkelser. Av tabell 23 ser vi at treatmentgruppe 1 har positiv koeffisient. Effekten er imidlertid svak og ikke signifikant med p-verdi på 0.631. Videre er koeffisienten til treatmentgruppe 2 negativ. Effekten er signifikant på 10 % nivå. Resultatene er konsistente med resultatene fra Mann Whitney U testen som fant at nærvær av elektronisk overvåking kan redusere den ansattes tilbøyelighet til å gjøre undersøkelser.

Modell 2

Modell 2 kontrollerer for variabelen «Treffsikkerhet».⁶⁴ Vi ser av tabell 23 at oppfattet treffsikkerhet har signifikant, positiv koeffisient. Dette tilsier at jo høyere respondenten oppfatter treffsikkerheten i det elektroniske systemet, desto høyere tilbøyelighet til å utføre

⁶³ Variablene «Unngå bøter og erstatningsansvar» og «Forhindre økonomisk kriminalitet» er omkodet slik at viktigst motivasjon = 5 og minst viktig = 1

⁶⁴ Det presiseres at spørsmålet om oppfattet treffsikkerhet stilles i slutten av undersøkelsen slik at respondentens svar ikke skal bli påvirket av hvilken treatment han fikk i eksperimentet.

undersøkelser. Vi ser at treatmentgruppe 2 ikke lengre er signifikant. Det kan fremstå kontraintuitivt at treffsikkerheten er viktig for beslutningen om å undersøke, samtidig som den har liten effekt på tilbøyeligheten om systemet varsler eller ikke. For å studere denne effekten nærmere tester vi om respondentene i kontrollgruppen med høy tilbøyelighet til å gjøre undersøkelser har en annen oppfatning av overvåkingssystemets treffsikkerhet enn respondentene i kontrollgruppen med lav tilbøyelighet.⁶⁵ Vi deler kontrollgruppen inn i to grupper basert på hvorvidt de har høy tilbøyelighet (svarer 5 eller høyere i eksperimentet) eller lav tilbøyelighet (svarer lavere enn 5) til å utføre undersøkelser. Deretter utfører vi Kruskal-Wallis test.

Tabell 24: Hypotese 4: Treffsikkerhet, Kruskal-Wallis test

Grupper	Beskrivelse	N	Rank sum	Gjennomsnitt	p-verdi
1	Høy tilbøyelighet til å utføre undersøkelser	134	4449.50	66.0075	
2	Lav tilbøyelighet til å utføre undersøkelser	17	3034.0	54.4118	0.0024***

* p < 0.10, ** p < 0.05, *** p < 0.01

Som tabell 24 viser finner vi signifikante forskjeller mellom gruppene. Dette innebærer at respondentene som mener treffsikkerheten er lav også har lavere tilbøyelighet til å gjøre undersøkelser, og tilsvarende motsatt effekt når treffsikkerheten oppleves som høy.

Modell 3

Gino & Margolis (2011) finner i sitt studie bevis for at preventivt fokus fører til mindre uetisk adferd når handlingen er aktiv (*error of commission*). De forklarer at årsaken til funnet er individets holdning til risiko. I lys av Beckers modell kan vi argumentere for at jo større risiko for å straffes for mangelfull rapportering er, desto høyere tilbøyelighet til å utføre undersøkelser. I modell 3 inkluderes variabelen som måler hvilken grad respondenten motiveres til å rapportere mistenkelige transaksjoner for å unngå bøter og erstatningsansvar. Av tabell 24 ser vi at variabelen «Unngå bøter» har negativ, betydelig effekt med en p-verdi på 0,079. Dette tilsier at jo sterkere det preventive fokuset er, desto lavere tilbøyelighet til å utføre undersøkelser. Effekten vi finner strider med Gino & Margolis' funn. Årsaken kan være at å frstå fra å rapportere er en passiv handling (*error of omission*).

⁶⁵ Vi velger å se på kontrollgruppen da de ikke utsettes for manipulasjon av overvåkingssystemet i eksperimentet og dermed tvinges til å svare på casespørsmålet basert på egen vurdering og holdning.

Modell 4

Gino & Margolis (2011) antar at proaktivt fokus fremmer etisk handling når handlingen er passiv, men finner ikke bevis for dette. Vi ønsker å undersøke om denne antagelsen stemmer. I modell 4 inkluderes derfor variabelen som måler rangering av å forhindre økonomisk kriminalitet som motivasjon for rapportering. Av tabell 24 ser vi at variabelen har signifikant positiv effekt på 10 % signifikansnivå ($p=0,098$). Dette tilsier at jo høyere motivasjonsfaktoren er rangert, desto høyere tilbøyelighet til å utføre undersøkelser. Funnet stemmer med Gino & Margolis' antagelse.

Modell 5

Elektroniske overvåkingssystem skal utformes basert på identifisert risiko i hver enkelt bank. En kilde til variasjon i risiko er størrelsen på banken. I modell 5 inkluderes derfor variabelen «Antall årsverk». Tabell 24 viser at koeffisienten er negativ. Effekten er imidlertid ikke signifikant, hvilket tyder på at størrelse har liten effekt på tilbøyeligheten til å undersøke.

Modell 6

Ansatte med tildelt rolle som rapporteringsrolle i Altinn har i mange tilfeller en form for ansvarsrolle i banken. Modell 6 kontrollerer derfor for variabelen «Rapporteringsrolle». Det stilles et høyt aktsomhetskrav til en ansatt med tildelt rapporteringsrolle, og vi forventer derfor at rapporteringsrollen vil ha positiv effekt på tilbøyeligheten til å gjøre undersøkelser. Tabell 24 viser imidlertid at koeffisienten er negativ. Funnet strider med vår forventning, men effekten er ikke-signifikant.

Modell 7

En naturlig antagelse er at lengre relevant erfaring fører til at en beslutningstaker i større grad vet hva som må undersøkes og derfor har høyere tilbøyelighet til å utføre undersøkelser. Modell 7 inkluderer derfor variabelen «Relevant erfaring». Vi observerer at variabelen har en negativ koeffisient, hvilket til en viss grad kan oppfattes kontraintuitivt. Effekten er imidlertid ikke-signifikant.

6.2.6 Oppsummering av resultater

Resultatene fra testingen av den første hypotesen er i tråd med vår forventning. Vi finner signifikant bevis for at respondentene som opplever rapporteringsarbeidet som kostbart har lavere tilbøyelighet til å rapportere enn de som ikke gjør det. Det er også konsistent med Beckers modell (1968) som tilsier at individers vurdering av nytte og kostnad ved å begå lovbrudd er avgjørende for hvorvidt individet velger å utføre lovbruddet.

Resultatene fra den andre hypotesetestingen avviker fra vår hypotese. Vi forventet å finne at respondenter som opplever at deres egen og arbeidsgivers motivasjon samsvarer har høyere tilbøyelighet til å rapportere. Forventningen var basert på Gino og Margolis' studie av regulatorisk tilpasning som, ifølge forfatterne, gjør det lettere for den ansatte å etterleve organisasjonens etiske retningslinjer. Videre finner vi dog i regresjonsanalysen at et preventivt fokus har negativ effekt på tilbøyeligheten til å gjøre undersøkelser. Det er i tråd med Gino & Margolis (2011) antagelse om at preventivt fokus fører til lavere sannsynlighet for etisk atferd når handlingen er passiv - *error of omission*. Det taler for at det er andre faktorer som har sterkere effekt på motivasjonen enn individets regulatoriske fokus og hvorvidt det samsvarer med arbeidsgiverens fokus.

Vi finner ikke signifikante bevis for at misnøye med tilbakemeldingen fra Økokrim har sammenheng med redusert tilbøyeligheten til å rapportere, hvilket var forventningen i tredje hypotese. Basert på tidligere studier (e.g. Webb, 2004; Bello, 2016) hadde vi en forventning om at en del av respondentene er misfornøyd med tilbakemeldingen fra Økokrim, hvilket resultatene fra vår studie også bekrefter. Vi finner dog ikke bevis for at denne misnøyen fører til redusert tilbøyelighet til å etterleve rapporteringsplikten.

Ved testing av vår fjerde hypotese undersøkte vi om tilstedeværelsen av et elektroniske overvåkingssystem og hvorvidt systemet varsler om mistenkelige forhold eller, ikke påvirker tilbøyeligheten til å gjøre undersøkelser. Vi forventet at tilbøyeligheten til å gjøre undersøkelser ble redusert dersom overvåkingssystemet ikke varslet om transaksjonen, hvilket vi også finner signifikant bevis for. Videre finner vi indikasjoner på at treffsikkerheten til systemet må oppfattes å være høy for at systemet skal virke i sin hensikt. Dette er konsistent med Skitka et al. (1999) som fant at elektroniske hjelpemidler fører til mindre når de fungerer på en hensiktsmessig måte.

6.3 Diskusjon og implikasjoner

Vi vil nå benytte innsikten fra resultatene til å besvare den overordnede problemstillingen: *Hva påvirker bankansattes beslutning om å rapportere mistenkelige transaksjoner til Økokrim?*

6.3.1 Overdreven tro på egne ferdigheter

Undersøkelsen viser at respondentene har en positiv holdning til rapporteringsplikten. Eksempelvis opplever samtlige at rapportering av mistenkelige transaksjoner er viktig for samfunnet, og drøyt 90 % mener at rapporteringen bør være en del av bankenes ansvarsområde. Resultatene viser videre at 94,70 % av respondentene mener de er i stand til å gjenkjenne forhold som kan indikere hvitvasking og 86,46 % mener de er i stand til å utføre risikobaserte kundetiltak. Dette stemmer godt med Økokrims oppfatning om at de rapporteringspliktiges fokus, kunnskap og rutiner har utviklet seg i positiv retning. Ifølge Sven Arild Damslora (2019) har det vært en positiv utvikling både med tanke på antallet og kvaliteten på rapporteringen de siste årene.⁶⁶

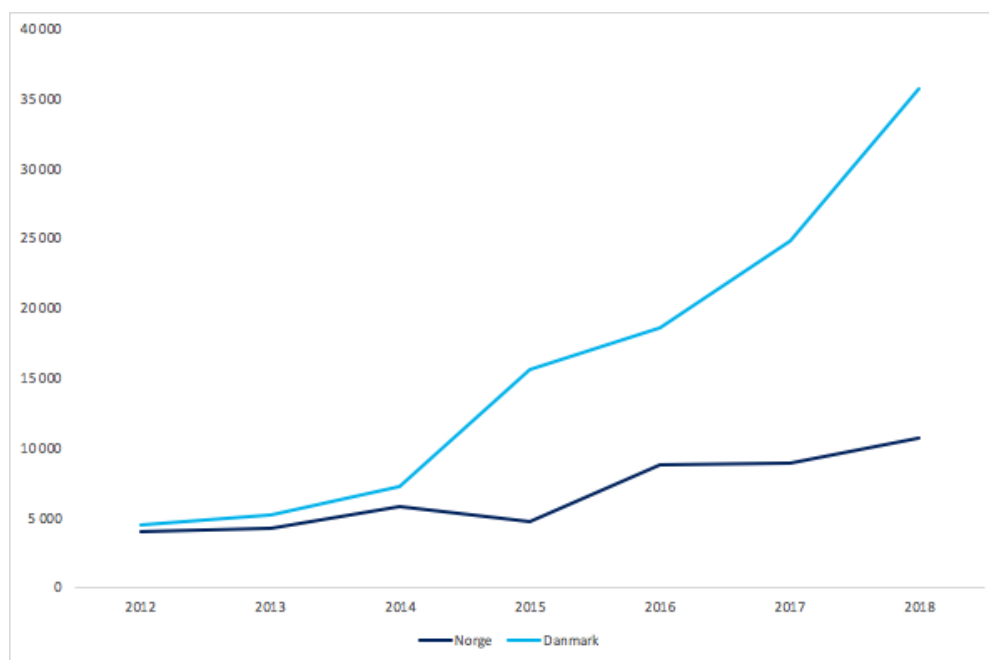
Til tross for at det har vært en positiv utvikling i senere tid er det grunn til å diskutere hvorvidt respondentenes vurderinger av egne ferdigheter gir et riktig bilde av deres faktiske ferdighetsnivå. Ifølge Økokrim er det fremdeles betydelig potensial for økt rapportering, særlig blant enkelte grupper (Damslora, 2019). Økokrim avdekker gjennom enkeltsaker og undersøkelser forhold som skulle vært rapportert, men som ikke rapporteres. Eksempelvis har politiet ved etterforskning av arbeidslivskriminalitet erfart at åpenbart mistenkelige transaksjoner er blitt oversett (Søfting, 2019). For bankene er det særlig enkelte produkt- og virksomhetsområder som fortsatt har lav eller ingen rapportering, eksempelvis private banking, store investorer og utenlandsforhold (Damslora, 2019).

Videre er antallet MT-rapporter i Norge vesentlig lavere enn i andre sammenlignbare land.⁶⁷ Som figur 5 viser meldte danske rapporteringspliktige aktører inn omlag tre ganger så mange mistenkelige transaksjoner som norske aktører i 2018.⁶⁸

⁶⁶ Sven Arild Damslora er førsteadvokat og leder for Enhet for Finansiell Etterretning i Økokrim.

⁶⁷ Det er viktig å påpeke at deler av økningen i Danmark skyldes at overrapportering til en viss grad forekommer. Faktorer som befolkningsstørrelse, BNP og grad av internasjonalisering av arbeidsliv kan påvirke forskjellen mellom lands nivå av hvitvasking. Ifølge Damslora (2019) kan ikke disse alene forklare forskjellen mellom Danmark og Norge alene.

⁶⁸ Til sammenlikning ble det meldt inn 19 306 MT-rapporter i Sverige i 2018 (Finanspolisen, 2019)

Figur 5: Totalt antall MT-rapporter fra rapporteringspliktige aktører i Norge og Danmark i perioden 2012-2018 (SØIK, 2016; SØIK, 2019; Økokrim, 2019b)

Resultatene fra spørreundersøkelsen er ikke forenelig med de ovennevnte forholdene. Dette kan implisere at respondentene overvurderer egne ferdigheter. Dette fenomenet er kjent som *overconfidence bias*, og innebærer at overdreven tro på egne ferdigheter kan føre til systematiske svakheter i individers vurderinger (Pallier et al., 2002). Dersom bankansatte oppfatter å være mer kompetent enn det de er kan konsekvensene være at de i praksis undervurderer eller overser viktige indikasjoner på hvitvasking. Det kan også føre til de ikke ser behov for forbedring, da de mener at den kompetansen de besitter er tilstrekkelig. På den måten kan mistenkelige transaksjoner gå ubemerket gjennom banksystemet. Dette innebærer underrapportering og fører til at bankene kan utnyttes til hvitvaskingsformål.

Det bør poengteres at funnene i undersøkelsen kan skyldes uærlighet i respondentenes svar. Dersom det blir kjent for arbeidsgiver eller regulerende myndighet at etterlevelsen av hvitvaskingsloven oppleves som svak, kan det være uheldig for respondentene. Respondenten kan derfor oppgi uriktige svar i frykt for konsekvensene det potensielt kan få for dem personlig og arbeidsgiver dersom svarene ikke behandles konfidensielt. Utvalget uttrykker i tillegg unison enighet om høyt kompetansenivå. Vi har gjort metodiske valg for å forsøke å unngå

uærlighet.⁶⁹ Av den grunn er det sannsynlig at resultatene gjenspeiler overdreven tro på egne ferdigheter heller enn uærlighet.

6.3.2 Kostnad ved å rapportere

Til tross for at respondentene generelt sett har en positiv holdning til rapporteringsplikten finner vi at respondenter som opplever rapporteringsarbeidet som kostbart har signifikant lavere tilbøyelighet til å rapportere enn andre. Våre funn tyder på at hvorvidt respondentene opplever rapportering som ubehagelig påvirker tilbøyeligheten til å rapportere. Dette støttes av Bazerman et al. (2002) som argumenterer at man vil unngå å utsette seg for en ubehagelig situasjon når gevinsten, som i dette tilfellet er å forhindre hvitvasking, er usikker, ligger lengre frem i tid og er til dels usynlig. Våre funn er konsistent med klassisk økonomisk teori og antagelsen om rasjonelle aktører. Det forteller oss at ulempene bankansatte opplever i forbindelse med gjennomføring av rapporteringsplikten har betydning for beslutningen om å unnlate rapportering.

Våre funn viser videre at majoriteten av bankansatte har et proaktivt fokus; de finner forhindring av økonomisk kriminalitet som viktigste motiv for rapportering. Ifølge Gino & Margolis' antagelse (2011) vil et proaktivt fokus i større grad fremme ærlig atferd enn et preventivt fokus når det dreier seg om passive handlinger, eller fravær av handling. Våre funn støtter denne antagelsen. Det vil derfor være hensiktsmessig for banker å legge til rette for proaktivt fokus, da dette vil kunne føre til at ansatte er villig til å legge høyere innsats i rapporteringsarbeidet.

Vi finner at preventivt fokus har positiv effekt på tilbøyeligheten til å gjøre undersøkelser. For de som mener at å unngå bøter og erstatningsansvar er det viktigste motivet til å rapportere vil risikoen for å bli avslørt i mangelfull etterlevelse av hvitvaskingsloven være av betydning. Det er derfor rasjonelt å anta at lav risiko for å bli avslørt fører til svekket motivasjon for etterlevelse av loven. En konsekvens av et slikt preventivt fokus kan være at bankansatte i realiteten ikke etterlever undersøkelses- og rapporteringsplikten dersom risikoen for å bli avslørt og straffet ved mangelfull rapportering oppleves som ikke-eksisterende. Dette er samsvarer med Beckers teori som argumenterer for at et individ vil begå flere lovbrudd dersom risiko for å bli avslørt

⁶⁹ De metodiske valgene er nærmere omtalt i kapittel 5.2.1.

er lav. Dette er et argument som illustrerer viktigheten av å gi rapporteringspliktige som ikke oppfyller hvitvaskingslovens bestemmelser sanksjoner.

I Norge har historisk sett få banker mottatt sanksjoner for svikt i sin etterlevelse av undersøkelses- og rapporteringsplikten. Det har heller aldri vært tilfeller av rettssaker mot banker som skyldes brudd på hvitvaskingsloven eller straffelovens hvitvaskingsbestemmelser. I Danmark har myndighetene derimot i senere tid begynt å forfølge brudd på hvitvaskingsloven. Rapporteringspliktige aktører som tidligere ville fått forvaltningsmessige reaksjoner, får nå straffereaksjon eller bøter (Damslorå, 2019). I tillegg har Danske Bank-saken, som er omtalt innledningsvis, trolig også ført til større oppmerksomhet rundt AML. Disse faktorene viser hvordan bøter og straff kan ha betydning for rapportering i praksis.

6.3.3 Elektronisk overvåkingssystem

Resultater fra eksperimentet viser at tilstedeværelse av elektroniske overvåkingssystem kan føre til mindre kritiske vurderinger, og redusert evne til å ta egne vurderinger. Funnet stemmer med vår forventning, og er konsistent med studien til Parasuraman og Riley (1997) hvor de finner at beslutningstakere ofte stoler for mye på automatiserte hjelpemidler. Ved fravær av elektronisk overvåkingssystem tvinges de ansatte til å gjøre vurderinger av risiko selv. En slik aktiv involvering i risikovurderingen vil i lys av våre funn kunne føre til økt tilbøyelighet til å gjøre undersøkelser (reduisert *error of omission*). Dersom det elektroniske overvåkingssystemet ikke varsler en transaksjon kan man velge å forholde seg passiv og la transaksjonen passere i systemet, selv om man forstår at den burde undersøkes nærmere. Innføring av elektronisk overvåkingssystem vil således gjøre det enklere, bevisst eller ubevisst, for bankansatte å overse indikasjoner på en mistenkelig transaksjon dersom systemet ikke varsler. Denne mulige forklaringen støttes av Mazar & Hawkins' (2015) forskning som viser at individer opptrer mer uærlig når de passivt kan akseptere en feilaktig vurdering. Forklaringen støttes også av Sykes & Matza (1957) som argumenterer for at individer kan rasjonalisere egen involvering i lovbrudd dersom det er enkelt å forsvare den uetiske handlingen. Dersom systemet ikke varsler kan man unnskyldte fravær av handling med at overvåkingssystemet ikke flagget transaksjonen.

Resultatene viser videre signifikant forskjell på tilbøyeligheten til å gjøre undersøkelser av transaksjoner når systemet varsler en transaksjon og når det ikke varsler. Det elektroniske overvåkingssystemet skal være et verktøy for å hjelpe bankansatte i vurderingen av hvilke transaksjoner som bør undersøkes nærmere og ikke. I lys av dette er resultatet fra eksperimentet

som forventet og viser at overvåkingssystemet virker i sin hensikt. Når bankansatte oppfatter systemet som veldig treffsikkert vil dette være en rasjonell forklaring på hvorfor tilbøyeligheten er ulik når systemet varsler og ikke. Det er rasjonelt fordi hvorvidt systemet varsler eller ikke påvirker den faktiske sannsynligheten for at transaksjonen er mistenkelig. Vi finner at lav opplevd treffsikkerhet har sammenheng med lav tilbøyelighet til å utføre undersøkelser, og motsatt at høy opplevd treffsikkerhet har sammenheng med høy tilbøyelighet. For eksempel, dersom en bankansatt oppfatter at overvåkingssystemet fungerer på en hensiktsmessig måte, vil tilbøyeligheten til å følge opp et varsel øke fordi systemet effektiviserer jobben med å identifisere mistenkelige forhold. Dersom oppfatningen derimot er at systemet fungerer dårlig, vil tilbøyeligheten til å følge opp et varsel reduseres, hvilket er forståelig dersom det stadig må brukes unødvendig med tid og ressurser på å undersøke falske alarmer. At ansattes oppfattelse av det elektroniske overvåkingssystemets treffsikkerhet har sammenheng med tilbøyeligheten til å utføre undersøkelser understreker viktigheten av et velfungerende overvåkingssystem.

Det er likevel nødvendig å påpeke at høy oppfattet treffsikkerhet kan føre til *error of omission* dersom den faktiske treffsikkerheten til overvåkingssystemet er lav. Dette er problematisk dersom systemet ikke finner en transaksjon mistenkelig selv om den i realiteten er det. Svakheter i overvåkingssystemet kan derfor føre til reduksjon av den ansattes kritiske sans når tilliten til systemet er høy. I en slik kontekst vil det derfor være økt sannsynlighet for at hvitvaskingstransaksjoner ikke identifiseres. Dette støttes av Skitka et al. (1999) som fant at ufullstendige automatiserte hjelpemidler førte til flere feil i gruppen med automatiserte hjelpemidler sammenlignet med gruppen med manuelle vurderinger. Dette forklarte forskerne med at de automatiserte hjelpemidler ikke fanget opp de forholdene som burde blitt oppdaget. Ifølge Rune Grundekjøn (2019) avhenger overvåkingssystemets treffsikkerhet først og fremst av hvor gode bankene er til å tilpasse systemet til deres egen kundeportefølje og risiko.⁷⁰ Grundekjøn (2019) poengterer at det som i størst grad begrenser overvåkingssystemets treffsikkerhet er manglende kompetanse og ferdigheter ved parametersetting, og understreker videre at det er liten hjelp i et kostbart system for transaksjonsovervåking dersom kontroll og profil ikke skreddersys til den enkelte banks identifiserte risiko. Overdreven tro på egne ferdigheter (*overconfidence bias*) kan dermed påvirke de ansatte til å tro at treffsikkerheten er høyere enn den i realiteten er.

⁷⁰ Rune Grundekjøn er spesialrådgiver og controller i Finanstilsynet.

Skitka et al. (1999) fant i sin forskning at når systemet fungerte på riktig måte genererte gruppen som brukte automatiserte hjelpemidler mindre feil enn gruppen som foretok manuelle vurderinger. Videre fant de at Årsaken til denne skjevheten var at gruppen som brukte

Vi erfarer på bakgrunn av dette at det er viktig at ansatte som utfører risikovurderinger, undersøkelser og rapportering har tilstrekkelig kunnskap og kompetanse knyttet til anti-hvitvasking. Det støttes av Damslorå (2019) som erfarer at kunnskaper hos ansatte som har løpende kundekontakt og vurderer risiko for hvitvasking er like viktig som et godt overvåkingssystem. Spesielt viktig er det med gode rutiner og risikoforståelse for å skaffe innsikt i hvordan produkter kan bli misbrukt av kriminelle. Forståelse av risiko knyttet til produktene bankene tilbyr og om markedene de opererer i er avgjørende for å gjennomføre gode undersøkelser og sørge for at elektroniske overvåkingssystemer stilles inn mot de rette indikatorene.

6.3.3 Misnøye med tilbakemelding fra Økokrim

Resultatene fra undersøkelsen viser at nærmere halvparten av de relevante respondentene er misfornøyd med tilbakemeldingen Økokrim gir på mottatte MT-rapporter. Studier fra andre land avdekker også misnøye knyttet til tilbakemelding på innsendte rapporter om mistenkelige transaksjoner, og forklarer at manglende tilbakemelding er kilde til usikkerhet hos de rapporteringspliktige aktørene (e.g. Webb, 2004; Bello, 2016). Til tross for at vi kartlegger slik misnøye også blant norske bankansatte, finner vi ikke bevis for at denne misnøyen har sammenheng med tilbøyelighet til å rapportere. Dette impliserer at misnøyen ikke påvirker innsatsen som legges ned i undersøkelser og rapportering.

Selv om vi ikke finner bevis for at misnøyen med tilbakemeldingen påvirker beslutningen om å rapportere mistenkelige transaksjoner, kan det ha en negativ effekt på motivasjonen. Det kan også skape en følelse av at tidkrevende rapporteringsarbeid er ineffektiv bruk av ressurser og forsterke oppfatningen av at risikoen for å bli avslørt i mangelfullt rapporteringsarbeid er lav.

7. Avslutning

7.1 Konklusjon

I denne studien har vi undersøkt hvilke forhold som påvirker bankansattes beslutning om å rapportere mistenkelige transaksjoner. Bakgrunn og motivasjon for problemstillingen er at hvitvasking er et alvorlig samfunnsproblem ved at det gir kriminelle mulighet til å profitere på ulovlige handlinger. Hvitvasking gjennomføres stort sett ved misbruk av bankvesenet. Rapportering av mistenkelige transaksjoner er et viktig virkemiddel for å avdekke og forbygge hvitvasking. Myndigheten har ikke mulighet til å overvåke økonomien fullstendig, og er avhengig av at bankene bistår i regulering av finansmarkedene. Bankene og deres ansatte har derfor en viktig rolle i kampen mot hvitvasking. En vesentlig del av rapporteringsprosessen er at ansatte i bankene rapporterer internt når de avdekker mistenkelige forhold og transaksjoner. Utgangspunktet for denne masterutredningen har på bakgrunn av dette vært å undersøke hva som påvirker den bankansattes rapporteringsbeslutning.

For å besvare problemstillingen gjennomførte vi en spørreundersøkelse. Tidligere studier har kartlagt rapporteringspliktiges holdninger til anti-hvitvasking, men oss bekjent finnes det ikke forskning som tar for seg hvordan holdningene påvirker rapporteringsbeslutningen. Formålet med undersøkelsen var å kartlegge hvorvidt tidligere funn også er gjeldende i Norge, samt å undersøke hvilke forhold som påvirker tilbøyeligheten til å etterleve undersøkelses- og rapporteringsplikten hos bankansatte.

Resultatene fra undersøkelsen indikerer at bankansatte som opplever rapporteringsarbeidet som kostbart har lavere tilbøyelighet til å rapportere enn de som ikke gjør det. Videre finner vi at hvilke faktorer som er viktig for respondentenes motivasjon til å rapportere også påvirker tilbøyeligheten. Dersom viktigste motiv er å unngå bøter og erstatningsansvar er tilbøyeligheten til å gjøre undersøkelser lavere enn dersom de motiveres av å forhindre økonomisk kriminalitet. Dette funnet kan indikere at lav oppdagelsesrisiko vil svekke tilbøyeligheten når den ansatte har preventivt fokus.

Vi finner to elementer ved det elektroniske overvåkingssystemet som kan påvirke beslutningen om å rapportere. Det første elementet er at tilstedeværelse av et slikt system påvirker tilbøyeligheten til å utføre undersøkelser. Når systemet ikke varsler om en mistenkelig

transaksjon er tilbøyeligheten til å undersøke denne transaksjonen lavere enn dersom den ansatte må foreta en manuell vurdering av transaksjonens risiko. Dette skyldes at den ansatte i mindre grad aktivt involveres i risikovurderingen. Det andre elementet er at systemets oppfattede treffsikkerhet har betydning for beslutningen om å gjøre undersøkelser. Når den bankansatte oppfatter treffsikkerheten som høy påvirker det tilbøyeligheten til å gjøre undersøkelser positivt. Motsatt vil lav oppfattet treffsikkerhet ha sammenheng med lav tilbøyelighet til å gjøre undersøkelser. Dette beviser viktigheten av å ha et velfungerende overvåkingssystem som er innstilt etter riktige indikatorer.

Analyser av undersøkelsen viser at bankansatte har stor tiltro til egen kompetanse og ferdigheter, og opplever at de i stor grad er i stand til å identifisere hvitvasking. Økokrim og Finanstilsynets oppfatning av at det foreligger forbedringspotensial i rapporteringsarbeidet indikerer at respondentenes opplevelse av egne ferdigheter ikke er reell. Det kan tyde på at bankansatte har overdreven tro på egne ferdigheter. En slik beslutningsskjevheter kan påvirke den bankansatte til å tro at treffsikkerheten til det elektroniske overvåkingssystemet er høyere enn den faktisk er. Det kan resultere i ytterligere redusert årvåkenhet slik at andre potensielt mistenkelige transaksjoner som ikke varsles av systemet, ikke undersøkes grundig nok.

Dette studiet konkluderer med at forståelse for viktigheten av å ha et godt og velfungerende anti-hvitvaskingssystem i bankene er avgjørende for ansattes beslutning om å rapportere mistenkelige transaksjoner. Dette kan først og fremst bidra til gode holdninger og sørge for at rapporteringsplikten tas på alvor. Denne forståelsen er også viktig for at ansvaret bankene har for å forhindre hvitvasking ikke havner i skyggen av avkasting til aksjonærene. I tilfeller der den ansatte likevel har fokus på å unngå bøter og erstatningsansvar heller enn å forhindre hvitvasking, er et sentralt poeng at brudd på hvitvaskingsloven må følges konsekvent opp med straffereaksjoner.

En viktig del av å avdekke hvitvasking skjer ved hjelp av elektroniske overvåkingssystemer. Studien viser at utforming av systemene kan være avgjørende for den ansattes rapporteringsbeslutning. Systemets treffsikkerhet er avgjørende for ansattes beslutning om å rapportere. Treffsikkerheten avhenger først og fremst av hvor gode bankene er til å tilpasse systemene til egen risiko. Hvor god risikotilpasningen er betinges av kompetanse knyttet til identifisering av risiko og ferdigheter ved parametersetting.

7.2 Metodiske begrensninger ved studien

Det må tas forbehold om at innsamlet primær- og sekundærdata har metodiske begrensninger som kan påvirke studiens resultater. Det kan foreligge innholdsmessige svakheter grunnet studiens begrensede omfang. Vi vil i dette avsnittet diskutere de mest sentrale begrensningene.

Sekundære kilder som teori, relevant litteratur og tidligere forskning danner i stor grad grunnlaget for vår spørreundersøkelse og kan inneholde svakheter. Vi må videre presisere at tolkning av innhentet litteratur er basert på vår subjektive vurdering.

Som diskutert i kapittel 5.1.2 har vi ikke benyttet et sannsynlighetsutvalg. Dette gjør at vi ikke med sikkerhet kan si at utvalget er representativt. Videre er utvalgsstørrelsen noe liten. Vi har oppfylt målet om minst 90 respondenter, men et større utvalg ville i større grad gjort resultatene valide og representative. Det kan føre med seg utfordringer knyttet til uriktige svar ved valg av spørreundersøkelse som innsamlingsmetode for primærdata. Spørreundersøkelsen vår berører et sensitivt tema og vi kan ikke med sikkerhet si at alle respondentene har svart ærlig på alle spørsmål. Mennesker har en tendens til å overvurdere egne evner. Dette kan føre til redusert gyldighet i svarene.

På bakgrunn av studiets begrensede omfang må det presiseres at enkelte relevante perspektiv kan være utelatt. En økning i antall rapporter vil isolert sett ikke nødvendigvis føre til bekjempelse av hvitvasking. Studiets tidsramme har også satt begrensninger på analysens omfang og allerede diskuterte utfordringer knyttet til utvalgets karakter.

7.3 Forslag til videre forskning

I denne oppgaven har vi hovedsakelig basert oss på hvordan forhold som påvirker bankansattes beslutning om å rapportere henger sammen med antallet MT-rapporter Økokrim mottar i løpet av et år. Det er viktig å påpeke at antallet rapporter kun er én av flere indikatorer for å vurdere aktørenes rapporteringsarbeid. En annen viktig indikator er kvaliteten på de innsendte rapportene. Damslorå (2019) understreker betydningen av at rapporter med gode risikovurderinger, riktig informasjon og analyser sendes til Økokrim. Selv om antallet rapporter om mistenkelige transaksjoner ikke direkte sier noe om kvaliteten på rapporteringen, gir statistikk og kvantitativ analyse et innblikk i holdninger og fokus som bankene retter mot

anti-hvitvaskingsprosesser. Økt bruk av ressurser til opplæring, kompetanseutvikling og analyse av informasjon kan bidra til økt antall rapporter. Hvis ressursene benyttes på en hensiktsmessig måte kan det argumenteres for at et slikt fokus også vil føre til økt kvaliteten på rapportene. Således kan man begrunne at kvalitet og kvantitet til en viss grad henger sammen. En annen interessant innfallsvinkel ville derfor være å gjennomføre en studie som tar for seg både kvantum og kvalitet på rapporteringen.

I dette studiet har vi argumentert for at bankansatte overvurderer egne ferdigheter knyttet til anti-hvitvaskingsarbeidet. Det vil også være interessant å undersøke nærmere hvorvidt denne argumentasjonen er berettiget. En eksperimentell studie hvor bankansatte testes i ulike case kan bidra til å kartlegge det reelle ferdighetsnivået. I Danmark rapporteres det omtrent tre ganger så mange mistenkelige transaksjoner som i Norge. Ved å avdekke faktisk kunnskapsnivå hos bankansatte i Norge kan det være mulig å diskutere hvorvidt den store forskjellen kan forklares av ulikt ferdighetsnivå, strengere straffeforfølgelse eller andre faktorer.

Referanser

- Alvesson, M. (2011). Hvordan motivere individer. *Magma 3/2011*, 33-40. Hentet fra Magma: <https://www.magma.no/hvordan-motivere-individer>. Lest: 04.04.19
- Arlen, J. (2012). Corporate criminal liability: Theory and evidence. I A. Harel, & K. Hylton, *Research Handbook on the Economics of Criminal Law* (ss. 144-203). Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Baetz, M. C. (1998). The relationship between mission statements and firm performance: An exploratory study. *Journal of Management*, 35(6), 823-853.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. *Psychological Review*, ss. 191-215.
- Baron, J. (1999). Utility maximization as a solution: Promise, difficulties, and impediments. *American Behavioral Scientist*, 42 (8), ss. 1301-1321.
- Bazerman, M. H., Loewenstein, G., & Moore, D. A. (2002). Why Good Accountants Do Bad Audits. *Harvard Business Review* 80(11), ss. 96-102.
- Becker, G. (1968, Mars-April). Crime and Punishment: An Economic Approach. *Journal of Political Economy*, Vol. 76, No. 2, ss. 169-217.
- Bello, A. U. (2016). *Improving Anti-Money Laundering Compliance*. Palgrave Macmillan.
- Blumberg, B., Cooper, D., & Schindler, P. S. (2008). *Business Research Methods*. Maidenhead: McGraw-Hill Education.
- Bosworth-Davies, R. (1998). Living with the Law: A Survey of Money Laundering Reporting Officers and Their Attitudes Towards the Money Laundering Regulations. *Journal of Money Laundering Control*, Vol. 1, No. 3, 245-253.
- Brown, M. E., Treviño, L. K., & Harrison, D. A. (2004, Februar 17). Ethical leadership: A social learning perspective for construct. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, ss. 117-134.
- Byram, J. T. (1982). The economic inefficiency of corporate criminal liability. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 73(2), 582-603.
- Cappelen, A. W., & Tungodden, B. (2012). Incentiver og innsats. *Magma 5/2012*, 38-44.
- Christensen, J. (2018, desember 19). *Ti tidligere Danske Bank-ansatte arrestert i Estland*. Hentet fra Dagens Næringsliv: <https://www.dn.no/marked/danmark/danske-bank/estland/ti-tidligere-danske-bank-ansatte-arrestert-i-estland/2-1-504477>. Lest 19.05.19
- Crowe, E., & Higgins, E. T. (1997). Regulatory focus and strategic inclinations: Promotion and prevention in decision making. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 69(2), 117-132.
- Damslora, S. A. (2019, mai 22). Telefonintervju. (A. Hafthun, & H. Ulfesnes, Intervjuere)

- Danske Bank. (2018, september 19). *Konklusjoner av undersøkelsene knyttet til Danske Bank-avdelingen i Estland*. Hentet fra Danske Bank: <https://danskebank.com/no/nyheter-og-presse/nyhetsarkiv/company-announcements/2018/pressemelding-om-hvitvasking>
- Davidsen, A. B., Eide, C., Gautefald, S., & Nilsen, A. K. (2007). *Hvitvaskingslovens undersøkelses- og rapporteringsplikt: teori og praksis*. Bergen: Ratio forlag.
- Dønvoid-Myhre, L. (2019, Januar 9). *De antatte kidnapperne krever ikke-sporbar kryptovaluta: – Ingen tilfeldighet*. Hentet fra NRK: https://www.nrk.no/norge/de-antatte-kidnapperne-krever-ikke-sporbar-kryptovaluta_-_ingen-tilfeldighet-1.14372753. Lest: 17.02.19
- Eiterå, O. J. (2019, mars 5). Telefonintervju. (H. Ulfsnes, & A. L. Hafthun, Intervjuere)
- Engesland, B., Ekeløve-Slydal, G. M., & Borchgrevink, A. (2018, Oktober 26). *Hvordan bekjempe hvitvasking*. Hentet fra Dagens Næringsliv: <https://www.dn.no/innlegg/hvitvasking/nordea/bank/hvordan-bekjempe-hvitvasking/2-1-457710>. Lest: 02.04.19
- Europol. (2015). *Why is cash still a king?* Hentet fra Europol: <https://www.europol.europa.eu/publications-documents/why-cash-still-king-strategic-report-use-of-cash-criminal-groups-facilitator-for-money-laundering>. Lest: 26.04.19
- Europol. (2017). *From Suspicion to Action: Converting financial intelligence into greater operational impact*. European Union Agency for Law Enforcement Cooperation.
- Evans, J., Hannan, R., Krishnan, R., & Moser, D. (2001). Honesty in Managerial Reporting. *The Accounting Review*, 76(4), 537-599.
- FATF. (2014). *Anti-money laundering and counter-terrorist financing measures - Norway, Mutual Evaluation Report*. Financial Action Task Force.
- FATF. (2019, Februar). *FATF issues new Mechanism to Strengthen Money Laundering and Terrorist Financing Compliance*. Hentet fra FATF: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/methodology/FATF%20Methodology%2022%20Feb%202013.pdf>. Lest: 30.01.19
- Feldman, Y., & Lifshitz, S. (2011). Behind the Veil of Legal. *Law and Contemporary Problems*, ss. 133-174.
- Finans Norge. (2017a, November 8). *Samlet mot hvitvasking*. Hentet fra Finans Norge: <https://www.finansnorge.no/aktuelt/nyheter/2017/11/samlet-mot-hvitvasking/>. Lest: 03.02.19
- Finans Norge. (2017b, Juni 27). *Ofte stilte spørsmål – Hvitvaskingsregelverket*. Hentet fra Finans Norge: <https://www.finansnorge.no/siteassets/tema/okonomisk-kriminalitet-og-hvitvasking/ofte-stilte-sporsmal-om-hvitvasking---oppdatert-27.06.2017.pdf>. Lest: 03.02.19
- Finansdepartementet. (2018, September 14). *Nytt hvitvaskingsregelverk trer i kraft 15. oktober 2018*. Hentet fra Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/nytt-hvitvaskingsregelverk-trer-i-kraft-15.-oktober-2018/id2611047/>. Lest: 06.04.19

-
- Finanspolisen. (2019, mai). *Finanspolisen informerar: Verksamheten i statistik – 2018*. Hentet fra Polisen: https://polisen.se/contentassets/0808e4fd9d0545ad9a9f22f638bfebbb/finanspolisen-informerar_statistik-2018.pdf. Lest: 06.05.19
- Finanstilsynet. (2016, desember 23). *Veiledning - hvitvaskingsregler*. Hentet fra Finanstilsynet: <https://www.finanstilsynet.no/nyhetsarkiv/rundskriv/2016/veiledning---hvitvaskingsregler/>. Lest: 13.03.2019
- Finanstilsynet. (2018). *Risikovurdering - Hvitvasking og terrorfinansiering*. Januar.
- Gino, F., & Margolis, J. D. (2011). Bringing ethics into focus: How regulatory focus and risk preferences influence (Un)ethical behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 115(2), 145-156.
- Giske, M. E. (2018, desember 10). *Arbeidet mot hvitvasking høyt på agendaen i DNB*. Hentet fra DNB Nyheter: <https://www.dnbnyheter.no/dnb/arbeidet-mot-hvitvasking-hoyt-pa-agendaen-i-dnb/>. Lest: 21.04.2019
- Graklev, H. (2017, Mai 28). *Anti-hvitvasking og elektronisk overvåking*. Hentet fra pwc: <https://blogg.pwc.no/granskingsbloggen/artikkel-2-elektronisk-overv%C3%A5king>. Lest: 13.03.2019
- Gran, S., & Otterdal, M. (2019, januar 30). *Banker tvinges til ryddesjau*. Hentet fra Finansfokus: <https://www.finansforbundet.no/finansfokus/2019/01/30/banker-tvinges-til-ryddesjau/>. Lest: 27.02.19
- Gripsrud, G., Olsson, U. H., & Silkoset, R. (2016). *Metode og dataanalyse*. Cappelen Damm Akademisk.
- Grundekjøn, R. (2019, mai 24). Telefonintervju. (A. Hafthun, & H. Ulfsnes, Intervjuere)
- Hagelund, E. C., & Sandvik, J. R. (2016). *Revisor som samfunnets tillitsmann*. Bergen: Masteroppgave Norges Handelshøyskole.
- Haldevang, M. (2017, mars 21). *The top 50 global banks allegedly involved in a \$21 billion Russian money-laundering scheme*. Hentet fra Quartz: <https://qz.com/938504/the-top-50-global-banks-allegedly-involved-in-the-20-8-billion-russian-laundromat-money-laundering-scheme/>. Lest: 21.04.2019
- He, P. (2010). A topological study on money laundering. *Journal of Money Laundering Control*, Vol. 13 No. 1, 15-32.
- Helgesson, K. S. (2011). Public-Private Partners Against Crime: Governance, Surveillance and. *Surveillance & Society* 8(4), ss. 471-484.
- Hope, B., Hinshaw, D., & Kowsmann, P. (2018, oktober 23). *How One Stubborn Banker Exposed a \$200 Billion Russian Money-Laundering Scandal*. Hentet fra The Wall Street Journal: <https://www.wsj.com/articles/how-one-stubborn-banker-exposed-a-200-billion-russian-money-laundering-scandal-1540307327>. Lest: 21.04.19

- Hornæs, H. P. (2003, November 11). *Hypotesetesting for mastergradsstudium i informasjonssikkerhet*. Hentet fra Høgskolen i Gjøvik: <http://www.ansatt.hig.no/hansh/Portefolio/Stat/StatDS.pdf>. Lest: 29.04.19
- Høgseth, M. H. (2019, Mai 7). *Børsen: Thomas Borgen siktet i hvitvaskingsaken*. Hentet fra E24!: <https://e24.no/lov-og-rett/danske-bank/boersen-thomas-borgen-siktet-i-hvitvaskingsaken/24617449>. Lest: 07.05.2019
- Isa, Y. M., Sanusi, Z. M., & Barnes, P. A. (2015). Money Laundering Risk: From the Bankers' and Regulators Perspectives. *Procedia Economics and Finance* 28, ss. 7-13.
- Jacobsen, D. I. (2015). *Hvordan gjennomføre undersøkelser? Innføring i samfunnsvitenskapelig*. Cappelen Damm.
- Johannessen, A., Tuft, P. A., & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Abstrakt Forlag A/S.
- Johannessen, O., & Karlsen, O.-J. (2017). *Fintech – muligheter og utfordringer for hvitvaskingsarbeidet*. Hentet fra Finans Norge: <https://www.finansnorge.no/siteassets/kurs-og-konferanser/2017/hvitvaskingskonferanse/presentasjoner/dag-1/innlegg-4---fintech---muligheter-og-utfordringer-for-hvitvaskingsarbeidet---karlsen-og-johannesen-finanstilsynet.pdf>. Lest: 13.03.19
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2017). *Nasjonal risikovurdering 2016: Hvitvasking og terrorfinansiering i Norge*. Regjeringen.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2018). *Nasjonal risikovurdering 2018: Hvitvasking og terrorfinansiering i Norge*. Regjeringen.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979, Mars). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. *Econometrica*, ss. 263-292.
- Keller, G. (2012). *Managerial Statistics 9th edition*. South Western Cengage Learning.
- Klevstrand, A. (2019, April 29). *Norske banker langt bak danskene i varsler om hvitvasking*. Hentet fra Dagens Næringsliv: <https://www.dn.no/market/okokrim/danske-bank/hvitvasking/norske-banker-langt-bak-danskene-i-varsler-om-hvitvasking/2-1-593014>. Lest: 03.05.2019
- Kraakman, R. H. (1986). *Gatekeepers: The Anatomy of a Third-Party Enforcement Strategy*. Hentet fra Journal of Law, Economics, & Organization: <https://www.jstor.org/stable/764916>.
- Krais, J. (2018, Juli 16). *EU: 5th EU Anti-Money Laundering Directive published*. Hentet fra Global Compliance News: <https://globalcompliancenews.com/eu-5th-anti-money-laundering-directive-published-20180716/>. Lest: 23.03.19
- Kvikstad, H. (2018, oktober 17). *Nordea meldt til Økokrim – knyttes til hvitvasking av russiske milliarder*. Hentet fra Nettavisen: <https://www.nettavisen.no/na24/nordea-meldt-til-okokrim--knyttes-til-hvitvasking-av-russiske-milliarder/3423548066.html>. Lest: 19.04.19
- Lai, L. (1999). *Dømmekraft*. Tano Aschehoug.

- Lerberg, B. (2018, mai 14). *Finanstilsynet og finansbransjen enige: Vi må jobbe sammen for å bekjempe hvitvasking i Norge*. Hentet fra Bisnode: <https://blogg.bisnode.no/finansstilsynets-og-finansbransjen-enige-vi-m%C3%A5-jobbe-sammen-for-%C3%A5-bekjempe-hvitvasking-i-norge>. Lest: 06.03.19
- Levin, J., & Milgrom, P. (2004). *Introduction to Choice Theory*. Hentet fra Stanford: <http://web.stanford.edu/~jdlevin/Econ%20202/Choice%20Theory.pdf>
- Lund, K. (2019, mars 4). *Gruppesøksmål mot Danske i hvitvaskingssaken*. Hentet fra Dagens Næringsliv: <https://www.dn.no/utenriks/danske-bank/thomas-borgen/danmark/grupesoksmal-mot-danske-i-hvitvaskingssaken/2-1-556858>. Lest: 05.03.19
- Lund, K., & Trumpy, J. (2018, oktober 18). *Tidligere Økokrim-direktør: To grunner til at norske banker er ekstra utsatt for hvitvasking*. Hentet fra Dagens Næringsliv: <https://www.dn.no/market/hvitvasking/bill-browder/hermitage-capital-management/tidligere-okokrim-direktor-to-grunner-til-at-norske-banker-er-ekstra-utsatt-for-hvitvasking/2-1-453719>. Lest: 05.03.19
- Lund, M., Bendtsen, S., & Jung, E. (2018a, september 10). *Trods kraftige hvidvask-advarsler: Ansatte i Danske Banks skandalefilial fik bonus i 2014*. Hentet fra Berlingske: <https://www.berlingske.dk/virksomheder/trods-kraftige-hvidvask-advarsler-ansatte-i-danske-banks-skandalefilial-fik>. Lest: 22.03.19
- Lund, M., Bendtsen, S., & Jung, E. (2018b, august 24). *English version: An overview of the Danske Bank money laundering scandal*. Hentet fra Berlingske: <https://www.berlingske.dk/samfund/english-version-an-overview-of-the-danske-bank-money-laundering-scandal>. Lest: 22.03.19
- Mazar, N., & Hawkins, S. A. (2015, April 15). Choice architecture in conflicts of interest: Defaults as physical and psychological barriers to (dis)honesty. *Journal of Experimental Social Psychology* 59, ss. 113–117.
- Mazar, N., Amir, O., & Ariely, D. (2008, Desember). Dishonesty of Honest People: A Theory of Self-Concept Maintenance. *Journal of Marketing Research*, ss. 633-644.
- Mordal, T. (1989). *Som man spør, får man svar : arbeid med survey-opplegg*. Oslo: Tano.
- Morgenstern, O., & Neumann, J. v. (1944). *Theory of Games and Economic Behavior*. Princeton: Princeton University Press.
- OECD. (2013). *Illicit Financial Flows from Developing Countries: Measuring OECD responses*. OECD.
- Oterholm, G. (2017, september 20). *Nordea sperrer kontoer med flere hundre millioner*. Hentet fra Dagens Næringsliv: <https://www.dn.no/market/nordea/bank/hvitvasking/nordea-sperrer-kontoer-med-flere-hundre-millioner/2-1-167982>. Lest: 27.02.19
- Pallant, J. (2010). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using the SPSS program*. New York: McGraw Hill.

- Pallier, G., Wilkinson, R., Danthiir, V., Kleitman, S., Knezevic, G., Stankov, L., & Roberts, R. D. (2002). The Role of Individual Differences in the Accuracy of Confidence Judgments. *The Journal of General Psychology*, 129(3), 257–299.
- Parasuraman, R., & Riley, V. (1997, Juni). Humans and Automation: Use, Misuse, Disuse, Abuse. *Human Factors*, 39(2), ss. 230-253.
- Pietschmann, T., & Walker, J. (2011, Oktober). *Estimating illicit financial flows resulting from drug trafficking and other transnational organized crimes*. Hentet fra UNODC: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Studies/Illicit_financial_flows_2011_web.pdf
- Plous, S. (1993). *The Psychology of Judgement and Decision Making*. McGraw-Hill, Inc.
- Politidirektoratet. (2018). *Politiets innbyggerundersøkelse*. Kantar TNS.
- Reuters. (2018, august 14). *Danske Bank loses customers due to Estonia money laundering case: polling firm*. Hentet fra Reuters: <https://www.reuters.com/article/us-danske-bank-moneylaundering/danske-bank-loses-customers-due-to-estonia-money-laundering-case-polling-firm-idUSKBN1KZ0I6>. Lest: 24.04.19
- Riksadvokaten. (2018, september 11). *Nye retningslinjer for saker som gjeld heleri, kvitvasking og sjølvvasking*. Hentet fra Den høyere påtalemyndighet: <https://www.riksadvokaten.no/document/nye-retningslinjer-for-heleri-hvitvaskings-og-selvvaskingssaker/>.
- Ringdal, K., & Wiborg, Ø. (2017). *Lær deg Stata*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ross, S., & Hannan, M. (2007). Money laundering regulation and risk-based decision-making. *Journal of Money Laundering Control Vol. 10 Issue: 1*, ss. 106-115.
- Rui, J. P. (2012). *Hvitvasking: Fenomenet, regelverket og nye strategier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sagmoen, I. (2019, Mars 4). *DNB-sjefen mener bankene aldri vil være i mål med kampen mot hvitvasking*. Hentet fra E24: <https://e24.no/boers-og-finans/dnb/dnb-sjefen-mener-bankene-aldri-vil-vaere-i-maal-med-kampen-mot-hvitvasking/24574249>. Lest: 05.03.19
- Saunders, M., Lewis, P., & Thornhill, A. (2012). *Research methods for business students*. Pearson.
- Skitka, L. J., Mosier, K. L., & Burdick, M. (1999, November). Does automation bias decision-making? *International Journal of Human-Computer Studies volume 51, Issue 5*, ss. 991-1006.
- Solheimsnes, P. (2018, september 25). *Dette er hvitvaskingsskandalene som ryster europeiske banker*. Hentet fra E24: <https://e24.no/pluss/utenriks/okonomisk-kriminalitet/dette-er-hvitvaskingsskandalene-som-ryster-europeiske-banker/24448587>. Lest: 06.04.19
- Statistisk sentralbyrå. (2019, Mars 27). *Anmeldte lovbrudd*. Hentet fra Statistisk sentralbyrå: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/statistikker/lovbrudda/aar>. Lest: 02.05.19
- Strzelecki, T. S. (2018, Oktober 22). *En hvit økonomi er en forutsetning for hele DNBS virksomhet*. Hentet fra DNB Nyheter: <https://www.dnbnyheter.no/nyheter/kampen-mot-hvitvasking/>. Lest: 14.04.19

-
- Sykes, G., & Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664-670.
- Søfting, R. (2019, Mai 20). Telefonintervju. (A. L. Hafthun, & H. Ulfsnes, Intervjuere)
- SØIK. (2016, mai 22). *Banker og spiludbydere indberetter mange flere mistanker om hvidvask*. Hentet fra Anklagemyndigheden: <https://anklagemyndigheden.dk/da/banker-og-spiludbydere-indberetter-mange-flere-mistanker-om-hvidvask>. Lest: 19.05.19
- SØIK. (2019, april 9). *Underretninger og videregivelser 2018*. Hentet fra Anklagemyndigheden: <https://anklagemyndigheden.dk/sites/default/files/inline-files/Underretninger%20og%20videregiv>. Lest: 19.05.19
- Søreide, T. (2013). *Korrupsjon: mekanismer og mottiltak*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Søreide, T. (2016). *Corruption and Criminal Justice: Bridging Economic and Legal Perspectives*. Cheltenham, Gloucestershire: Edward Elgar Publishing.
- Tax Justice Network. (2018). *Financial Secrecy Index*. Tax Justice Network.
- Tax Justice Network Norge. (2018, januar 30). *Financial Secrecy Index 2018: Norge dårligst i Norden*. Hentet fra Tax Justice Network Norge: <http://taxjustice.no/ressurser/financial-secrecy-index-2018-norge-darligst-i-norden>. Lest: 17.04.19
- Tirole, J. (1986). Hierarchies and Bureaucracies: On the Role of Collusion in Organizations. *Journal of Law, Economics, & Organization*, Vol. 2, No. 2, 181-214.
- Tjora, A. (2018, februar 20). *Store norske leksikon*. Hentet fra <https://snl.no/beslutningsteori>. Lest: 04.02.19
- Torset, N. (2019, februar 20). *Stor avsløring: Swedbank anklages for storstilt hvitvasking*. Hentet fra Aftenposten: <https://www.aftenposten.no/okonomi/i/ddV5zj/Stor-avsloring-Swedbank-anklages-for-storstilt-hvitvasking>. Lest: 21.04.19
- Transparency International. (2018). *Corruption Perceptions Index 2018*. Transparency International.
- Tyler, T. R., & Balder, S. L. (2005). Can businesses effectively regulate employee conduct? The antecedents of rule following in work settings. *Academy of Management Journal*, 48(6), 1143-1158.
- UK Government. (2014, oktober 2). *Appoint a nominated officer and train staff for money laundering supervision*. Hentet fra Gov.uk: <https://www.gov.uk/guidance/money-laundering-regulations-nominated-officers-and-employee-training>. Lest: 01.05.19
- Unger, B., & Waarden, F. v. (2009). How to Dodge Drowning in Data? Rule- and Risk-Based Anti Money Laundering. *Review of Law & Economics* 5:2.
- Webb, L. (2004). A survey of money laundering reporting officers and their attitudes towards money laundering regulations. *Journal of Money Laundering Control*, Vol. 7 Issue: 4, 367-375.
- World Values Survey. (2014). *Trust in others*. Madrid: World Values Survey.
- Zahra, S. A., Priem, R. L., & Rasheed, A. A. (2005). The Antecedents and Consequences of Top Management Fraud. *Journal of Management*, Vol. 31 No. 6, 803-828.

- Zeidan, M. J. (2013). Effects of illegal behavior on the financial performance of US banking institutions. *Journal of Business Ethics*, 112(2), 313-324.
- Økokrim. (2015, Juli). Trusselvurdering 2015-2016. Oslo. Hentet fra Økokrim.
- Økokrim. (2017, Juni 6). *Om Økokrim*. Hentet fra Økokrim: <https://www.okokrim.no/om-okokrim.422248.no.html>. Lest: 04.04.19
- Økokrim. (2018). *Trusselvurdering 2018*. Oslo: Økokrim.
- Økokrim. (2019a, mars, 4). *Hvitvasking*. Hentet fra Økokrim: <https://www.okokrim.no/hvitvasking.6004527.html>. Lest: 04.04.19
- Økokrim. (2019b, april 16). *Statistikk MT-rapporter*. Hentet fra Økokrim: <https://www.okokrim.no/statistikk-mt-rapporter.475337.no.html>. Lest: 20.05.19
- Østli, M. (2018). Ny hvitvaskingslov. *Finansfokus - Arbeidsrett del 1*, 51.

Appendiks

Appendiks 1: Tidsbruk

Gjennomsnittstid ved gjennomføring av spørreundersøkelse

Deskriptiv data

	N	Gjennomsnitt	Standardavvik	Minimum	Maksimum
Tid (i sekunder)	151	459.351	354.6278	144	2538
Valid N	151				

Appendiks 2: Svar på spørreundersøkelsen

Deskriptiv data

2.1 Samtykke

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Ja	151	100.00	100.00
Total	151	100.00	

2.2 Jobber du i bank?

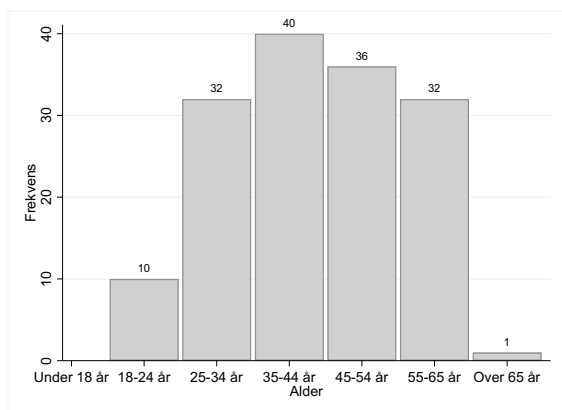
	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Ja, heltid	145	96.03	96.03
Ja, deltid	6	3.97	100.00
Nei	0		
Total	151	100.00	

2.3 Hva er ditt kjønn?

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Kvinner	80	52.98	52.98
Menn	71	47.02	100.00
Total	151	100.00	

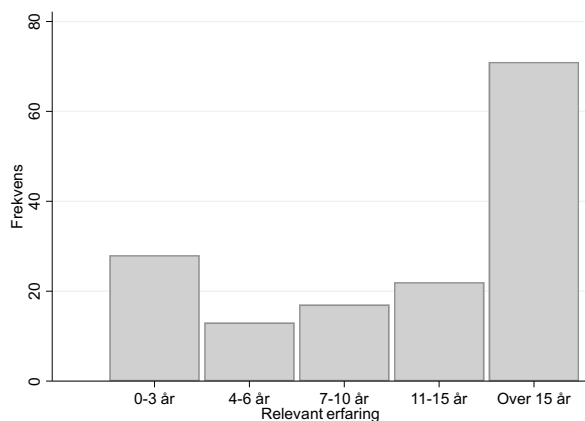
2.4 Hvilken aldergruppe tilhører du?

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Under 18 år	0	0	0
18-24 år	10	6.62	6.62
25-34 år	32	21.19	27.81
35-44 år	40	26.49	54.30
45-54 år	36	23.84	78.15
55-65 år	32	21.19	99.34
Over 65 år	1	0.66	100.00
Total	151	100.00	

2.5 Hvor lang erfaring har du fra bank eller annet relevant arbeid?

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
0-3 år	28	18.54	18.54
4-6 år	13	8.61	27.15
7-10 år	17	11.26	38.41
11-15 år	22	14.57	52.98
Over 15 år	71	47.02	100.00
Total	151	100.00	

2.6 Har banken du jobber i egen compliance-ansvarlig?

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Ja	135	88.74	88.74
Nei	5	3.31	92.05
Usikker	12	7.95	100.00
Total	151	100.00	

2.7 Hvor mange årsverk er det i banken du jobber i?

Årsverk i banken	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Under 20	10	6.62	6.62
20-50	45	29.80	36.42
Over 50	96	63.58	100.00

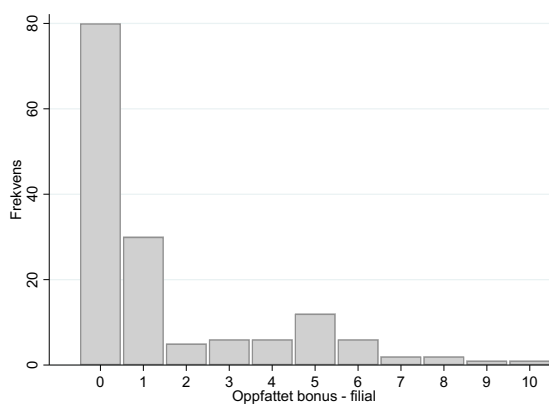
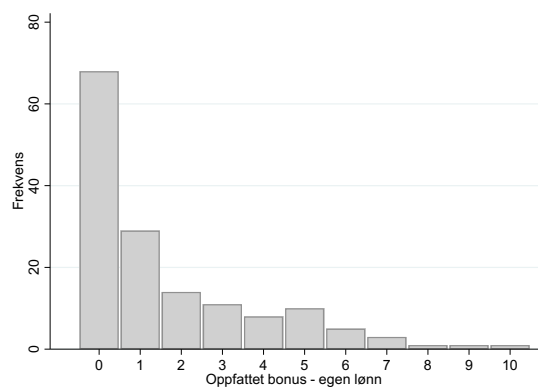
Total	151	100.00	

2.8 og 2.9

I hvilken grad påvirkes din lønn/bonus av bankens omsetningsvolum?

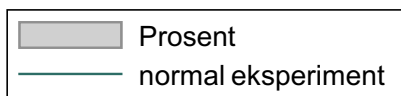
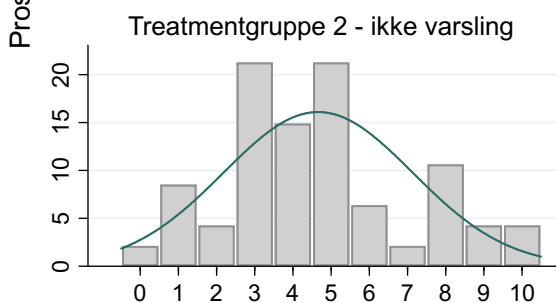
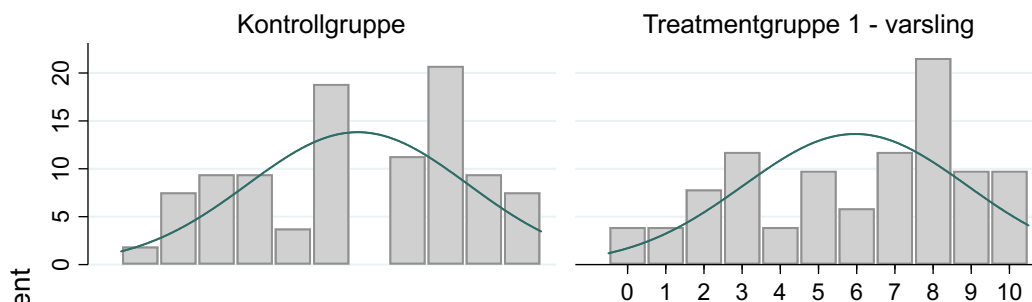
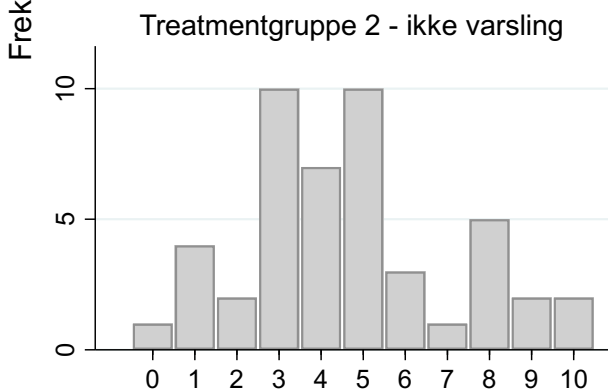
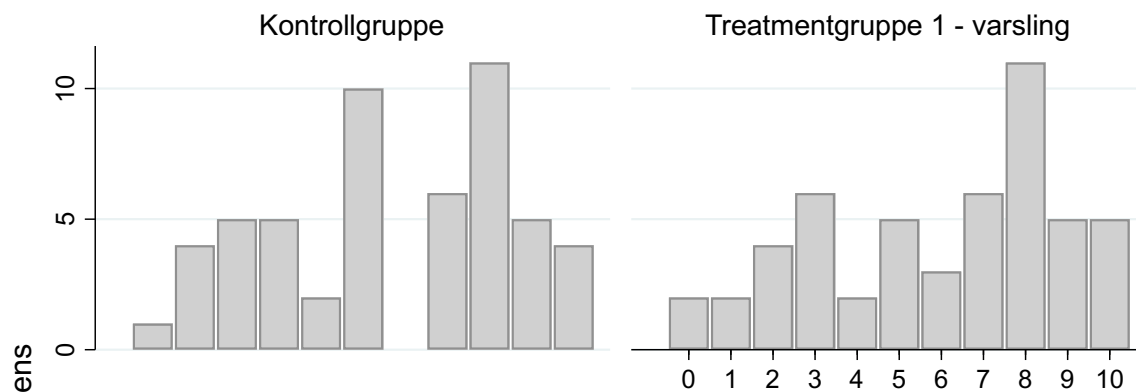
I hvilken grad påvirkes filialens bonus av sin omsetning?

	N	Gjennomsnitt	Standardavvik	Minimum	Maksimum
Egen bonus	151	1.655629	2.191031	0	10
Filialens bonus	151	1.503311	2.282905	0	10

2.10 Eksperiment – elektronisk overvåkingssystem

	N	Gjennomsnitt	Standardavvik	Minimum	Maksimum
Kontrollgruppe	53	5.698113	2.886207	0	10
Treatmentgruppe 1: varsling	51	5.960784	2.92548	0	10
Treatmentgruppe 2: ikke varsling	47	4.659574	2.478399	0	10
Total	151				

2.11

2.11.1 Jeg er i stand til å utføre risikobaserte kundetiltak (customer due dilligence)

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Helt enig	87	57.62	57.62
Delvis enig	36	23.84	81.46
Verken enig eller uenig	18	11.92	93.38
Delvis uenig	4	2.65	65.03
Helt uenig	6	3.97	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		1.715232
Median		1. Helt enig

2.11.2 Jeg er i stand til å bruke det elektroniske overvåkingssystemet på en effektiv måte

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Helt enig	74	49.01	49.01
Delvis enig	53	35.10	84.11
Verken enig eller uenig	13	8.61	92.72
Delvis uenig	5	3.31	96.03
Helt uenig	6	3.97	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		1.781457
Median		2. Delvis enig

2.11.3 Jeg er i stand til å gjenkjenne forhold som kan indikere hvitvasking

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Helt enig	84	55.63	55.63
Delvis enig	59	39.07	94.70
Verken enig eller uenig	5	3.31	98.01
Delvis uenig	1	0.66	98.68
Helt uenig	2	1.32	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		1.529801
Median		1. Helt enig

2.12

2.12.1 Jeg opplever at rapportering av mistenkelige transaksjoner er viktig for bedriften

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Helt enig	130	86.09	86.09
Delvis enig	18	11.92	98.01
Nøytral	2	1.32	99.34
Delvis uenig	0	0	99.34
Helt uenig	1	0.66	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		1.172185
Median		1. Helt enig

2.12.2 Jeg opplever at rapportering av mistenkelige transaksjoner er viktig for samfunnet

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Helt enig	138	91.39	91.39
Delvis enig	13	8.61	100.00
Nøytral	0	0	
Delvis uenig	0	0	
Helt uenig	0	0	
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		1.086093
Median		1. Helt enig

2.12.3 Jeg opplever at rapportering av mistenkelige transaksjoner kan være ubehagelig for meg personlig

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Helt enig	11	7.28	7.28
Delvis enig	37	24.50	31.79
Nøytral	23	15.23	47.02
Delvis uenig	30	19.87	66.89
Helt uenig	50	33.11	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		3.470199
Median		4. Delvis uenig

2.12.4 Jeg opplever at rapportering av mistenkelige transaksjoner er tidkrevende

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Helt enig	52	34.44	34.44
Delvis enig	57	37.75	72.19
Nøytral	23	15.23	87.42
Delvis uenig	12	7.95	95.36
Helt uenig	7	4.64	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		2.10596
Median		2. Delvis enig

2.12.5 Jeg opplever at rapportering av mistenkelige transaksjoner er kostbart

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Helt enig	24	15.89	15.89
Delvis enig	39	25.83	41.72
Nøytral	53	35.10	76.82
Delvis uenig	20	13.25	90.07
Helt uenig	15	9.93	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		2. 754967
Median		3. Nøytral

2.12.6 Jeg opplever at rapportering av mistenkelige transaksjoner går på bekostning av andre arbeidsoppgaver

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Helt enig	25	16.56	16.56
Delvis enig	38	25.17	41.72
Nøytral	35	23.18	64.90
Delvis uenig	32	21.19	86.09
Helt uenig	21	13.91	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		2.907285
Median		3. Nøytral

2.12.7 Jeg opplever at rapportering av mistenkelige transaksjoner ikke burde være en del av bankens ansvarsområde

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Helt enig	1	0.66	0.66
Delvis enig	4	2.65	3.31
Nøytral	12	7.95	11.26
Delvis uenig	18	11.92	23.18
Helt uenig	116	76.82	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		4.615894
Median		5. Helt uenig

2.13 Hva motiverer deg til å rapportere om mistenkelige transaksjoner? (Rangering fra 1 til 5, hvor 1 er viktigst og 5 minst viktig)

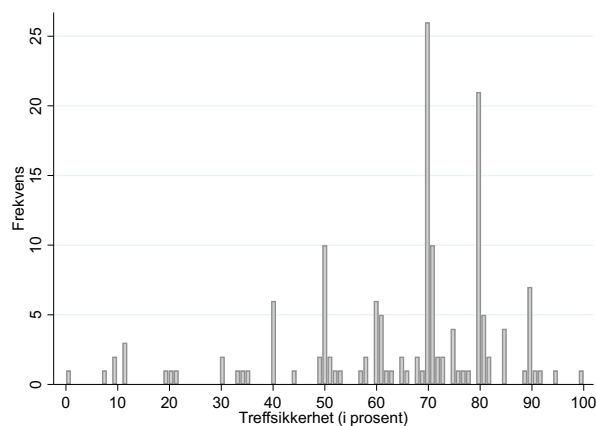
Rang	Unngå bøter og erstatningsansvar		Unngå medieoppslag og tap av bankens omdømme		Forhindre økonomisk kriminalitet		Anerkjennelse og økte karrieremuligheter		Følge min arbeidsinstruks	
	Frekv.	Prosent	Frekv.	Prosent	Frekv.	Prosent	Frekv.	Prosent	Frekv.	Prosent
1	10	6,71	11	7,38	106	71,14	2	1,34	20	13,42
2	39	26,17	47	31,54	22	14,77	3	2,01	38	25,50
3	54	36,24	45	30,20	16	10,74	6	4,03	28	18,79
4	35	23,49	43	28,86	3	2,01	24	16,11	44	29,53
5	11		3	2,01	2	1,34	114	76,51	19	12,75
Totalt	149	100,00	149	100,00	149	100,00	149	100,00	149	100,00
Median	3		3		1		5		3	
Mean	2,99		2,89		1,48		4,64		3,03	

2.14 Hva opplever du motiverer din arbeidsgiver (banken) til å rapportere om mistenkelige forhold? (Rangering fra 1 til 4, hvor 1 er viktigst og 4 minst viktig)

Rangering	Unngå bøter og erstatningsansvar		Unngå medieoppslag og tap av bankens omdømme		Forhindre økonomisk kriminalitet		Overholde lov- og regelverk	
	Frekvens	Prosent	Frekvens	Prosent	Frekvens	Prosent	Frekvens	Prosent
1	14	9,27	25	16,56	57	37,75	55	36,42
2	39	25,83	26	17,22	32	21,19	54	35,76
3	56	37,09	56	37,09	16	10,60	23	15,23
4	42	27,81	44	29,14	46	30,46	19	12,58
Totalt	151	100,00	151	100,00	151	100,00	151	100,00
Median	3		3		2		2	
Gjennomsnitt	2,83		2,79		2,34		2,04	

2.15 Treffsikkerhet elektronisk overvåking (i prosent)

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		64.70199
Standardavvik		20.13945
Minimum		0
Maksimum		100

2.16 Jeg har tillit til at min overordnede følger opp mine varsler om mistenkelige transaksjoner internt

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Svært enig	112	74.17	74.17
Delvis enig	22	14.57	88.74
Verken enig eller uenig	9	5.96	94.70
Delvis uenig	1	0.66	95.36
Svært uenig	7	4.64	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		1.516556
Median		1. Svært enig

2.17 Opplæring

2.17.1 Jeg har fått opplæring slik at jeg er kjent med forpliktelser i henhold til hvitvaskingsloven

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Svært enig	120	79.47	79.47
Delvis enig	26	17.22	96.69
Verken enig eller uenig	3	1.99	98.68
Delvis uenig	2	1.32	100.00
Svært uenig	0	0	
Total	149	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		1.251656
Median		1. Helt enig

2.17.2 Jeg får jevnlig opplæring slik at kunnskapen vedlikeholdes og oppdateres

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Svært enig	104	68.87	68.87
Delvis enig	34	22.52	91.39
Verken enig eller uenig	9	5.96	97.35
Delvis uenig	3	1.99	99.34
Svært uenig	1	0.66	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		1.430464
Median		1. Helt enig

2.18 Hvitvaskingsregelverket er enkelt å forholde seg til

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Svært enig	18	11.92	11.92
Delvis enig	86	56.95	68.87
Verken enig eller uenig	24	15.89	84.77
Delvis uenig	21	13.91	98.68
Svært uenig	2	1.32	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		2.357616
Median		2. Delvis enig

2.19 Dersom en bankansatt ikke oppdager en mistenkelig transaksjon, hvor sannsynlig er det at den blir oppdaget av noen andre?

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Svært sannsynlig	20	13.25	13.25
Ganske sannsynlig	45	29.80	43.05
Usikker	55	36.42	79.47
Lite sannsynlig	27	17.88	97.35
Svært usannsynlig	4	2.65	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		2.668874
Median		3. Usikker

2.20 Jeg opplever ubehagelige situasjoner og/eller konfrontasjoner med kunder i forbindelse med at det gjøres undersøkelser av mistenkelige forhold

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Svært ofte	3	1.99	1.99
Ofte	11	7.28	9.27
Sjelden	56	37.09	46.36
Svært sjelden	39	25.83	72.19
Aldri	28	18.54	90.73
Ikke relevant	14	9.27	100.00
Total	151	100.00	

N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		3.794702
Median		4. Delvis uenig

2.21 Er du tildelt en rolle som rapporteringspliktig i Altinn?

Rapporteringspliktig i Altinn	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Ja	40	26.49	26.49
Nei	101	66.89	93.38
Vet ikke	10	6.62	100.00
Total	151	100.00	

2.22 Jeg er fornøyd med tilbakemeldingen Økokrim gir på innsendte rapporter om mistenkelige forhold (utover tilbakemelding på bekreftet mottagelse)

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Svært fornøyd	2	1.32	1.32
Fornøyd	14	9.27	10.60
Nøytral	21	13.91	24.50
Lite fornøyd	18	11.92	36.42
Misfornøyd	17	11.26	47.68
Vet ikke/Ikke relevant	79	52.32	100.00
Total	151	100.00	

Tilbakemelding alle		
N	Valid	151
	Missing	0
Gjennomsnitt		4.794702
Median		6. Vet ikke/ikke relevant
Tilbakemelding relevante		
N	Valid	51
	Missing	100
Gjennomsnitt		3.333333
Median		4. Lite fornøyd

2.23 Har du noen gang unnlatt å (internt eller eksternt) rapportere en mistenkelig transaksjon som burde vært rapportert?

	Frekvens	Prosent	Kumulativ prosent
Sannsynligvis ja	30	19.87	19.87
Sannsynligvis nei	121	80.13	100.00
Total	151	100.00	

Appendiks 3: Deskriptiv statistikk

8.1 Respondenter

Krystabulering, kjikvadrattest

Rad: Alder

Kolonne: Relevant erfaring

	0-3 år	4-6 år	7-10 år	11-15 år	Over 15 år	Total
18-24 år	8	2	0	0	0	10
25-34 år	16	7	7	2	0	32
35-44 år	3	4	8	13	12	40
45-54 år	1	0	2	5	28	36
55-65 år	0	0	0	2	30	32
Over 65 år	0	0	0	0	1	1
Total	28	13	17	22	71	151

Pearson $\chi^2(20) = 135.2940$

Kendall's tau-b = 0.7105

p-verdi = 0.0000

8.2 Rapportering kan være ubehagelig personlig

Mann Whitney U test

Avhengig variabel: Tilbøyelighet til å rapportere

Groups	N	Rank sum	Expected
1	48	1733.5	1728
2	23	822.5	828
Combined	71	2556	2556
p-value = 0.9298			

8.3 Jeg opplever ubehag eller konfrontasjon knyttet til kundetiltak

Kruskal-Wallis test

Avhengig variabel: Tilbøyelighet til å rapportere

Gruppe	N	Rank sum
1. Svært ofte	3	258.00
2. Ofte	11	822.00
3. Sjelden	56	4397.50
4. Svært sjelden	39	3134.00
5. Aldri	28	2010.00

chi-squared with ties = 1.631 with 4 df.

p-value = 0.3521

Krysstabell, kjikvadrattest

Rad: Oppdages av andre

Kolonne: Unnlatt å rapportere en transaksjon som burde vært rapportert^(tilbøyelighet til å rapportere)

	Sannsynligvis ja	Sannsynligvis nei	Total
Svært sannsynlig	0	20	20
Ganske sannsynlig	5	40	45
Usikker	15	40	55
Lite sannsynlig	9	18	27
Svært lite sannsynlig	1	3	4
Total	30	121	151

Pearson $\chi^2(4) = 12.1618$

Kendalls tau-b = -0.2497

p-verdi = 0.016*

8.4 Elektronisk overvåkingssystem

Jeg er i stand til å bruke det elektroniske overvåkingssystemet på en effektiv måte

Kruskal Wallis test

Avhengig variabel: Tilbøyelighet til å rapportere.

Groups	N	Ranksum
1. Enig	63	4449.50
2. Nøytral	53	3992.50
3. Uenig	35	3034.00

chi-squared with ties = 6.392 with 2 df.

p-value = 0.0409**

Mann Whitney U

Avhengig variabel: Tilbøyelighet til å rapportere

Groups	N	Rank sum	Expected
1	127	9094.5	8826.5
2	11	496.5	764.5
Combined	138	9591	9591

p-value = 0.0341**

Krysstabulering, kjikvadrattest

Rad: Rapportering er kostbart

Kolonne: Rapportering er tidkrevende

	Enig	Nøytral	Uenig	Total
Enig	61	2	0	63
Nøytral	35	14	4	53
Uenig	13	7	15	35
Total	109	23	19	151

Pearson $\chi^2(4) = 56.9067$

Kendall's tau-b = 0.5089

p-value = 0.000***

Krysstabulering, kjikvadrattest

Rad: Rapportering er kostbart

Kolonne: Rapportering går på bekostning av andre arbeidsoppgaver

	Enig	Nøytral	Uenig	Total
Enig	42	12	9	63
Nøytral	17	17	19	53
Uenig	4	6	25	35
Total	63	35	53	151

Pearson $\chi^2(4) = 42.0450$ Pr = 0.000

Kendall's tau-b = 0.4579

p-value = 0.000***

Appendiks 4: Hypotese 1

Kruskal Wallis

Rapportering er kostbart

Avhengig variabel: Tilbøyelighet til å rapportere

	N	Ranksum
1. Enig	63	4449.50
2. Nøytral	53	3992.50
3. Uenig	35	3034.00

chi-squared with ties = 6.392 with 2 d.f.

p-verdi = 0.0409**

Mann Whitney U

Avhengig variabel: Tilbøyelighet til å rapportere

Grupper: Rapportering er kostbart

Grupper	N	Rank sum	Expected	p-verdi
1	63	3353	3118.5	
3	53	1498	1732.5	
Combined	98	4851	4851	0.0111**

Mann Whitney U

Avhengig variabel: Tilbøyelighet til å rapportere

Grupper: Rapportering er tidkrevende

Grupper	N	Rank sum	Expected	p-verdi
1	109	7178	7030.5	
3	19	1078	1225.5	
Combined	128	8256	8256	0.1728

Grupper: Rapportering går på bekostning av andre arbeidsoppgaver

Grupper	N	Rank sum	Expected	p-verdi
1	63	4063	3685.5	
3	53	2723	3100.5	
Combined	151	6786	6786	0.0024***

Grupper: Rapportering kan være ubehagelig for meg personlig

Grupper	N	Rank sum	Expected	p-verdi
1	48	2840	2840	
3	80	5416	5416	
Combined	128	8256	8256	0.064*

Appendiks 5: Hypotese 2

Krysstabulering kjikvadrattest

Rad: Egen motivasjon: Forhindre økonomisk kriminalitet

Kolonne: Arbeidsgivers motivasjon: Forhindre økonomisk kriminalitet

	Viktig	Mindre viktig	Total
Viktig	88	40	128
Mindre viktig	1	22	23
Total	89	62	151

Pearson $\chi^2(1) = 33.4144$

Kendall's tau-b = 0.4704

ASE = 0.058

p-value = 0.000***

Mann Whitney U test

Avhengig variabel: Tilbøyelighet til å rapportere

Groups	N	Rank sum	Expected
0 (alle andre)	63	4676	4788
1 (samsvar)	88	6800	6688
Combined	151	11476	11476

p-value = 0.5408

Krysstabulering kjikvadrattest

Rad: Egen motivasjon: Unngå bøter og erstatningsansvar

Kolonne: Arbeidsgivers motivasjon: Unngå bøter og erstatningsansvar

	Viktig	Mindre viktig	Total
Viktig	28	21	49
Mindre viktig	25	77	102
Total	53	98	151

Pearson $\chi^2(1) = 15.4734$

Kendall's tau-b = 0.3201

ASE = 0.081

p-value = 0.000***

Mann Whitney U

Grupper	N	Rank sum	Expected
0 (alle andre)	123	9456.5	9348
1 (samsvar)	28	2019.5	2128
Combined	151	11476	11476

p-value = 0.4523

Appendiks 6: Hypotese 3

Krysstabulering

Rad: Tilbakemelding fra Økokrim på innsendt rapport

Kolonne: Tilbøyelighet til å rapportere

Tilbakemelding fra Økokrim	Unnlatt å rapportere		
	Sannsynligvis ja	Sannsynligvis nei	Total
1 Fornøyd	4	12	16
2 Misfornøyd	9	26	35
3 Nøytral/ikke relevant	17	83	100
Total	30	121	151

Pearson $\chi^2(2) = 1.5328$

Cramér's $V = 0.1008$

p-value = 0.465

Mann Whitney U

Avhengig variabel: Tilbøyelighet til å rapportere.

Tilbakemelding	N	Rank sum	Expected
Fornøyd	16	418	416
Misfornøyd	35	908	910
Combined	51	1326	1326

p-value 0.9571

Appendiks 7: Hypotese 4

Mann Whitney U test

Avhengig variabel: Tilbøyelighet til å utføre undersøkelser

	N	Rank sum	Expected
Kontrollgruppe	53	2708	2782.5
Treatmentgruppe 1	51	2752	2677.5
Combined	104	5460	5460

p-value = 0.6250

	N	Rank sum	Expected
Kontrollgruppe	53	2939	2676.5
Treatmentgruppe 2	47	2111	2373.5
Combined	100	5050	5050

p-value = 0.0673*

	N	Rank sum	Expected
Treatmentgruppe 1	51	2842	2524.5
Treatmentgruppe 2	47	2009	2326.5
Combined	100	4851	4851

p-value = 0.0229**

Lineær multippel regresjon

Avhengig variabel modell 1-5: Tilbøyelighet til å utføre undersøkelser

Modell 1

Variabel	Koeffisient	Standardfeil	t	P > t
Treatment 1	0.2626711	0.5452659	0.48	0.631
Treatment 2	-1.038539	0.5569649	-1.86	0.064*
Konstant	5.698113	0.3818359	14.92	0.000

R-squared = 0.0386, adj. R-squared = 0.0256

*** p < 0.01, ** p < 0.05, * p < 0.10

Modell 2

Variabel	Koeffisient	Standardfeil	t	P > t
Treatment 1	0.4706231	.5337046	0.88	0.379
Treatment 2	-.8560802	.5440575	-1.57	0.118
Treffsikkerhet	.0347401	.0110468	3.14	0.002***
Konstant	3.323335	.8412931	3.95	0.000

R-squared = 0.0992, adj. R-squared = 0.0808

*** p < 0.01, ** p < 0.05, * p < 0.10

Kruskal Wallis test

Kontrollgruppen deles i to:

1. De som har høy tilbøyelighet til å undersøke i eksperimentet
2. De som har lav tilbøyelighet til å undersøke i eksperimentet

Avhengig variabel: Treffsikkerhet

	N	Ranksum
1. Høy	134	4449.50
2. Lav	17	3034.00

chi-squared with ties = 9.237 with 1 d.f.

p-verdi = 0.0024***

Modell 3

Variabel	Koeffisient	Standardfeil	t	P > t
Treatment 1	0.3971648	0.5337189	0.74	0.458
Treatment 2	-0.8986745	0.5457192	-1.65	0.102
Treffsikkerhet	0.0341556	0.0110933	3.08	0.002***
Motivasjon - bøter	-0.3795433	0.2148464	-1.77	0.079*
Konstant	4.523398	1.107763	4.08	0.000

R-squared = 0.1201, adj. R-squared = 0.0956

*** p < 0.01, ** p < 0.05, * p < 0.10

Modell 4

Variabel	Koeffisient	Standardfeil	t	P > t
Treatment 1	0.3766251	0.5316918	0.71	0.480
Treatment 2	-0.9040426	0.543474	-1.66	0.098*
Årsverk	-0.5381556	0.3629341	-1.48	0.140
Treffsikkerhet	0.0310023	0.0112502	2.76	0.007***
Motivasjon - bøter	-0.3747733	0.213982	-1.75	0.082*
Konstant	6.105307	1.534655	3.98	0.000

R-squared = 0.1334, adj. R-squared = 0.1031

*** p < 0.01, ** p < 0.05, * p < 0.10

Modell 5

Variabel	Koeffisient	Standardfeil	t	P > t
Treatment 1	0.3648837	0.5316599	0.69	0.494
Treatment 2	-0.8990424	0.5433402	-1.65	0.100*
Årsverk	-.5892467	0.3661411	-1.61	0.110
Treffsikkerhet	.0290291	0.0114059	2.55	0.012**
Rapporteringsrolle	-.537218	0.5165483	-1.04	0.300
Motivasjon - bøter	-.3276376	0.2186693	-1.50	0.136
Konstant	6.369122	1.555046	4.10	0.000

R-squared = 0.1400, adj. R-squared = 0.1036

*** p < 0.01, ** p < 0.05, * p < 0.10

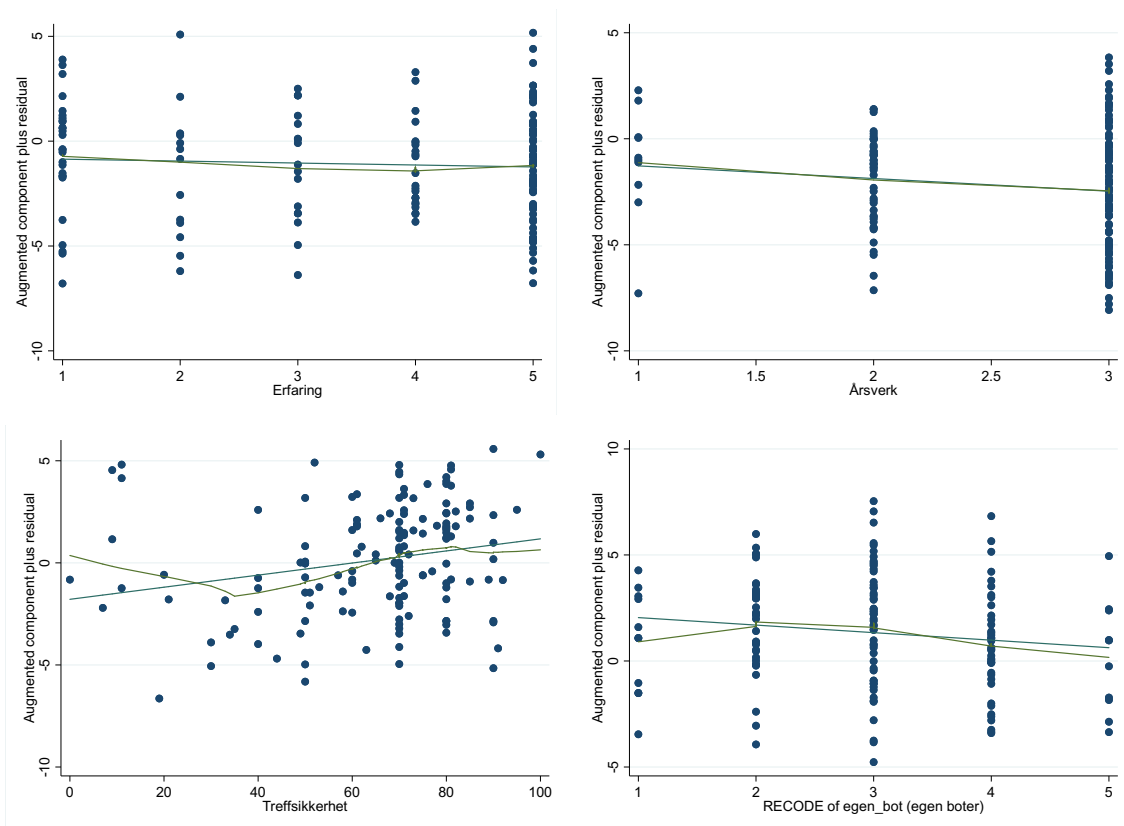
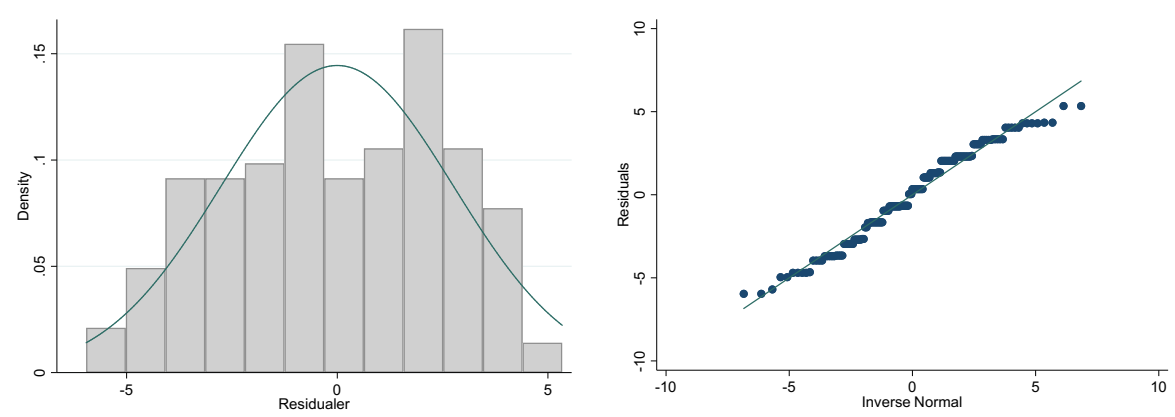
Modell 6

Variabel	Koeffisient	Standardfeil	t	P > t
Treatment 1	0.2626711	0.5327802	0.68	0.499
Treatment 2	-1.038539	0.5457382	-1.60	0.111
Erfaring	-0.0968775	0.1488704	-0.65	0.516
Årsverk	-0.5984854	0.3671612	-1.63	0.105
Treffsikkerhet	0.0291337	0.0114303	2.55	0.012**
Rapporteringsrolle	-0.4322202	0.5421654	-0.80	0.427
Motivasjon - bøter	-0.3446479	0.2206682	-1.56	0.121
Konstant	6.755406	1.667448	4.05	0.000

R-squared = 0.1425, adj. R-squared = 0.1000

*** p < 0.01, ** p < 0.05, * p < 0.10

Appendiks 8: Forutsetninger multipel lineær regresjon

Linearitet*Normalfordelte residualer*

Uavhengighet

Random-effects GLS regression, group variable: case_kd

Variabel
case_vd
case_id
erfaring
aarsverk
treffsikkerhet
rolle_dum
snuddegen_bot
rho = 0

Homoskedastisitet

Breusch-Pagan test for heteroskedasticity
 Ho: Constant variance
 Variables: fitted values of case_total
 chi2(1) = 0.41
 Prob > chi2 = 0.5197

Multikollinearitet

Benytter Stata-kommando *VIF* (variance inflation factor):

	VIF	1/VIF
case_id	1.32	0.759555
case_vd	1.31	0.762819
rolle_dum	1.20	0.836321
erfaring	1.12	0.895564
treffsikkerhet	1.09	0.914780
snuddegen_bot	1.07	0.935134
aarsverk	1.06	0.944272
Gjennomsnittlig VIF	1.17	

Appendiks 9: Følg brev

X posisjon i Y bedrift,

Vi er to studenter ved NHH Norges Handelshøyskole som skriver vår masterutredning innen økonomisk styring. Oppgaven skrives i tilknytning til Norwegian Center for Taxation (NoCeT) ved NHH. I forbindelse med masterutredningen gjennomfører vi en studie av **antihvitvaskingsarbeidet i norske banker.**

For finanssektoren kan hvitvasking skade både omdømme og stabilitet. Arbeidet med å få opp kvaliteten, kompetansen og ikke minst gode holdninger til antihvitvaskingsarbeidet er derfor et viktig tiltak for å fremme integritet i finansmarkedene.

I forbindelse med studien har vi utarbeidet en elektronisk spørreundersøkelse som henvender seg til personer som jobber i bank og som rapporterer internt og/eller direkte til Økokrim om mistenkelige transaksjoner. Undersøkelsen er anonym og resultatene vil ikke kunne knyttes til deg og din bedrift.

Vi inviterer deg med dette til å bidra i vår studie ved å svare på spørsmålene, samt å distribuere undersøkelsen til kolleger i relevante posisjoner. Undersøkelsen vil kun ta 5-8 minutter å besvare. Vi håper dere tar dere tid til å svare på spørreskjemaet innen 30. april. Undersøkelsen gjennomføres ved å følge denne linken.

https://nhh.eu.qualtrics.com/jfe/form/SV_ctNBnQQljDvb6bb

Eventuelle spørsmål kan rettes til Hanne Ulfsnes eller Annett L. Hafthun, eller vår veileder professor Tina Søreide. Dersom du ønsker å motta utredningen når den er ferdigstilt kan du sende en henvendelse per mail.

På forhånd tusen takk for hjelpen. Vi setter stor pris på din deltagelse!

Med vennlig hilsen

Hanne Ulfsnes og Annett L. Hafthun

Hanne Ulfsnes
Masterstudent NHH
Tlf.: 928 87 623

hanne.ulfsnes@student.nhh.no

Annett L. Hafthun
Masterstudent NHH
Tlf.: 951 81 657

annett.hafthun@student.nhh.no

Tina Søreide
Veileder NHH
Tlf.: 91179687

tina.soreide@nhh.no

Appendiks 10: Spørreskjema

Takk for at du tar deg tid til å svare på denne undersøkelsen som omhandler dine tanker rundt bankens arbeidsoppgaver og rutiner. Det tar ca. 5-8 minutter å gjennomføre spørreundersøkelsen. Dine svar er helt anonyme og vil kun benyttes i forbindelse med vår masteroppgave ved Norges Handelshøyskole (NHH).

Spørsmål 1

Klikk under for å gi samtykke til at dine svar kan brukes til forskningsprosjekt ved NHH.

Jeg samtykker

Spørsmål 2

Jobber du i bank?

Ja, heltid

Ja, deltid

Nei

Hvis *Nei* avsluttes undersøkelsen

Spørsmål 3

Hva er ditt kjønn?

Kvinne

Mann

*Spørsmål 4***Hvilken aldersgruppe tilhører du?**

- Under 18 år
- 18 - 24 år
- 25 - 34 år
- 35 - 44 år
- 45 - 54 år
- 55 - 65 år
- Over 65 år

*Spørsmål 5***Hvor lang erfaring har du fra bank eller annet relevant arbeid?**

- 0 - 3 år
- 4 - 6 år
- 7 - 10 år
- 11 - 15 år
- Over 15 år

*Spørsmål 6***Har banken du jobber i en egen compliance-ansvarlig?**

- Ja
- Nei
- Usikker

*Spørsmål 7***Hvor mange årsverk har banken du jobber i?**

- Under 20
- 20-50
- Over 50

*Spørsmål 8***I hvilken grad påvirkes din lønn/bonus av bankens omsetningsvolum?***Spørsmål 9***I hvilken grad påvirkes filialens bonus av sin omsetning?***Spørsmål 10*

Respondentene får kun opp ett av de tre følgende spørsmålene.
Fordelingen ble gjort ved bruk av Randomizer-funksjonen i Qualtrics.

Dette er et hypotetisk spørsmål. Vi oppfordrer til å svare på spørsmålet på bakgrunn av din erfaring.

En av bankens små og «ubetydelige» kunder plasserer et større beløp enn normalt i banken. Hvor sannsynlig tror du det er at kundeansvarlig vil bruke av arbeidstiden sin til å gjøre omfattende undersøkelser for å avkrefte eller bekrefte en mistanke om hvitvasking?

Svært lite sannsynlig = 0 Svært sannsynlig = 10

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Dette er et hypotetisk spørsmål. Vi oppfordrer til å svare på spørsmålet på bakgrunn av din erfaring.

En av bankens små og «ubetydelige» kunder plasserer et større beløp enn normalt i banken. Bankens overvåkingssystem utpeker transaksjonen som potensielt mistenkelig. Hvor sannsynlig tror du det er at kundeansvarlig vil bruke av arbeidstiden sin til å gjøre omfattende undersøkelser for å avkrefte eller bekrefte mistanke om hvitvasking?

Svært lite sannsynlig = 0 Svært sannsynlig = 10

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Dette er et hypotetisk spørsmål. Vi oppfordrer til å svare på spørsmålet på bakgrunn av din erfaring.

En av bankens små og «ubetydelige» kunder plasserer et større beløp enn normalt i banken. Bankens overvåkingssystem utpeker ikke transaksjonen som potensielt mistenkelig. Hvor sannsynlig tror du det er at kundeansvarlig vil bruke av arbeidstiden sin til å gjøre omfattende undersøkelser for å avkrefte eller bekrefte mistanken?

Svært lite sannsynlig = 0 Svært sannsynlig = 10

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

*Spørsmål 11***Jeg er i stand til å..**

	Helt enig	Delvis enig	Verken enig eller uenig	Delvis uenig	Helt uenig
Utføre risikobaserte kundetiltak (customer due diligence)	☐	☐	☐	☐	☐
Bruke det elektroniske overvåkingssystemet på en effektiv måte	☐	☐	☐	☐	☐
Gjenkjenne forhold som kan indikere hvitvasking	☐	☐	☐	☐	☐

*Spørsmål 12***Jeg opplever at rapportering av mistenkelige transaksjoner...**

	Helt enig	Delvis enig	Nøytral	Delvis uenig	Helt uenig
Er viktig for bedriften	☐	☐	☐	☐	☐
Er viktig for samfunnet	☐	☐	☐	☐	☐
Kan være ubehagelig for meg personlig	☐	☐	☐	☐	☐
Er tidkrevende	☐	☐	☐	☐	☐
Er kostbart	☐	☐	☐	☐	☐
Går på bekostning av andre arbeidsoppgaver	☐	☐	☐	☐	☐
Ikke burde være en del av bankens ansvarsområde	☐	☐	☐	☐	☐

Spørsmål 13

Trykk på alternativene og dra de for å rangere.

**Hva motiverer deg til å rapportere om mistenkelige forhold?
Ranger fra 1 til 5 (1 = viktigste motiv).**

- Unngå bøter og erstatningsansvar
- Unngå medieoppslag og tap av bankens omdømme
- Forhindre økonomisk kriminalitet
- Anerkjennelse fra arbeidsgiver og økte karrieremuligheter
- Følge min arbeidsinstruks

Spørsmål 14

**Hva opplever du motiverer din arbeidsgiver (banken) til å rapportere om mistenkelige forhold?
Ranger fra 1 til 4 (1 = viktigste motiv).**

- Unngå bøter og erstatningsansvar
- Unngå medieoppslag og tap av bankens omdømme
- Forhindre økonomisk kriminalitet
- Overholde lov- og regelverk

Spørsmål 15

**Hvor treffsikkert mener du bankens overvåkingssystem er?
Svaret angis i prosent.**

0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100

Spørsmål 16

Jeg har tillit til at min overordnede følger opp mine varsler om mistenkelige transaksjoner internt.

- Svært enig
- Delvis enig
- Verken enig eller uenig
- Delvis uenig
- Svært uenig
- Ikke relevant

*Spørsmål 17***Opplæring:**

	Svært enig	Delvis enig	Verken enig eller uenig	Delvis uenig	Svært uenig
Jeg har fått opplæring slik at jeg er kjent med mine forpliktelser i hvitvaskingsloven.	☐	☐	☐	☐	☐
Jeg får jevnlig opplæring slik at kunnskapen vedlikeholdes og oppdateres.	☐	☐	☐	☐	☐

*Spørsmål 18***Hvitvaskingsregelverket er enkelt å forholde seg til.**

- Svært enig
- Delvis enig
- Verken enig eller uenig
- Delvis uenig
- Svært uenig

*Spørsmål 19***Vi minner om at ditt svar er helt anonymt.**

Dersom en bankansatt ikke oppdager en mistenkelig transaksjon, hvor sannsynlig er det at den blir oppdaget av noen andre?

- Svært sannsynlig
- Ganske sannsynlig
- Usikker
- Lite sannsynlig
- Svært usannsynlig

Spørsmål 20

Jeg opplever ubehagelige situasjoner og/eller konfrontasjoner med kunder i forbindelse med at det gjøres undersøkelser av mistenkelige forhold.

- Svært ofte
- Ofte
- Sjelden
- Svært sjelden
- Aldri
- Ikke relevant

Spørsmål 21

Er du tildelt en rolle som rapporteringspliktig i Altinn?

- Ja
- Nei
- Vet ikke

Spørsmål 22

Jeg er fornøyd med tilbakemeldingen Økokrim gir på innsendte rapporter om mistenkelige forhold (utover tilbakemelding på bekreftet mottakelse).

- Svært fornøyd
- Fornøyd
- Nøytral
- Lite fornøyd
- Misfornøyd
- Vet ikke / Ikke relevant

Spørsmål 23

Dette er undersøkelsens siste spørsmål.

Har du noen gang unnlatt å (internt eller eksternt) rapportere en mistenkelig transaksjon som burde vært rapportert?

- Sannsynligvis ja
- Sannsynligvis nei